

การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน

Application of the Virtues Conductive to Benefit to Community Welfare Fund Management

Narandawamsa

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: saonawkham2013@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน และ 2. เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์สามารถนำมาประยุกต์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน คือ การส่งเสริมให้สมาชิกได้มีความขยันหมั่นเพียรในการหาเลี้ยงชีพ การนำเงินส่งเข้าสมทบกองทุน ส่งเสริมให้คณะกรรมการกองทุนได้เอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ มีแนวทางการรักษาผลประโยชน์ของทั้งในส่วนกองทุนและสมาชิกกองทุน มีการคัดเลือกกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนที่เป็นคนดีให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการกองทุนอย่างมีประสิทธิภาพ และควรมีการส่งเสริมให้สมาชิกได้รู้จักการบริหารจัดการชีวิตตนเองอย่างเหมาะสม รู้จักความพอประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมตามอัตภาพของตนเอง รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย ประหยัดมัธยัสถ์อดออม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท

คำสำคัญ : กองทุนสวัสดิการชุมชน, ทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1. study the concept of community welfare fund management and 2. analyze the application of the principle of the virtues conducive to benefit to the management of community welfare funds. This is a documentary research.

The research results found that the principle of the virtues conducive to benefit can be applied to the management of community welfare funds, namely, to encourage members to be diligent in earning a living, to contribute money to the fund, to encourage the fund committee to pay attention to performing their duties to the best of their ability, to have guidelines for protecting the benefits of both the fund and the fund members, to select community welfare fund committee members who are good people, to give importance to efficient fund management, and to encourage members to learn to manage their own lives appropriately, to know moderation according to the philosophy of sufficiency economy, to live appropriately according to their own abilities, to know how to determine income and expenses, to be frugal, to save, and to live life with caution.

Keywords: Community Welfare Fund, The Virtues Conducive to Benefit, Buddhism

บทนำ

สวัสดิการชุมชนเป็นการดำเนินกิจกรรมของสังคมในรูปแบบการสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่ประสบความเดือดร้อนทุกข์ยาก ที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ ให้มีปัจจัยอันจำเป็นในการดำรงชีวิตให้สามารถช่วยตัวเองได้ และสุดท้ายสามารถช่วยเหลือสังคมได้ กองทุนสวัสดิการ เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนที่ต้องการชีวิตที่ดีและมีคุณภาพ การจัดสวัสดิการจึงเป็นตัวชี้วัดของสังคมที่เป็นประชาธิปไตย การจัดสวัสดิการในระยะแรกมักให้บทบาทแก่รัฐเป็นผู้ดำเนินการซึ่งก็ได้รับการวิพากษ์ให้มีการทบทวนบทบาทของรัฐ ประเภทและลักษณะของสวัสดิการสังคมที่เป็นอยู่อาจไม่เหมาะสม และสอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริง รวมทั้งไม่สามารถทำให้เกิดการพึ่งตนเอง และความยั่งยืนในการจัดสวัสดิการอย่างแท้จริง ส่งผลให้ระบบการจัดสวัสดิการชุมชนเกิดปัญหาตามมา (ณรงค์ วันดี, 2542: 3)

การจัดสวัสดิการชุมชนนั้น สิ่งสำคัญคือ ชุมชนต้องคำนึงถึงความสามารถของชุมชนเอง ต้องเข้าใจว่าการจัดสวัสดิการชุมชนนั้นไม่ใช่ระบบการประกัน แต่การจัดสวัสดิการชุมชนเป็นกระบวนการของชุมชนที่สร้างหลักประกันความมั่นคงของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการจัดการตนเอง การให้ความช่วยเหลือกันและกันฉันทานุญาตมิตร เป็นสวัสดิการแบบพึ่งตนเองที่

ชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง ร่วมบริหารจัดการและร่วมรับผลประโยชน์ เพื่อให้เป็นกองทุนที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน มีการสมทบงบประมาณจาก 3 ฝ่าย คือ ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และรัฐบาล เป็นระบบสวัสดิการของชุมชนเพื่อชุมชน มากกว่า 1,000 องค์กร รวมถึงการผลักดันนโยบายและกฎหมายเกี่ยวกับสวัสดิการชุมชน โดยมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ร่วมกับ เครือข่ายองค์กรชุมชนให้การสนับสนุน (สลิลทิพย์ เชียงทอง และ อินทิตรา วิทยสมบุรณ์, 2552: 1-2) ดังนั้น สวัสดิการชุมชนจึงมีส่วนสำคัญในการสร้างหลักประกันที่มั่นคงให้กับคนในชุมชน โดยคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชน

การจัดสวัสดิการชุมชนโดยองค์กรชุมชน เป็นการจัดสวัสดิการจากฐานวัฒนธรรมได้แก่การเกื้อกูลและช่วยเหลือเครือญาติ การเกื้อกูลของระบบอุปถัมภ์ชุมชนรับเอารูปแบบจาก ภายนอกเข้าไปดำเนินการในชุมชน กิจกรรมบางอย่างริเริ่มทำกันเองในชุมชน กิจกรรมบางอย่างก็ได้ รับการสนับสนุน การจัดตั้งเบื้องต้นจากองค์กรภายนอก ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น การจัดกลุ่มฅาปนกิจ การจัดกลุ่มออมทรัพย์และการจัดกลุ่มกองทุนพัฒนาอาชีพ เป็นต้น (อภิญา เวชชัย และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, 2546:143-148)

การจัดสวัสดิการชุมชนจำเป็นที่จะต้องอาศัยเครื่องมือหนึ่งในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล มุ่งถึงความคุ้มค่าด้านการบริหารจัดการที่จะต้องเกิดขึ้นกับทั้งกองทุนเองและทั้งสมาชิกของกองทุน เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักการสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกศาสตร์และทุกการบริหารจัดการ หลักธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้นำมาเป็นหลัก ในการดำเนินชีวิตได้ถึงปัจจุบัน หลักธรรมสอนให้บุคคลรู้จักประมาณตน ไม่ฟุ้งเพื่อสุรุ่ยสุร่าย จนเกินกว่าฐานะ และความเป็นอยู่ของตนเองซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่นอกเหนือจากจะมีเป้าหมายให้ฆราวาสรู้จักแสวงหาทรัพย์รักษาทรัพย์ และจ่ายทรัพย์ โดยมีปัญญาเห็นถูกต้องด้วยแล้วยังสอนให้บุคคลเป็นนายเหนือความทะยานอยากได้อันเป็น เหตุให้เกิดทุกข์ เพราะหลักเศรษฐกิจธรรมดาเป็นเพียงการสนองความต้องการของคน ในการบริโภคโภคทรัพย์ แต่หลักธรรมในพระพุทธศาสนาสอนให้คนเราหาความสุขได้จากการบรรเทาความต้องการ หรือความทะยานอยากได้ที่ไม่จำเป็นหรือเกินจำเป็นให้น้อยลง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ความสุขจากการเสียสละ และตั้งตัวได้หรือพึ่งตนเองได้ (พระครูปลัดสวริศร์ สุทธิมน (ด้านประสิทธิ์) และคณะ, 2563 : 147) ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้ผู้คนดำรงชีวิตด้วยความสุขที่แท้จริง พึ่งพาตนเองได้ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และมุ่งเน้นประโยชน์ส่วนตนและส่วนรวมไปพร้อมกัน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมาย ขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับหลักทฤษฎีธรรมิกัตถประโยชน์ และการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน
2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน
3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย
4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม นำเสนอต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิดการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน.

กองทุนสวัสดิการชุมชน ถือเป็น กองบุญที่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ร่วมกันจัดตั้งขึ้นมา เพื่อนำเงินกองทุนมาช่วยเหลือสมาชิกในยามที่จำเป็น เช่น เจ็บป่วย คลอดบุตรเสียชีวิต ทุนการศึกษา ส่งเสริมอาชีพ รวมทั้งยังช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ ผู้พิการ เป็นต้นการจัดสวัสดิการโดยภาคชุมชนเพื่อชุมชน เป็นการแสดงให้เห็นถึงความก้าวล้ำทางความคิดของมนุษย์ และพลังอันเข้มแข็งของชุมชนเสริมด้วยความทันสมัย ถือเป็นความสมบูรณ์แบบ ความคิดที่คนตัวเล็กๆ มีองค์ความรู้เพียงน้อยนิด สามารถแสดงถึงพลังและศักยภาพอันยิ่งใหญ่ของชุมชนให้ สังคมภายนอกได้รับรู้

1.1) ความหมายของกองทุนสวัสดิการชุมชน

สวัสดิการ คือ ผลประโยชน์ที่นายจ้างให้แก่ลูกจ้างในรูปแบบบริการสิ่งของเงิน

หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่องค์กรจัดให้แก่พนักงานที่เป็นสมาชิกขององค์กร โดยพื้นฐานเป็นการให้ที่ไม่คำนึงถึงผลงาน (Milkovich et al, 2011: 660) เพื่อเป็นสิ่งจูงใจในการปฏิบัติงานและช่วยเหลือแบ่งเบาภาระในการดำรงชีพของพนักงาน ทำให้ไม่ต้องวิตกกังวลปัญหาในการดำรงชีพ ส่งผลทำให้เกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน อันจะสร้างสัมพันธ์ ความผูกพันระหว่างพนักงานและองค์กรให้เกิดขึ้น (Henderson & Richard I, 2000: 541) ซึ่งไม่เพียงเท่านั้น สวัสดิการยังหมายรวมถึงการจัดสรรผลประโยชน์ให้กับคนในชุมชนในรูปแบบของสวัสดิการสังคมหรือสวัสดิการชุมชน ซึ่งสวัสดิการชุมชน หมายถึง สภาพและกิจกรรมของการจัดและส่งมอบบริการชุมชน ทั้งทางวัตถุ คุณค่าทางจิตใจ และคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้านอื่นด้วย โดยมีลักษณะที่สำคัญคือมีความสัมพันธ์แนบแน่น เสมอภาค สม่่าเสมอ (เป็นประเพณี) สร้างสรรค์ มีผู้จัดและผู้รับเป็นกลุ่มเดียวกัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานการพึ่งกันเองวงในเป็นหลักก่อนนำแจกจ่ายหรือรับความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน ที่รวมรัฐและทุนด้วย (ชัยวิชิต หน่อรัตน์, 2546: 232) เป็นการสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงใจของคนในชุมชนซึ่ง หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่จะทำให้คนในชุมชนดีขึ้น อาจอยู่ในรูปสิ่งของ เงินทอง แรงงาน น้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ผลของการจัดสวัสดิการชุมชน คือ ก่อให้เกิดรายได้ลดรายจ่าย เกิดความสัมพันธ์ มิตรไมตรีที่ดีขึ้นของคนในชุมชน รู้สึกมั่นคง ภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีแห่งตน ไม่ตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มอิทธิพลต่างๆ มีความสุข มีพลังที่เข้มแข็งเป็นตั้งป้อมปราการปกป้องและต่อสู้จากภัยอันตรายต่าง ๆ จากภายนอก (จินตนา กาศมณี, 2557: 21) สวัสดิการชุมชนเป็นการสร้างหลักประกันเพื่อความมั่นคงใจของคนในชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุกสิ่งทุกอย่าง ที่จะทำให้คนในชุมชนดีขึ้น อาจอยู่ในรูปสิ่งของ เงินทอง น้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ผลของการจัดสวัสดิการชุมชนที่สำคัญ คือ ก่อให้เกิดรายได้ลดรายจ่าย เกิดความสัมพันธ์ มิตรไมตรีที่ดีขึ้นของคนในชุมชน รู้สึกมั่นคง ภาคภูมิใจ อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข ซึ่งสวัสดิการชุมชน เป็นการริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนท้องถิ่นที่ร่วมกันสร้างระบบหลักประกันความมั่นคงของชีวิตเพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชนท้องถิ่นและสังคม มุ่งฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยความเอื้ออาทร พึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับวัฒนธรรมตามหลักศาสนา และภูมิปัญญาของท้องถิ่นตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลที่เริ่มจากการพึ่งตนเอง ก่อนเป็นการช่วยเหลือที่มากกว่าเงินหรือวัตถุ แต่เน้นความสัมพันธ์ที่ดี การมีน้ำใจ การไว้ใจซึ่งกันและกัน การมีกองทุนสวัสดิการชุมชนเป็นการสร้างการออมเพื่อการให้เป็นกองทุนมากกว่ากองทุน ทุกคนต่างเป็นผู้ให้และผู้รับ เป็นการ “ให้อย่าง มีคุณค่า รับอย่างมีศักดิ์ศรี” การช่วยเหลือที่เผื่อแผ่ถึงผู้ทุกข์ยากและผู้ด้อยโอกาส ในชุมชน สวัสดิการชุมชนต่างจากระบบ

ประกันเชิงพาณิชย์ ที่ให้ความสำคัญกับระบบสมาชิกและการได้รับประโยชน์ต่างเบียดเบียน สวัสดิการชุมชน จะซับซ้อนได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุเป้าหมาย มีความมั่นคงของชุมชน และสังคมอย่างยั่งยืน ชุมชนต้องเป็นแกนหลักสร้างการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ผนึกพลังกับท้องถิ่น เชื่อมโยงสวัสดิการชุมชนกับการสร้างทุนใหม่ของชุมชนซึ่งเป็นทุนเศรษฐกิจและทุนสังคม การเชื่อมโยงกับการพัฒนาอื่นๆ ของชุมชนอย่างกลมกลืน สร้างกระบวนการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมแต่มีความซื่อสัตย์ และมีประสิทธิภาพ เป็นการสร้างระบบการเรียนรู้ตลอดเวลา (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2552: 4)

1.2) แนวคิดเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชน

การจัดสวัสดิการสังคมถูกกำหนดโดยความจำเป็นของสังคม ในส่วนรวม สวัสดิการเป็น สิทธิขั้นพื้นฐานของสังคม ดังนั้น การจัดสวัสดิการจึงขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมนั้น ๆ เพื่อตอบสนอง ความต้องการตามสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน โดยมีแนวคิดทฤษฎีการจัดสวัสดิการสังคมที่สำคัญ ได้แก่ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2549: 64) แนวคิดเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมของ Titmuss ได้แบ่งแนวคิดการจัดสวัสดิการสังคมไว้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) สวัสดิการที่รัฐบาลเข้าไปให้ความช่วยเหลือบรรเทาปัญหาเป็นครั้งคราว หรือชั่วคราวแก่บุคคลที่ประสบกับปัญหาความเดือดร้อน หรือประสบภัยพิบัติเกินกว่าที่บุคคลอื่นหรือครอบครัวสามารถจะช่วยเหลือได้ บุคคลในสังคมจะได้รับการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานจากแหล่งที่สำคัญ 2 แหล่ง คือ ครอบครัว (Family) และตลาด (Private Market)

2) สวัสดิการสังคมที่เป็นเสมือนกลไกชนิดหนึ่งในระบบเศรษฐกิจและถูกนำไปใช้ เป็นเครื่องตอบแทนแก่บุคคลที่เป็นกำลังสำคัญในการผลักดันระบบเศรษฐกิจ เกณฑ์การจัดสรรสวัสดิการให้กับบุคคลว่าใครควรได้รับอะไรมากน้อยเท่าใดนั้น จะพิจารณาจากความสามารถในการทำงาน สถานภาพ หรือบทบาทการทำงาน ผลิตภาพ และผลผลิตของงาน

3) สวัสดิการสังคมแบบสถาบัน ถือว่าสวัสดิการสังคมเป็นสถาบันทางสังคมหนึ่งที่จะก่อให้เกิดบูรณภาพในสังคม เป็นสวัสดิการสังคมที่ทำหน้าที่ให้ระบบสังคมดำเนินไปได้ อย่างราบรื่น

นอกจากนั้น สวัสดิการชุมชนเป็นการดำเนินกิจกรรมของสังคมในรูปแบบการสงเคราะห์ เพื่อช่วยเหลือประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะผู้ที่ประสบความเดือดร้อนทุกข์ยาก ที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ ให้มีปัจจัยอันจำเป็นในการดำรงชีวิตให้สามารถช่วยตัวเองได้ และสุดท้ายสามารถช่วยเหลือสังคมได้ (ณรงค์ วันดี, 2542: 3)

สวัสดิการสังคมยังเป็นระบบการจัดสวัสดิการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคมและพัฒนาสังคม รวมทั้งการส่งเสริมความมั่นคงทางสังคมเพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิต

ได้ในระดับมาตรฐาน โดยบริการดังกล่าวจะต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชน ให้ได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทั้งในด้านการมีการศึกษาที่ดี การมีสุขภาพอนามัย การมีที่อยู่อาศัย การมีงานทำ การมีรายได้ การมีสวัสดิการแรงงาน การมีความมั่นคงทางสังคม นันทนาการ และบริการสังคมทั่วไป โดยระบบบริการสังคมต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิที่ประชาชนต้องได้รับและเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการจัดบริการสังคมในทุกระดับ (ทัศนีย์ ลักขณาภิชนชัช, 2545: 14) และการให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกของประชาสังคมที่ไม่มีศักยภาพพอที่จะเลี้ยงชีพตนเองได้ไม่ว่าจะชั่วคราวหรือตลอดชีวิตให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุขด้วยการพยุงฐานะพัฒนาศักยภาพและสร้างโอกาสให้มีงานทำ โดยทั่วไปแล้วองค์ประกอบของระบบสวัสดิการประกอบด้วย (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2554: 5)

1) การให้บริการสังคม (social service) หมายถึง การที่รัฐให้บริการขั้นพื้นฐานกับประชาชนทุกคน เช่น การให้การศึกษาฟรี 15 ปี การให้ประกันสุขภาพกับทุกคน การให้บริการฝึกฝีมือแรงงาน เป็นต้น

2) ระบบประกันสังคม (social security หรือ safety net) หมายถึง ระบบที่ช่วยดูแลประชาชนในกรณีที่ประสบปัญหาเป็นครั้งคราว เช่น ตกงาน พืชผลเสียหาย ราคาพืชผลตกต่ำสิทธิประโยชน์จากองค์ประกอบนี้มีลักษณะชั่วคราว แต่อาจมีบางโครงการที่มีลักษณะถาวรเช่น สิทธิได้รับประโยชน์จากการว่างงานในระบบประกันสังคม การได้ประโยชน์จะเกิดก็ต่อเมื่อผู้ประกันตนว่างงานลง แต่สิทธิในการได้รับการประกันมีลักษณะถาวรเท่าที่ผู้ประกันตนยังอยู่ในระบบ

3) ระบบการช่วยเหลือทางสังคม (social assistance) หมายถึง ระบบที่มุ่งดูแลผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการ ผู้ป่วยเรื้อรังที่ทำงานไม่ได้ เป็นต้น สิทธิประโยชน์ในระบบนี้มีลักษณะกึ่งชั่วคราวกึ่งถาวร เนื่องจากผู้มีสิทธิ์มักมีลักษณะถาวร เช่น พิการถาวร ป่วยถาวร เป็นต้น

4) ระบบการส่งเสริมสนับสนุนหุ้นส่วนทางสังคม เป็นการบริหารจัดการเพิ่มเติมเพื่อให้ระบบสวัสดิการสังคมทำงานได้ดียิ่งขึ้น เช่น การส่งเสริมความรับผิดชอบต่อสังคม ส่งเสริมความเท่าเทียมกันในการมีชีวิตในสังคม เป็นต้น

1.3) หลักการจัดระบบสวัสดิการ

การดำเนินการจัดสวัสดิการให้แก่พนักงานต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมในแง่ของผลที่องค์กรจะได้รับ ตลอดจนความคุ้มค่าของต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการจัดสวัสดิการ โดยหลักทั่วไปในการจัดสวัสดิการมี 6 ประการดังนี้ (กิ่งพร ทองใบ, 2553: 159)

1) การตอบสนองความต้องการอย่างแท้จริง ก่อนการจัดสวัสดิการให้กับ

พนักงาน ควรมีการสำรวจถึงความต้องการที่แท้จริงของพนักงานก่อน เพื่อให้สามารถกำหนดสวัสดิการได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของพนักงาน จะทำให้องค์กรได้รับประโยชน์จากความคุ้มค่าของการจัดสวัสดิการ

2) การตอบสนองต่อความต้องการของคนส่วนใหญ่ การตอบสนองความต้องการของพนักงานเพียงบางกลุ่ม จะก่อให้เกิดความไม่คุ้มค่าแก่องค์กรในการจ่ายเงินลงทุนด้านสวัสดิการที่ได้จ่ายไป ควรมีการจัดสวัสดิการที่เป็นความต้องการของคนส่วนใหญ่เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการใช้สวัสดิการสร้างความคุ้มค่าจากเงินที่องค์กรได้จ่ายไป

3) หลักการมีส่วนร่วม การจัดให้มีสวัสดิการที่กว้าง ครอบคลุมกับความต้องการของพนักงานเท่าที่จะเป็นไปได้ เพื่อให้พนักงานมีส่วนร่วมในการใช้สวัสดิการให้ได้มากที่สุด

4) หลักความเสมอภาค การจัดสวัสดิการให้กับพนักงาน ทุกคนควรมีสถานีเท่าเทียมกันที่จะได้รับสวัสดิการ เพื่อสร้างความเสมอภาค ก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจในการทำงาน อันจะนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

5) หลักความสะดวก การมีวิธีการ ขั้นตอนในการใช้บริการที่อำนวยความสะดวกให้แก่พนักงาน ไม่ยุ่งยากซับซ้อนจนเกินไป

6) หลักความประหยัด การพิจารณาการจัดสวัสดิการให้กับพนักงาน ต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายกับประโยชน์สูงสุดจากการปฏิบัติงานของพนักงานด้วยว่าคุ้มค่าต่อการลงทุน โดยต้องมีการควบคุมค่าใช้จ่าย และมีการวัดผลการปฏิบัติงานของพนักงาน เพื่อให้ประเมิณผลได้ว่าก่อให้เกิดประสิทธิภาพการทำงานคุ้มค่าหรือไม่

รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างและหลากหลาย ทั้งนี้ได้มีการจัดกลุ่มรูปแบบการจัดสวัสดิการโดยชุมชนเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้ (อภิญาเวชชัย และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์, 2550: 167)

1. รูปแบบการจัดสวัสดิการจากฐานองค์กรการเงินชุมชนกลุ่มออมทรัพย์หรือองค์กรการเงินชุมชน
2. รูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนโดยฐานการผลิตและธุรกิจชุมชน
3. รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
4. รูปแบบการจัดสวัสดิการโดยฐานชุมชนเมือง
5. รูปแบบการจัดสวัสดิการผู้ยากลำบากโดยเครือข่ายองค์กรชุมชน
6. รูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนโดยธุรกิจชุมชน

สวัสดิการชุมชนเป็นการทำให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิต มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความสุขกาย สุขใจ โดยคนในชุมชนร่วมกันจัดให้มีระบบการดูแลช่วย

เหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งครอบคลุมถึงผู้ทุกข์ยากและผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ซึ่งมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลาย ทั้งในรูปของสิ่งของ เงินทุน น้ำใจ และการช่วยเหลือเกื้อกูลตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งหมายรวมถึงการสร้าง หลักประกันและความมั่นคงในชีวิตร่วมกันของคนในชุมชน (นริศรินทร พันธเพชร, 2554: 19)

1.4 ขั้นตอนการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน

การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน มีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการชุมชน จุดเริ่มต้นในการก่อตั้งกองทุน สวัสดิการ คือ การที่แกนนำเป็นกลไกในการขับเคลื่อนให้เกิดการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ จะต้องมีความรู้ความเข้าใจ และเห็นประโยชน์และคุณค่า

2) ค้นหาแกนนำ “ผู้ก่อการดี” ตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนสวัสดิการชุมชน การค้นหาแกนนำเพื่อกำหนดทิศทางของสวัสดิการชุมชน ประกอบด้วยเป็นผู้นำแบบทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้แทนกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ประชาชนชาวบ้าน อบต. อนามัย วัด โรงเรียน

3) สร้างความเข้าใจและพัฒนาคณะทำงานจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อให้ คณะกรรมการสามารถขับเคลื่อนงานสวัสดิการได้อย่างลึกซึ้งและมีความเท่าเทียมกัน จึงมีความจำเป็นในการสร้างความเข้าใจและเกิดการพัฒนาต่าง ๆ โดยแนวทางในการให้ความรู้มีหลากหลายวิธีเช่น การเชิญวิทยากรเข้ามาในห้องค์ความรู้ จัดเวทีประชุมสร้างความเข้าใจ ศึกษาดูงานตำบลต้นแบบ

4) ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจ จุดประกายความคิด เพื่อสร้างความเข้าใจ ทำความเข้าใจกับกลุ่มเป้าหมายในชุมชน รวมถึงการเปิดเวทีในชุมชนเรื่อง “สวัสดิการชุมชน” เพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกองทุนสวัสดิการชุมชน รวมทั้งเป็นการระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับกองทุน สวัสดิการชุมชน เพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาร่วมกันของสมาชิกกับคณะกรรมการ

5) จัดทำระเบียบกองทุนสวัสดิการชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การจัดทำระเบียบกองทุนสวัสดิการชุมชน

6) ตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน คือ เปิดรับสมาชิกกองทุน คัดเลือกคณะกรรมการบริหารกองทุน วางระบบการบริหารจัดการกองทุน และจัดสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิก

2. การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลเชื่อมโยงกับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน

2.1) ความหมายของหลักทฤษฎีธรรมาภิบาล

หลักทฤษฎีธรรมาภิบาล เป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันหรือหลัก

ธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้นอันได้แก่ 1) อุฏฐานสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยความหมั่น ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติ หน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญรู้จัก ใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหา อุปายสามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี 2) อารักขสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ ด้วยความ ขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมไม่ให้เป็น อันตรายหรือเสื่อมเสีย 3) กัลยาณมิตตตา คือ การคบ คนดีเป็นมิตร รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรง คุณมี ศรัทธา ศีลจาคะ ปัญญาและ 4) สมชีวิตา คือ มีความเป็นอยู่เหมาะสมคือรู้จักกำหนดตราย ได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีไม่ฝืดเคืองฟุ่มเฟือย ใ้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ (สร้อยญา แสงอัมพร, 2561: 416-414)

ทฤษฎีนี้มีกัตถะ หมายถึง คุณธรรมที่อำนวยประโยชน์ให้ในปัจจุบัน คือให้ผลในชาติ นี้ โดยเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติมีความมั่นคง มั่นคง จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หัวใจเศรษฐี มี 4 ประการ คือ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548: 320)

1. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันในการทำงานหาเลี้ยงชีพ ใน การปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ
2. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักรักษาทรัพย์สิ่งของที่มีอยู่หรือที่ ได้มาให้อยู่คงทน
3. กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนดี คือรู้จักคบเพื่อน รู้จักหาคุ้มครองที่ดี
4. สมชีวิตา ความมีชีวิตเหมาะสม คือ รู้จักใช้สอยทรัพย์สมบัติ กินอยู่พอเพียง ไม่ ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ฝืดเคืองเกินไป

ทฤษฎีนี้มีกัตถลประโยชน์ แปลว่าธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หมายถึงประโยชน์อันพึงได้รับการประกอบกิจการ หรืออาชีพที่สุจริตถูกต้อง ทั้งทาง กฎหมายและ ศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็น ไม่ ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่จะได้รับการประกอบกิจอาจจะเป็นเงินสิ่งของชื่อ เสี่ยง เกียรติยศ การยกย่อง สรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่ายว่า ผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุ หรือ ผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้อันเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง จะสามารถได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลัก การและแผนการนี้เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มา ซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน

2.2) ความสำคัญของหลักทฤษฎีนี้มีกัตถธรรม

การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์เพื่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ใน

สังคม บริโภคนิยม จึงมีความเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขันต่อสู้เพื่อให้ตนเองอยู่รอด และสามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เกิดสันติสุขได้อย่างยั่งยืน หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ จึงเป็นหลักการรวมอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น มี 4 ประการ ได้แก่ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 23 ข้อ 54: 344)

1) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การทำงานและการประกอบอาชีพที่สุจริตฝึกฝนให้มีความชำนาญ และรู้จักใช้ปัญญา สอดคล้อง ตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่ดี จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี ดังพระพุทธพจน์ว่า “คนหมั่นในการทำงานไม่ประมาทจัดการงานเหมาะสม เลี้ยงชีพพอเหมาะรักษาทรัพย์ที่หามาได้ มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางสัมปรายิกัตถประโยชน์เป็นนิยต์ นำสุขมาให้ในโลกทั้งสองคือประโยชน์ในปัจจุบันนี้ และความสุขในภายหน้า บุญคือ จาคะนี้ย่อมเจริญแก่คุณที่สุดด้วยประการฉะนี้”

2) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา โภคทรัพย์และ ผลงานที่ตนได้ทำไว้ ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรมด้วยกำลังงานของตนไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย ดังพระพุทธพจน์ว่า “กุลบุตรในโลกนี้มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ได้มาโดยธรรม เขา รักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูลเรียกว่าอารักขสัมปทา”

3) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคนไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ซุกงู ไปในทางที่เสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือและมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน ดังพระพุทธพจน์ว่า “กุลบุตรในโลกนี้วางตัวเหมาะสม เจริญ อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมโดยอ้อมดำรงตนเจริญ สันสนทนากับบุคคลในบ้าน หรือนิคมนั้นซึ่งเป็นคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี เป็นคนหนุ่ม หรือคน แก่ผู้มีสมาจาร บริสุทธ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาสัทธาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทา ตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีลศึกษาจาคสัมปทา ตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญานี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา”

4) สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้มิให้ฝืดเคือง หรือฟุ่มเฟือยให้รายได้ เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ ดังพระพุทธพจน์ว่า “กุลบุตรในภพนี้ รู้จักความได้มาแห่งโภคทรัพย์รู้จักความสิ้นไปแห่งโภคทรัพย์แล้วดำรงชีวิตอยู่อย่างสม่าเสมอ ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก โดยมีหลักว่า “รายได้ของเราจักไม่ท่วมรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่ท่วมรายรับ ด้วยอาการอย่างนี้ เปรียบเหมือนคนถือตาชั่งหรือลูกมือของเขายกตาชั่งขึ้นแล้ว ก็รู้ว่า “ยังขาดอยู่เท่านี้ หรือเกินไปแล้วเท่านั้น”

ความสำคัญของการปฏิบัติเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ต่อตนเอง ได้รับประโยชน์ในปัจจุบันตามหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์นั้น ผู้ที่จะเรียกได้ว่ารู้จักใช้ทรัพย์หรือหาเงินเป็นใช้เงินเป็นเป็นคนที่ทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้องเพราะปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ ซึ่งมีความสำคัญและมีประโยชน์มากมายหลายประการแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม รวมทั้งส่งผลดีไปถึงสังคมด้วย (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2547: 40)

2.3) การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน

1) ด้านอุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น) ควรจะมีการส่งเสริมให้สมาชิกได้มีความขยันหมั่นเพียรในการหาเลี้ยงชีพ การนำเงินส่งเข้าสมทบกองทุน ส่งเสริมให้คณะกรรมการกองทุนได้เอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ มีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่ของตน เอาใจใส่ดูแลผลประโยชน์ที่สมาชิกพึงจะได้รับอย่างเป็นธรรม และเพียรพยายามในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดหางบประมาณสนับสนุนกองทุน

2) ด้านอารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา) กองทุนควรมีแนวทางการรักษาผลประโยชน์ของทั้งในส่วนกองทุนและสมาชิกกองทุน ส่งเสริมให้กรรมการกองทุนได้ตระหนักรู้ถึงการเก็บรักษาทรัพย์ของกองทุนและการใช้จ่ายของกองทุนอย่างคุ้มค่า บริหารจัดการกองทุนโดยไม่ให้เสื่อมเสียชื่อเสียง และรู้จักการแสวงหาที่ปลอดภัยในการเก็บรักษาทรัพย์สินของกองทุน

3) ด้านกัลยาณมิตรตตา (การคบคนดีเป็นมิตร) ควรจะมีการคัดเลือกกรรมการกองทุนสวัสดิการชุมชนที่เป็นคนดี มีความซื่อสัตย์ ให้มีความสำคัญกับการบริหารจัดการกองทุนอย่างมีประสิทธิภาพ สมาชิกกองทุนและกรรมการกองทุน จะต้องเป็นบุคคลที่ที่เป็นคนดีมีศีลธรรม มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ มีหลักสังคหวัตถุธรรมประจำใจ รู้จักการเลือกคบหาแต่คนดี มีคุณธรรม และคัดเลือกสมาชิกกองทุนที่เป็นบุคคลที่มีความสามารถในการแสวงหาทรัพย์และรักษาทรัพย์เพื่อนำเงินมาจ่ายสมทบเข้ากองทุนได้

4) ด้านสมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม) ควรจะมีการส่งเสริมให้สมาชิกได้รู้จักการบริหารจัดการชีวิตตนเองอย่างเหมาะสม รู้จักความพอประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมตามอัตภาพของตนเอง รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย ประหยัดมัธยัสถ์ อดออม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท และมีสติในการแสวงหารักษา และใช้จ่ายทรัพย์อย่างเหมาะสม

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน มีประเด็นที่น่าสนใจที่นำมาอภิปราย ดังนี้

การบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนมีประสิทธิภาพ สามารถสนองตอบความต้องการของสมาชิกกองทุนได้เป็นอย่างดี กองทุนมีการปฏิบัติงานที่ยึดถือกฎระเบียบ ข้อบังคับ อย่างเป็นธรรม สามารถที่จะให้ผลประโยชน์แก่สมาชิกกองทุนได้อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่มี การเลือกปฏิบัติ ทั้งนี้ การบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญของการสร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชนและประชาชนในพื้นที่ เพราะเป็นกองทุนที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้และเป็นที่ยังชีพของประชาชนอย่างแท้จริง การบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพนั้นย่อมที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์และสิ่งทีประชาชนพึงได้รับอย่างแน่นอน สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พิศณุ พงศ์ กล้ากลกิจ** (2562) ซึ่งได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ต้นแบบการพัฒนาประสิทธิผลการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในจังหวัดกำแพงเพชร” ผลการศึกษาพบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในจังหวัดกำแพงเพชร ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ทุกด้าน คือ ด้านการเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุน ด้านส่งเสริมและพัฒนาให้มีขีดความสามารถ ด้านการเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตัวเอง ด้านการกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก ด้านเกิดศักยภาพความเข้มแข็งของประชาชนในหมู่บ้าน

สำหรับการประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนนั้น พบว่า การนำหลัก อุ อา กะ สะ มาใช้ในการจัดการกองทุนนั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญ เพราะเป็นการบริหารจัดการด้านทรัพยากรที่ดี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณัฐพล ธาระวงศ์** (2559) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพของบุคลากรหน่วยงานของรัฐในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์เพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพของบุคลากรหน่วยงานของรัฐมี 4 ด้าน คือ 1) ด้านความขยันหมั่นเพียร (อุฏฐานสัมปทา) 2) ด้านการบำรุงรักษา (อารักขสัมปทา) 3) ด้านการเลือกคบมิตร (กัลยาณมิตรตตา) และ 4) ด้านความเป็นอยู่อย่างเหมาะสม (สมชีวิตา)

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์หลักทฤษฎีธรรมมิกัตถประโยชน์กับการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน” สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

แนวทางการเพิ่มประสิทธิผลการจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชนตามหลักกฎธัมมิกัตถประโยชน์ ด้านสมชีวิตา ควรมีการส่งเสริมให้สมาชิกได้รู้จักการบริหารจัดการชีวิตตนเองอย่างเหมาะสม รู้จักความพอประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมตามอัตภาพของตนเอง รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย ประหยัดมัธยัสถ์ อดออม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท และมีสติในการแสวงหา รักษา และใช้จ่ายทรัพย์สินอย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

กองทุนสวัสดิการชุมชนควรมีมาตรการในการบังคับใช้กฎระเบียบอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะในส่วนของการจัดสรรผลประโยชน์ด้านสวัสดิการให้กับสมาชิก รวมถึงการให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบต่างๆ ของกองทุน และควรมีนโยบายการสร้างเวลาในการจ่ายสวัสดิการให้กับสมาชิกมากยิ่งขึ้น โดยให้เป็นไปตามกฎระเบียบข้อบังคับของกองทุนอย่างสมเหตุสมผล

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารจัดการกองทุนสวัสดิการชุมชน เพื่อให้เห็นถึงแนวทางและทิศทางในการดำเนินงานภายใต้ความ

เปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ ที่ในอนาคตเรื่องของสวัสดิการชีวิตจะเป็นส่วนสำคัญที่สามารถส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนได้

บรรณานุกรม

- กิ่งพร ทองใบ. (2553). **ระบบค่าตอบแทนสมัยใหม่ จากวิชาการสู่วิชาชีพ**. กรุงเทพมหานคร: เอช อาร์ เซ็นเตอร์.
- จินตนา กาสมณี. (2557). “การจัดสวัสดิการชุมชนโดยภาคประชาชนในกรุงเทพมหานคร:กรณีศึกษา เครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน เขตคันนายาว”. **ดุสิตบัณฑิตยรัฐประศาสนศาสตร์ดุสิตบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยเกริก.
- ชัยวัฒน์ หน่อรัตน์. (2546). **เศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน: การบริหารที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- ณรงค์ วันดี. (2542). “สวัสดิการสังคม”. ใน **โครงการตำราวิชาการเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบ พุทธศักราช 2542**. 1 กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2549). **สวัสดิการสังคม ในมิติกึ่งที่อยู่ดีมีสุข มีสิทธิ**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐพล ธาระวงศ์. (2559). “การศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลเพื่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพของบุคลากรหน่วยงานของรัฐในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- นริศรินทร พันธเพชร. (2554). “ความสำเร็จของกองทุนสวัสดิการชุมชน : กรณีศึกษากองทุนสวัสดิการชุมชนของโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา”. **รายงานการศึกษาอิสระรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทัศนีย์ ลักษณะภิกขุณี. (2545). **การใช้ทรัพยากรในงานสวัสดิการสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์.
- พระครูปลัดสิริวิทย์ สุทธิมน (ด้านประสิทธิ์) สิทธิโชค ปาณะศรี และ พระครูโฆสิตวัฒน์ นานุกุล. (2563). “การประยุกต์ใช้หลักทฤษฎีธรรมาภิบาลเพื่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมบริโภคนิยม”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรค์**. 7 (4): 147.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). **คำวัด**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2547). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

พิศณุพงศ์ กล้ากลีจ. (2562). “ต้นแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในจังหวัดกำแพงเพชร”. **ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สร้อยญา แสงอัมพร. (2561). “การใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถะเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนมะม่วงปลายแขน ตำบลท่าจี่ อำเภอมะเข่ จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรค์**. 8 (3): 413-414.

สลิลทิพย์ เชียงทอง และ อินทิรา วิทยสมบูรณ์. (2552). **คู่มือการดำเนินงาน โครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แอ๊ปป่า พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2552). **คู่มือการดำเนินงาน โครงการสนับสนุนการจัดสวัสดิการชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แอ๊ปป่า พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2554). “สู่ระบบสวัสดิการสังคมถ้วนหน้าภายในปี พ.ศ. 2560”. **รายงานฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

อภิญา เวชยชัย และ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. (2546). **สวัสดิการสังคม ฉบับชาวบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Henderson, Richard I. (2000). **Compensation management: rewarding performance**. 8th ed. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

Milkovich et al. (2011). **Compensation**. 10th ed. Boston: McGraw-Hill.

แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

Guidelines for the Development of Wisdom According to Buddhist Principles

เจ้าอธิการณัฐพงษ์ กัณหา

Chao Atikarn Natthaphong Ganha

สำนักงานเจ้าคณะตำบลละเวียง จังหวัดเพชรบูรณ์

Office of Rawing Subdistrict Sangha Header, Phetchabun Province

Corresponding Author, Email: natthaphong.kitthisaor@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา และ 2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนามีแนวทาง 2 ประการ คือ 1) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัชรธรรม เริ่มต้นจากการคบหาบัณฑิตผู้มีความรู้ มีความเป็นกัลยาณมิตร ฟังพระสัทธรรมของท่าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน แล้วนำมารู้ที่ได้เล่าเรียนมานั้น มาพิจารณาอย่างแยกคาย สิ่งไหนเป็นประโยชน์ สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์แล้วนำมาใช้ตามความสมควรแห่งธรรม 2) การพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยมีแนวทางคือมรรคอันเป็นทางสายกลางเป็นหนทางให้ผู้ปฏิบัติตนนั้นได้บรรลุเป้าหมายในชีวิตได้ด้วยตนเอง อันได้แก่ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งใจชอบ ส่วนอุปสรรคในการพัฒนาปัญญาซึ่งผู้ปฏิบัติควรหลีกเลี่ยงระวังตนไม่ให้ตัวอุปสรรคเกิดขึ้น เพราะจะเป็นตัวขัดขวางไม่ให้เกิดปัญญา ได้แก่ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ นีวรณ และอโยนิโสมนสิการ

คำสำคัญ : การพัฒนา, ปัญญา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1. to study the meaning and importance of wisdom development, and 2. to analyze wisdom development

according to Buddhism. This is a documentary research.

The results of the study found that wisdom development in Buddhism has two approaches: 1) Wisdom development according to the principle of wisdom, starting from associating with scholars who are knowledgeable and have good friends, listening to their Dhamma, studying with determination, and then taking what they have learned and considering it carefully. What is beneficial and what is not beneficial, and applying it according to the appropriateness of Dhamma. 2) Wisdom development according to the principle of the Threefold Learning, namely morality, concentration, and wisdom, with the guideline of the path, which is the middle way, as a way for practitioners to achieve their goals in life by themselves, namely, right thoughts, right speech, right work, right livelihood, right effort, right mindfulness, and right intention. As for obstacles to wisdom development, which practitioners should avoid and be careful not to let themselves be obstacles because they will be obstacles to wisdom, they are: tanha, conceit, view, hindrances, and irrational contemplation.

Keywords: Development, Wisdom, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในการพัฒนาปัญญาเป็นอย่างมาก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 13: 13) “ปัญญาเป็นรัตนะของคนทั้งหลาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 51: 67) “บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา นักปราชญ์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า มีชีวิตประเสริฐ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 73: 80) หลักฐานสำคัญที่แสดงว่า พระพุทธศาสนาสอนมุ่งเน้นปัญญานั้น คือ ฌ เกสปุตตยนิคม ซึ่งมีชนชาวกาลามะอยู่อาศัย มีเจ้าลัทธิทั้งหลายเดินทางผ่านมาและแนะนำสั่งสอนยกย่องเชิดชูว่า พวกตนสอนถูกต้อง ส่วนผู้อื่นสอนผิด จนทำให้ชาวกาลามะเหล่านั้น เกิดความลังเลสงสัย ไม่รู้ว่า จะเชื่อใครดี ต่อมาได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสหลักแห่งความเชื่อ 10 ประการให้ชาวกาลามะฟัง ในบางลัทธิบางศาสนาสอนชี้แนะให้ผู้นับถือต้องเชื่อทุกอย่าง ถ้าไม่เชื่อเป็นบาป แต่ในทางพระพุทธศาสนาสอนเน้นที่เหตุและผล การเชื่อแบบง่าย ๆ เชื่อแบบไร้เหตุผลไม่

ได้ทำให้เกิดปัญญา ศรัทธาต้องไปคู่กับปัญญาเสมอจึงจะถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด

ดังนั้น ปัญญาจึงมีความสำคัญมากเพราะปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม กล่าวคือ ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 146: 179) หากไม่มีองค์ความรู้เรื่องปัญญา การที่จะพิจารณาให้สามารถเข้าถึงสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกย่อมเป็นไปได้ยาก เมื่อเรามีองค์ความรู้ในเรื่องของปัญญาแล้วย่อมทำให้เข้าใจเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนา แต่การจะนำองค์ความรู้เรื่องปัญญานั้นไปใช้ประโยชน์จะต้องเข้าใจด้วยการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเป็นเช่นไร การมุ่งสนใจในเรื่องนี้ควรเริ่มจากประเด็นความหมายของการพัฒนาปัญญาก่อนว่า พระพุทธศาสนาให้ความหมายไว้หรือไม่ และเมื่อพิจารณาในเบื้องต้น จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า “การพัฒนาปัญญา” ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ดังนั้นในการค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของปัญญาที่จะสามารถค้นพบก่อนมาเป็นฐานความรู้เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึง “ทำให้เจริญ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 779)

การเข้าใจความหมายของการพัฒนาปัญญาอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องรู้ถึงอุปสรรคในการพัฒนาปัญญาด้วย ซึ่งเรียกว่า ปญฺจธรรม คือ อุปสรรค (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546: 567) กล่าวโดยอีกนัยหนึ่งคือ สิ่งที่ทำให้การพัฒนาปัญญาไม่เป็นผลสำเร็จหรือดำเนินไปไม่ถึงเป้าหมายที่กำหนดหรือวางแผนไว้ เกิดความเนิ่นช้า ติดขัด จนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ในการค้นหาคำตอบแนวทางการพัฒนาปัญญาจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายต่อการศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา
2. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 มีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาปัญญาในหลักพุทธศาสนา พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจาก

เอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

4. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาปัญญา

ปัญญาเป็นแสงสว่างที่ยอดเยี่ยม แสงสว่างอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็แสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์ แสงสว่างของดวงไฟอื่นๆ เป็นเพียงแสงสว่างที่ส่องให้เห็นได้เฉพาะความมืดในส่วนภายนอกที่เป็นรูปธรรมด้วยตาเนื้อเท่านั้น ส่วนปัญญาคือแสงสว่างภายในจิตใจสามารถส่องสว่างให้เห็นอรรถ-ธรรม เห็นเหตุ-ผล และเห็นสัจธรรมตามความเป็นจริง สามารถขจัดความมืดภายในจิตใจ คือ อวิชชาหรือโมหะได้ ฉะนั้น จึงไม่มีแสงสว่างอื่นใดในโลก ที่จะมาเปรียบเสมอเหมือนด้วยแสงสว่าง คือปัญญาดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า บรรดาแสงสว่าง 4 ประการ แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นเลิศ ประเสริฐที่สุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 15 ข้อ 69: 14) คือ

- 1) แสงสว่างแห่งพระจันทร์
- 2) แสงสว่างแห่งพระอาทิตย์
- 3) แสงสว่างแห่งไฟ
- 4) แสงสว่างแห่งปัญญา

คำว่า ปัญญา มีความหมายทั้งในด้านวิชาการและพระพุทธศาสนา ซึ่งมีการให้คำจำกัดความในทางโลกิยะและโลกุตระที่แตกต่างกันตามบริบทของการใช้งาน และมีความสำคัญของการพัฒนาปัญญาที่มุ่งหวังผลที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของปัญญาตามทรรศนะของพระพุทธศาสนาและทรรศนะด้านวิชาการ ดังต่อไปนี้ ในพระไตรปิฎกให้ความหมายของปัญญาว่า “ปัญญา คือ ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจัย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความคิดค้น ความใคร่ครวญ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 10: 54) พระสารีบุตรได้กล่าวว่า “บุคคลรู้ชัด บุคคลรู้ชัด เหตุนั้น จึงเรียกว่า “ผู้มีปัญญา” บุคคลรู้ชัดอะไรคือ รู้ชัดว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” เหตุนั้น บุคคลรู้ชัด จึงเรียกว่า ผู้มีปัญญา ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่อง

ทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปฏัก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศีลตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ นี้ชื่อว่า ปัญญา พระไตรปิฎกมีพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาที่ใช้ในระดับดำรงชีพ ตามพุทธรูปที่ว่า “ส่วนวิญญูชนผู้มีปัญญานั้นได้โศกะแล้ว ย่อมใช้สอยและประกอบกิจการงาน เขาเป็นคนอาจหาญ เลี้ยงดูหมู่ญาติ ไม่ถูกตีเตียน ย่อมเข้าถึงแดนสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 130: 157) และตัวอย่างของคำกล่าวที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาที่ใช้ในระดับสูงสุดซึ่งเป็นจุดมุ่งเน้นของพระพุทธศาสนา เช่นว่า “เมื่อใดบุคคลพิจารณาด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง...สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์...ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา เมื่อนั้นเขาย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์นี้ เป็นทางแห่งความหมดจด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 373: 126) ส่วนตัวอย่างของข้อความที่แสดงให้เห็นว่า ปัญญาทำให้ชีวิตอยู่ในภาวะที่ประเสริฐในมุมมองของพระพุทธศาสนา เช่นว่า บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญามีชีวิตประเสริฐ คำว่า ปัญญา มีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะถือเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ถือเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเรียนรู้ การใช้ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย มนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาศักยภาพการดำเนินชีวิตให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงามมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2550: 10) มีความเข้าใจในเหตุผล ดี ชั่ว รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการอันใดเป็นประโยชน์มิใช่ประโยชน์

การเรียนรู้ เป็นความหมายหนึ่งของการศึกษาที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเองให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้นโดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน 3 ด้าน คือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2544 : 348-351)

- 1) ด้านพฤติกรรม หมายถึง ความสัมพันธ์กับผู้คน เพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ
- 2) ด้านจิตใจ หมายถึง ความสัมพันธ์ในการแสดงออกทางกายและวาจาของตนเองและผู้อื่น
- 3) ทางด้านปัญญา เป็นการแสดงออกทางด้าน ความเห็น ความเข้าใจ การพิจารณาในเหตุผล

ความสัมพันธ์ทั้ง 3 ด้านนี้มีผลต่อเราทุกคนในการดำเนินชีวิต หากขาดปัญญาแล้ว การเป็นอยู่ที่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบ 3 ด้านก็อาจจะนำมาซึ่งความทุกข์

ไม่สามารถควบคุมสติสัมปชัญญะและอารมณ์ได้ “ปัญญาจะเป็นตัวชี้บอทางให้แสงสว่าง ขยายขอบเขตปรับแก้จิตใจและพฤติกรรมและปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากปัญหาหรือทุกข์” ให้เป็นอิสระได้

อานิสงส์ของปัญญาสามารถดังต่อไปนี้ (พระมหาชัยยุทธ์ กิตติญาโณ (คำแก้ว), 2554: 73-75)

1) สามารถกำหนดรู้เท่าทัน บรรเทาและกำจัดกิเลสตัณหาต่างๆ ให้เบาบางลง และหมดสิ้นไปได้ในที่สุด ซึ่งข้อนี้เป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้มีปัญญาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้ อานิสงส์อื่นๆ เกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับ เพราะการพัฒนาปัญญาหรือเจริญปัญญานั้นมีจุดมุ่งหมายที่จะกำจัดอวิชชาที่นับว่าเป็นตาข่ายของกิเลสที่ติดตัวบุคคลมาทุกคนอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นกิเลสตัวสำคัญที่สุดในการพัฒนามนุษย์ ถ้าสามารถเจริญปัญญาจนรู้แจ้งแทงตลอดอวิชชาให้สิ้นไปได้แล้ว ก็ถือว่าบรรลุจุดมุ่งหมายของการเจริญปัญญา หรือแม้แต่การรู้ในสิ่งที่ไม่รู้อันเป็นความรู้พื้นฐานต่างๆ ไป ก็ยังเป็นประโยชน์แก่มนุษย์อย่างมากมาย เช่น นักศึกษาเรียนรู้ในกระบวนวิชาที่ตนยังไม่เคยรู้มาก่อน พอเรียนรู้มีปัญญาแล้วก็ทำให้เกิดความรู้เข้าใจจนโล่งโปร่งเบาในเรื่องนั้นๆ ซึ่งแต่ก่อนนั้นไม่รู้เรื่องอะไรเลย จึงทำให้หนักใจพลอยให้เป็นกังวลใจไปต่างๆ เป็นต้น

2) การได้บรรลุธรรมชั้นอริยมรรคและอริยผลจนได้รับผลคือ ความสุข ความเป็นปกติโปร่งโล่งใจที่นับเนื่องมาจากจิตที่มีสภาพหลุดพ้น เบาสบายและว่างจากตัวตนที่จะยึดติดถือมั่นต่อไป ซึ่งการได้รับผลแห่งอริยผลนั้นพระพุทธโฆสจารย์กล่าวไว้ว่า จะมีได้ใน ระดับ คือ ในระดับของจิตที่บรรลุอริยมรรคที่ดำเนินไปตามแนวปฏิบัติของมรรค (มรรควิถี) เพื่อก้าวต่อไปให้ถึงผล และในระดับของจิตที่บรรลุอริยผลที่ดำเนินไปตามแนวปฏิบัติของผล ซึ่งผลของการบรรลุอริยมรรคและอริยผลนี้นับว่าเป็นอานิสงส์ที่ผู้เจริญปัญญาทุกคนปรารถนาที่จะได้บรรลุด้วยกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ตนได้หลุดพ้นจากทุกข์และมีสุขที่แท้จริง

3) การเข้าผลสมาบัติที่เป็นการเข้าสมาบัติของพระอริยเจ้า หรือสำหรับบุคคลทั่วไปก็เป็นการฉลาดทำให้สงบระงับจากกิเลสต่างๆ เพื่อเป็นการผ่อนคลายความบีบคั้นที่ปวดให้สงบไปได้ในระดับหนึ่ง แต่สำหรับพระอริยเจ้าแล้ว เพื่อเป็นการพักผ่อนทางด้านร่างกายที่เรียกว่า ทิฐฐุธรรมสุขวิหาร และเมื่อออกจากสมาบัติแล้วก็มี ความสงบ ผ่องใส มีความสุขที่บริสุทธิ์ มีความชุ่มชื่นอ่อนหวานเป็นอย่างยิ่งอยู่ตลอดเวลา ซึ่งอานิสงส์นี้เกิดจากการเจริญปัญญาจนสามารถบรรลุอริยมรรคและอริยผลได้จากการทบทวนเรื่องปัญญาในบทความที่ผ่านมา ประกอบกับพิจารณาความหมายของคำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญ จึงทำให้ทราบได้ว่าการพัฒนาปัญญา คือ การทำให้ความรู้ทั่ว ความรู้เข้าใจชัดเจน กิริยาที่รู้ชัด และปรีชาหยั่งรู้ชัดสามารถเจริญยิ่งขึ้นไป การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปรีชาดังกล่าวสามารถเจริญยิ่งขึ้น

ขึ้นไปนั้นจะสามารถจำแนกเห็นถึงเหตุผล สิ่งใดดีสิ่งใดไม่ดี และสิ่งนั้นๆ มีคุณหรือโทษ ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ เป็นต้น สามารถจัดการทั้งในระดับการดำรงชีพ ตลอดจนระดับสูงสุดที่มุ่งการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน การทำให้ความรู้หรือกิริยา หรือปริชาตงกล่าวสามารถเจริญจนถึงภาวะการพ้นทุกข์อย่างยั่งยืน นั้นจะพบความจริงของชีวิตเข้าใจความจริงในเรื่องไตรลักษณ์ คือสรรพสิ่งเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และบังคับไม่ได้ไม่มีตัวตน

คำว่า “การพัฒนาปัญญา” ดังกล่าวของผู้วิจัยสอดคล้องกับการให้ความหมายของคำเดียวกันนั้นของพุทธทาสภิกขุที่ว่า การพัฒนาปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญาที่บริสุทธิ์ไปตามทำนองคลองธรรม ไปสู่ความรู้แจ้ง จนจิตใจไม่ยึดมั่นในความเป็นตัวเรา “มุ่งเน้นการพัฒนาให้มีมากขึ้นในสิ่งที่น่าพึงปรารถนา โดยมีความสงบสุขเป็นเป้าหมายสูงสุด ไม่ว่าชีวิตในทางฝ่ายวัตถุฝ่ายจิตล้วนๆ และฝ่ายสติปัญญา ล้วนต้องพัฒนาไปสู่ภาวะที่น่าพอใจ คือ ความสงบสุขทั้งสิ้น” (พุทธทาสภิกขุ, 2542: 75) จึงกล่าวได้ว่าปัญญาเป็นสมบัติที่ล้ำค่าที่สุดของมนุษย์ที่ไม่มีใครสามารถแย่งชิงจากกันและกันได้ ไม่สามารถอธิษฐานหรือขอบนบานได้เลย การจะได้มาซึ่งปัญญาจำเป็นต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองเท่านั้น เมื่อได้มาซึ่งปัญญาก็จะสามารถนำพาตนเองไปสู่ความสัจเจริญทั้งในด้านโลกียะ คือ นำมาซึ่งโภคสมบัติและความสุข ด้านโลกุตระะ ก็นำมาซึ่งหนทางอันดับทุกข์หนทางแห่งการบรรลุธรรมอันประเสริฐ ดังนั้นปัญญาจึงมีความสำคัญกับมนุษย์อย่างมาก

2. การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา มีหลายแนวทาง แต่ในงานวิจัยนี้จะนำเสนอเพียง 2 ประการ คือ

1) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัตรธรรมและการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นแนวทางหลักในพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้ แนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัตรธรรม 4 มีอุปการคุณสำหรับมนุษย์ทุกคน เป็นธรรมเครื่องเจริญปัญญา เป็นหลักในการพัฒนาปัญญา ซึ่งสามารถนำไปสู่การบรรลุธรรมขั้นต่างๆ จนถึงขั้นสูงสุด ประกอบด้วย 4 ประการ คือ

- (1) สัมปยุตตสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ
- (2) สัทธัมมัสสวนะ การฟังคำสอน
- (3) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแยบคาย
- (4) อัมมานุอัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล...สกทาคามีผล...อนาคามีผล... อรหัตตผล”

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 31 ข้อ 3: 543-545) การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญา殊ติธรรมนี้ แม้ว่าจะได้คบหาสัทบุรุษแล้วตามขั้นตอนที่ผ่านมา แต่หากไม่รู้จักนำโอกาสนั้นก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง โดยพยายามฟังคำแนะนำของท่านคนๆ นั้นอาจจะไม่สามารถพัฒนาปัญญาของตนได้ เปรียบได้เหมือนทัพพีกับลิ้นที่ต่างกัน ทัพพีนั้นอยู่ในหม้อแกง แต่ไม่เคยรู้รสแกงเลย หรือคนที่ใกล้บัณฑิตใกล้นักปราชญ์ซึ่งเป็นสัทบุรุษแล้ว แต่ไม่รู้จักสดับรับฟังก็เช่นกัน เหมือนทัพพีที่ไม่รู้รสแกง ลิ้นเท่านั้นที่รู้รสแกง ฉะนั้นจึงควรทำตนเหมือนกับลิ้นที่รู้รสแกง ไม่ใช่ทำตนเหมือนกับทัพพีที่ไม่รู้รสแกง

การฟังธรรมจัดเป็นบุญประการหนึ่ง เพราะทำให้เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ เพราะผู้ที่เป็นสาวกนั้นจำเป็นต้องฟังธรรม มิฉะนั้นแล้วก็ไม่มีทางเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้า และไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ ในสมัยพุทธกาลการเข้าใจพระพุทธานุศาสนและการบรรลุมรรคผล ส่วนใหญ่แล้วเนื่องมาจากการฟังธรรมเกือบทั้งสิ้น เพราะไม่มีสื่อการฟังอย่างอื่น หนังสือก็มีใช้กันน้อยมาก แต่ตามความเป็นจริงแล้ว การได้รับความรู้จากผู้อื่นมักจัดเข้าในการฟังทั้งสิ้น คือ การอ่านหนังสือ การฟังเทป การดูทางโทรทัศน์ ถ้าเกี่ยวกับเรื่องธรรมะแล้วก็เกิดบุญทั้งสิ้น และบุญประเภทนี้รวมรวมเรียกว่า อัมมัสสวนมัย บุญเกิดจากการฟัง ในปัจจุบันหนังสือทางพระพุทธศาสนาประเภทต่างๆ มีมากขึ้น จึงทำให้เกิดความสะดวกในการทำบุญประเภทนี้ คือบุญเกิดจากการฟังธรรม และบางคนก็ได้รับบุญนี้ทุกวัน เพราะชอบอ่านหนังสือธรรมะ ชอบฟังรายการธรรมะ รายการสวดมนต์ทางวิทยุ หรือจากเทปธรรมะ ถ้าฟังแล้วไม่เข้าใจ ได้แต่ความเลื่อมใสอย่างเดียว เช่น ผู้ที่ไม่รู้ภาษาบาลี ฟังเสียงสวดมนต์หรือฟังสวดอภิธรรมในงานศพไม่รู้ไม่เข้าใจ ได้แต่ความเลื่อมใสอย่างเดียว อย่างนี้ท่านกล่าวว่าได้แต่บุญ ไม่ได้กุศล แต่ถ้าฟังแล้วได้ความรู้ความเข้าใจ ท่านกล่าวว่าได้บุญด้วย ได้กุศลด้วย เพราะกุศล แปลว่า “ความฉลาด” ฉะนั้น บางคนฟังธรรมได้แต่บุญอย่างเดียวไม่ได้กุศล แต่บางคนได้ทั้งบุญได้ทั้งกุศล แต่โดยทั่วไปแล้ว การฟังธรรมได้ทั้งบุญทั้งกุศล จึงมักพูดรวมกันว่า “ได้บุญ” คือ บุญอันเกิดจากการฟังธรรม ถ้าหากจะให้ได้ประโยชน์มาก ผู้ฟังจะต้องตั้งใจฟังจริงๆ มุ่งฟังเอาเนื้อหาสาระเพื่อนำไปปฏิบัติและสั่งสอนผู้อื่น จึงจะเกิดปัญญา ความรู้ความเข้าใจได้มาก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า สุตสฺสุ สกฺเต ปญญํ อปฺปมตฺโต วิจฺกฺขโณ ผู้ไม่ประมาท พินิจพิจารณาตั้งใจฟัง ย่อมได้ปัญญา

การฟัง ตามคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “สุตะ” แปลว่า สิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้จากการได้ยินได้ฟัง การสดับ การอ่าน การเล่าเรียน ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่างๆ เกี่ยวกับการทำมาหาเลี้ยงชีพและการประกอบกิจการต่างๆ ในทางโลก สุตตะที่เป็นคุณสมบัติของอริยสาวกนั้น หมายถึงความรู้ที่จำเป็นสำหรับทุกคนเพื่อให้รู้จักวิธี

ที่จะดำเนินชีวิตให้ดีงาม ทำให้รู้จักใช้สัจธรรม อื่นๆ มีวิชาชีพ เป็นไปในทางที่เป็นคุณประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นส่วนเสริมสำหรับปิดกั้นโทษ ช่วยทำให้สัจธรรมอื่นมีคุณค่าเต็มบริบูรณ์ เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาตามความหมายที่แท้จริง เป็นคุณด้านเดียว ยิ่งกว่านั้น สัจธรรม อย่างนี้ เท่านั้น เป็นความรู้ที่ทำให้ปุถุชนกลายเป็นอริยะหรืออารยชนได้ สัจธรรม นี้ก็คือความรู้ในอริยธรรม คือหลักความจริงความดีงามที่อริยชนแสดงไว้ หรือ คำแนะนำสั่งสอนต่างๆ ที่แสดงหลักการครองชีวิตประเสริฐ ซึ่งมีราคาไปสู่ความเป็นอริยชน สัจธรรมในศิลปวิทยาต่างๆ จะต้องมีส่วนในอริยธรรมนี้ควบหรือแทรกอยู่ด้วยเป็นส่วนเติมเต็มเสมอไป จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ก็คือการพัฒนาปัญญาตามหลักอริยมรรค เพราะไตรสิกขาและอริยมรรคนั้นเป็นของที่ขาดจากกันไม่ได้หรือเป็นหลักอันเดียวกัน หลักไตรสิกขานอกจากจะเป็นหนทางในการพัฒนาปัญญาแล้วยังเป็นหลักธรรมที่ช่วยพัฒนาชีวิต เพราะปัญญาที่เกิดขึ้นนั่นเองจะนำพาชีวิตให้มีความสุขทั้งในทางโลกที่เรียกว่า โลกียะ และทางธรรม โลกุตระจะจนสู่จุดเป้าหมายสูงสุดแห่งชีวิตของพระพุทธศาสนา คือ การบรรลุธรรม

อุปสรรคในการพัฒนาปัญญา

การพัฒนาปัญญาเป็นหนทางสำหรับผู้ถือพุทธศาสนาและของมนุษย์ทั่วไปการพัฒนาปัญญา ถือว่าเป็นหลักสำคัญเป็นมรรคสำคัญ ของผู้ที่นับถือพุทธศาสนา และของมนุษย์ทั่วไป แต่การพัฒนาปัญญาย่อมมีอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา อุปสรรคในการพัฒนาปัญญาย่อมเกิดขึ้นได้แก่ผู้ที่ฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของปุถุชน เพราะมนุษย์ยังเต็มไปด้วยกิเลส ราคะ ตัณหามากมาย อันเป็นเหตุให้เกิดอุปสรรคขัดขวางแห่งการพัฒนาปัญญา จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยค้นพบเหตุที่เป็นอุปสรรคการพัฒนาปัญญา ดังนี้ ในอดีตที่ผ่านมามนุษย์ในยุคของการกำเนิดโลกนั้นถูกความอยากหรือตัณหาทำให้กายละเอียดของพรหมหยาบขึ้นจนพัฒนาเป็นมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดโลก ความอยากในจิตของมนุษย์ยุคแรกของการกำเนิดโลกเริ่มมีการพัฒนาขึ้น ปัญหาการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในยุคแรกนี้เริ่มมีการแบ่งชั้นวรรณะ มีการจัดรูปแบบการปกครองตามปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนี้ มีความแตกแยกทางความคิด เกิดลัทธิเกิดการแบ่งชนชั้น เกิดการครอบครองแสดงการเป็นเจ้าของในสิ่งที่ตนเองปรารถนา จนทำให้มนุษย์บางคนในยุคนี้เกิดความเบื่อหน่ายและหาทางพ้นทุกข์ด้วยการออกบวช บางคนหาทางออกจากทุกข์ด้วยการหาความสุขตามความเชื่อของตน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 111-140: 89-102) และวิวัฒนาการเรื่อยมาถึงยุคปัจจุบัน ความอยากของมนุษย์ได้พัฒนามากขึ้น มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ความเชื่อ แนวความคิดเรื่องต่างๆ ในสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น เห็นได้จากปัญหาสังคมในการอยู่ร่วมกัน ปัญหาความเชื่อทางศาสนา ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาเกี่ยวกับการปกครอง ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีการพัฒนากันอย่างต่อเนื่องและซับซ้อน

มากขึ้น ซึ่งเกิดมาจากกิเลส 3 ตัว ที่เรียกว่า “ปัญจธรรม” ปัญจจะ หรือ ปัญจธรรม คือ กิเลส เครื่องเน้นซ้ำ กิเลสที่เป็นตัวการทำให้เกิดปรุงแต่งยึดเยื้อพิสดาร และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาย่างถูกต้องตรงไปตรงมาได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ มานะ ซึ่งแสดงออกมาในความเป็นเรา ของเรา เราเป็นนั่น เป็นนี่ ต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นไปด้วยอำนาจของปัญจธรรม ปัญจธรรมเป็นยังเป็นชื่อของกลุ่มกิเลสที่ทำงานร่วมกัน เป็นการทำงานของกิเลสที่ซับซ้อนที่ต้องศึกษารายละเอียดทางด้านคัมภีร์ให้เกิดความเข้าใจและต้องมีการปฏิบัติธรรมเพื่อ การมองเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงได้ชัดขึ้น เราจึงต้องเรียนรู้กิเลสทั้ง 3 ประเภทนี้จาก คัมภีร์เพื่อทำความเข้าใจปัญจธรรมได้อย่างถูกต้องเสียก่อน จึงจะทำความเข้าใจรายละเอียดต่อไปในอนาคต ดังนั้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้อธิบายเกี่ยวกับกิเลสที่ปรากฏผู้มี 3 ประเภท คือ ตัณหาวิจิริต 108 ทิฏฐิ 62 และมานะ 9 ซึ่งเป็นเหตุให้บุคคลทั้งหลายมีความประมาทหมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในความไม่มีโรค และในชีวิต เป็นเหตุแห่งความทุกข์ต่างๆ มากมาย การ ได้เรียนรู้และเข้าใจปัญจธรรม จึงชื่อว่าเป็นผู้ที่เข้าไปพบเห็นเหตุแห่งทุกข์

แนวทางในการพัฒนาปัญญาตามหลักการแห่งปัญญาธรรม 4 ประการ คือ (1) สัมปยุตตสังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษ คือการคบหาคนดี (2) สัทธัมมัสสนา การฟังธรรมคำสั่งสอน (3) โยนิโสมนสิการ การพิจารณาไตร่ตรองโดยแยบคาย (4) ธัมมานุธรรมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย เมื่อปฏิบัติตามหลักทั้ง 4 ประการที่กล่าวมา เริ่มแต่การคบหาคนดีมีความรู้ ฟังคำแนะนำสั่งสอนจากท่านนำมาพิจารณาไตร่ตรอง เลือกเฟ้นใช้ ปฏิบัติให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ก็จะบรรลุประโยชน์สุขทั้งต่อตนเองและส่วนรวม แล้วก็ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในธรรมที่ตนปฏิบัติไปด้วย เพราะว่า เมื่อนำมาปฏิบัติได้ถูกต้องแล้ว ก็จะเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม เกิดปัญญาเห็นชัดในผลปฏิบัติรู้ประจักษ์ทางที่ถูกหรือผิดพลาด แล้วก็เจริญเพิ่มพูนขึ้นไปโดยลำดับ มีปัญญารู้แจ้งในปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากปัญจธรรม คือตัณหา 108 ทิฏฐิ 62 และมานะ 9 ที่ปรากฏเป็นผลและทำหน้าที่ในวงจรปฏิบัติจนสมบูรณ์ วงจรปฏิบัติจนสมบูรณ์แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปของการเวียนเกิดและตาย อีกอย่างคือ การทำงานของปัจจัยที่ทำให้เราต้องทุกข์ในการเวียนว่ายตายเกิดคือ ปัญจธรรม ที่มีทั้งที่เป็นส่วนอดีต ส่วนปัจจุบัน และอนาคต จึงเป็นเหตุบังชี้ให้เห็นถึงเหตุแห่งความทุกข์ที่ไม่รู้จบ การเข้าใจทุกข์และเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ เป็นการค้นหาคำตอบของความพันทุกข์ในสังสารวัฏฏ์ได้เป็นอย่างดี เมื่อบุคคลมีสติกำหนดรู้การเกิดขึ้นของปัญจธรรม ก็จะเป็นทางดับปัญจธรรมได้ในที่สุด การขาดสติเป็นเหตุแห่งการเจริญขึ้นของปัญจธรรม ปัญจธรรมนั้นมีอยู่ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต การมีสติจะทำให้ปัญจธรรมขาดกำลังลง เมื่อปัญจธรรมในปัจจุบันไม่สามารถเกิดขึ้น ที่สุดปัญจธรรมในอนาคตย่อมไม่มี เมื่อไม่มีปัญจธรรมซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์ ย่อมไม่มีผลแห่งทุกข์คืออุปาทานชั้น ความทุกข์ย่อมหมด เพราะ

การสิ้นไปแห่งปัญญาธรรมในที่สุด (ธรรมวาลี ศรีเข้ม, 2553 : 136)

บุคคลเมื่อได้ศึกษา ค้นคว้าและปฏิบัติตามแนวทางแห่งปัญญาธรรมย่อมมีสติปัญญาสามารถจัดปญญาธรรมให้สิ้นไปได้สำเร็จ ยิ่งบุคคลให้พบกับความสุข เพราะการสิ้นไปแห่งปัญญาธรรมเป็นการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและสังคม ทั้งหมดคือผลแห่งการเข้าใจ เรียนรู้ และการทำให้แจ้ง คือ พระนิพพาน ส่วนนิรวณ คือ สิ่งที่ปิดกั้นใจคนไว้ไม่ให้บรรลุคุณงามความดี นิรวณเป็นสนิมใจและเป็นตัวกิเลสตัวสำคัญที่คอยกั้นคุณงามความดีไม่ให้เกิดขึ้นแก่นักปฏิบัติ เมื่อท่านผู้ใดสามารถทำให้จิตสงบระงับด้วยสมาธิขั้นสมถกรรมฐาน สามารถข่มให้ระงับลงจากจิตของตนชั่วขณะหนึ่งๆ ได้เป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญเพียรภาวนาโดยไม่มีสิ่งใดมารบกวน อุปสรรคของการปฏิบัติกรรมฐานที่เป็นตัวสำคัญท่านเรียกว่า นิรวณ มี 5 ประการ ดังนี้

1) กามฉันทะ หมายถึง ความพอใจรักใคร่ในกามคุณทั้ง 5 มีรูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสทางกาย กามคุณเหล่านี้เป็นตัวอุบายที่ทำให้จิตปรารถนาอยากได้หรือทำให้จิตเหนียวรั้งถึงเรื่องที่ น่าใคร่ น่าพอใจ จึงเป็นเหตุให้จิตเกิดความหงุดหงิดงุ่นง่านขึ้นมา จิตจึงไม่ต้องการที่จะปฏิบัติภาวนาอีกต่อไป

2) พยาบาท หมายถึง จิตที่นึกไปด้วยความอาฆาต ผูกใจเจ็บ คิดปองร้ายผู้อื่นอยู่เสมอ ที่ทำให้ตนไม่พอใจ กิเลสชนิดนี้เกิดขึ้นแล้วทำให้จิตกระวนกระวายไม่สามารถสงบลงได้

3) ถีนมิทธะ หมายถึง สภาพจิตที่ถูกอาการง่วงเหงาหาวนอน เชื่องซึม หงอยเหงา หดหู่เข้าครอบงำ ทำให้จิตเกิดความเบื่อหน่าย ท้อถอยในชีวิต

4) อุทธัจจกุกกุกจะ หมายถึง สภาพของจิตที่มีความคิดสับสนวุ่นวาย ชัดสายในอารมณ์ที่ตนคิดอยู่นั้น จึงเกิดความรำคาญและอยากที่จะระบายความรู้สึกเหล่านั้นออกมา

5) วิจิกิจฉา หมายถึง สภาพจิตที่มีความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ กับสิ่งที่ตนประสบอยู่นั้นว่าอะไรจริงหรือไม่จริง ถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี มีความสับสนในด้านจิตใจ บางครั้งอาจจะเคลือบแคลงสงสัยในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในเรื่องชีวิตที่เป็นอดีต อนาคต ในกฎของเหตุผลคือหลักปฏิจจสมุบาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 51: 72)

ความหมกมุ่นในกามคุณ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสทางกาย นั้นเป็นหนทางขวางการพัฒนาปัญญา เหมือนกับน้ำที่ไม่สามารถไหลไปได้เพราะมีท่อนไม้ขวางทางไว้ ฉะนั้น ความพยาบาทก็ทำให้จิตใจไม่สงบทำให้จิตใจร้อนไปด้วยแรงโทสะ สภาวะนี้ไม่เหมาะแก่การงานต่างๆ จึงเป็นเครื่องขวางทางแห่งปัญญา เป็นต้น ดังนั้นแล้วควรจะละนิรวณ 5 คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ และวิจิกิจฉา อันเป็นเครื่องขวางทางแห่งการพัฒนาปัญญานี้เสีย หากไม่ละซึ่งนิรวณ 5 นี้แล้วก็ยากนักที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เกิดปัญญาได้

อโยนิโสมนสิการ หมายถึงการทำไว้ในใจโดยไม่ถูกอุบาย โดยไม่ถูกทาง กล่าวคือการทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นสุข ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอัตตา หรือการนึก การน้อมนึก การผูกใจการใฝ่ใจ การทำไว้ในใจถึงความคิดโดยนัยที่กลับกันกับสัจธรรม หากบุคคลไม่ทำอโยนิโสมนสิการ คือ อโยนิโสมนสิการ ย่อมก่อให้เกิดตัณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป (พระมหาวรรวรธรรณ นภฎริสิริ (อรรถาพร), 2554: 76) ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า นิเวรณ เป็นเครื่องขวางปัญญา ซึ่งอโยนิโสมนสิการนี้เองเป็นเหตุทำให้เกิดนิเวรณนี้ หากไม่มีวิธีคิดแบบอโยนิโสมนสิการ คือ อโยนิโสมนสิการ ย่อมก่อให้เกิดตัณหา และนำไปสู่การเกิดปัญหาหรือเกิดทุกข์ต่อไป ในทางตรงกันข้ามหากมีอโยนิโสมนสิการ ภายหลังจากเกิดการรับรู้ เกิดความรู้สึกรู้จักก็จะนำไปสู่การเกิดปัญญา และสามารถแก้ปัญหาช่วยดับทุกข์หรือบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ อุปสรรคในการพัฒนาปัญญา เป็นเรื่องของความยึดถือในอัตตาของตนทำให้เกิดความหยิ่ง เกิดมานะทิฎฐิ เป็นมิถิฎฐิ และความหลงใหลในกามคุณปล่อยจิตใจให้เป็นไปตามกิเลสตัณหาราคะจึงทำให้มองไม่เห็นทางในการพัฒนาปัญญาให้สูงขึ้น และยังทำให้ปัญญาที่มีอยู่แล้วนั้น ย่อมถดถอยลงไป เพราะฉะนั้นควรประกอบสติให้ดีมีควรประมาทกับเรื่องทุกอย่างที่ได้ประสบ มีสติกับสิ่งที่ทำอยู่เสมอ ควรคบกับบัณฑิตผู้เป็นกัลยาณมิตรเพื่อคอยแนะนำสั่งสอนตักเตือนไม่ให้ตกลงไปสู่ความประมาท

อภิปรายผล

จากการศึกษาแนวทางการพัฒนาปัญญาตามหลักพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ปัญญาจะนำไปสู่การพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง และบุคคลที่มีปัญญาจะสามารถข้ามพ้นปัญหาได้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาปัญญาที่เกิดจากการลงมือทำที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหากฤษ ญาณาวุโธ (ใจปลื้มบุญ) (2547) ที่พบว่า ปัญญาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง จะเกิดปัญญาได้ต้องเป็นปัญญาที่สัมพันธ์กับฉันทที่เกิดจากภวามนยปัญญา หรือที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา ที่นำความรู้แจ้งในทุกข์ สิ่งนำความพ้นทุกข์มาสู่ผู้ปฏิบัติ ส่วนกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการรับฟังข้อมูลของผู้อื่นก่อน แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการพิจารณาด้วยตนเอง ดังนั้น ทั้งการฟัง การคิด และการลงมือกระทำจึงมีความจำเป็นต่อการพัฒนาปัญญา สอดคล้องกับงานวิจัยของ เอี่ยมอร ชลวร (2553) กล่าวถึงเรื่องการพัฒนาปัญญา เป้าหมายของการพัฒนาปัญญาซึ่งมี 3 ประการ ได้แก่ (1) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน อันได้แก่ ความมีสุขภาพดี มีทรัพย์สินเงินทอง มีความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมกับเพื่อนมนุษย์และการ

มีครอบครัวที่มั่นคง (2) เป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขในอนาคต หมายถึง ความพร้อมที่ได้ครบแล้วจะประโยชน์สุขในระดับต้น จนมีเหลือพอใช้พอทำประโยชน์ในเพื่อนมนุษย์ต่อไปเป็นความสุขในระดับจิตใจ และ (3) เป้าหมายเพื่อการบรรลุธรรม คือ ความสุขที่เป็นความสุขที่แท้จริง หมายถึง ความสุขที่หลุดพ้นทุกข์

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การพัฒนาปัญญาควรที่จะเริ่มต้นด้วยการคบหาบัณฑิตผู้มีความรู้ มีความเป็นกัลยาณมิตร ฟังพระสัทธรรมของท่าน ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฟังพระธรรมคำสั่งสอนต่างๆ แล้วนำมาปฏิบัติแล้วเล่าเรียนมานั้นมาพิจารณาอย่างแยกคาง สิ่งไหนเป็นประโยชน์ สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์ แล้วนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตนำมาจัดการกับความทุกข์ให้หมดไป และควรที่จะละสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาปัญญา ปัญจธรรม ที่จะเป็นทางขวางกั้นไม่ไห้สามารถพัฒนาปัญญา ความรู้และความรู้ที่มีก็เสื่อมถอย เมื่อละอุปสรรคต่างๆ ได้ พัฒนาปัญญาได้ ก็จะมีอันสงส์ทำให้ชีวิตนั้นประสบกับความสุข แนวทางการพัฒนาปัญญาในทางพระพุทธศาสนา มีกระบวนการตามแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ในบรรดาแสงสว่างทั้งหลายนั้น แสงสว่างแห่งปัญญาเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คำสอนต่างๆ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นหลัก

ธรรมให้มนุษย์สามารถพัฒนาปัญญา ในพระพุทธศาสนา ปัญญา หมายถึง ความรู้ชัดในอริยสัจ รู้แนวทางที่จะทำให้สามารถดับทุกข์ โดยสามารถตัด ขจัดและทำลายความทุกข์นั้นๆ ได้ สิ่งนั่นเองเรียกว่า ปัญญา หรือความรู้ที่ทำให้สามารถจัดการกับความทุกข์ แต่ปัญญานี้เองไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาง่ายๆ จำเป็นต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้ให้เข้าใจ รู้เหตุ รู้ผล สิ่งใดคือประโยชน์ สิ่งใดไม่ใช่ประโยชน์ เป็นต้น บ่อเกิดแห่งปัญญามนุษย์สามารถมีได้ตั้งแต่กำเนิด โดยเป็นปัญญาที่ส่งสมมาจากอดีตชาติ และปัญญาเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาฝึกฝนได้ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฟัง คิด ฝึกฝนตนเอง นอกจากนี้การฝึกฝนปัญญายังต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูล โดยรู้จักคบหา บัณฑิต ครูบาอาจารย์ เป็นต้น ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องฝึกฝนหากขาดปัญญาเสียก็จะทำให้ชีวิตนั้นประสบกับความทุกข์ แต่หากฝึกฝนได้แล้วก็จะทำให้ชีวิตมีความสุข ใช้ปัญญาในกำหนด รู้เท่าทันบรรเทาภิกษุเสถียรทำให้เบาบางและหมดสิ้นไป ยังส่งผลให้มนุษย์บรรลุธรรมมีความสุขสงบในจิตใจ ดังนั้น ปัญญาจึงเป็นสิ่งสำคัญเป็นสมบัติล้ำค่าของมนุษย์ที่ไม่สามารถแย่งชิงขโมยกันได้ และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิษฐานขอบนบานจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เลย

ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมีแนวทาง 2 ประการ คือ การพัฒนาปัญญาตามหลักปัญญาวัตรธรรม นั่นคือ สปัปฐังเสวะ การเสวนาสัตบุรุษหรือคบหาบัณฑิตที่มีความรู้ที่มีความเป็นมิตร รู้จักเหตุผล ให้ฟังคำสอนของท่านอย่างใส่ใจ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน หรือการฟังพระธรรมคำสอนต่างๆ แล้วนำสิ่งที่ได้เรียนมานั้นมา พิจารณาไตร่ตรองอย่างแยกกาย (โยนิโสมนสิการ) พิจารณาคิดต่อยอดเพื่อให้เกิดประโยชน์ รู้ว่าสิ่งไหนคือประโยชน์สิ่งไหนมิใช่ประโยชน์ และนำความรู้หรือปัญญาที่ได้มาใช้กับชีวิตหรือการปฏิบัติธรรมตามสมควร นอกจากนี้แล้วยังมีการพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักการและกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้บุคคลได้พบความรู้ด้วยตนเอง ได้แก่ สิกขา 3 อย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ในส่วนของมรรคอันเป็นทางสายกลาง เป็นหนทางให้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นความประพฤติให้บรรลุเป้าหมายทั้งในชีวิต ครอบครัว การงาน และการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมรรคประกอบด้วย ปัญญาอันเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ ทำงานงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระวังชอบ และตั้งใจชอบ แนวทางที่กล่าวมานั้นสามารถพัฒนาปัญญาให้เกิดความสุขในโลกียะและโลกุตระ จนสู่เป้าหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาคือการบรรลุธรรม แต่การพัฒนาปัญญานั้นย่อมมีอุปสรรคเกิดขึ้นตลอดเวลาซึ่งเป็นธรรมดาของปุถุชนที่เต็มไปด้วยกาม ราคะ ตัณหาต่างๆ ซึ่งในพระพุทธศาสนาพบอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา ได้แก่ ตัณหา, ทิฏฐิ, มานะ, นิรวรณ 5 และโยนิโสมนสิการ รวมแล้วคือความยึดถือในอัตตาของตนเองจนเกิดมานะทิฏฐิซึ่งเป็นมิถิฏฐิ และปล่อยให้อึดใจไปสู่อำนาจไปกับกิเลสตัณหาไม่เห็นทางในการพัฒนาปัญญา และยัง

ทำให้ปัญญาที่มีอยู่นั้นเสื่อมถอยลงไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ระบบการจัดการศึกษาของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ มีการเปลี่ยนหลักสูตรทุกๆ 10 ปี ตามนโยบายของผู้บริหาร แต่ประเด็นสำคัญของการจัดการศึกษาในประเทศไทย คือ การวัดความสามารถของผู้เรียนด้วยระบบข้อสอบกลาง ที่มาจากหลักสูตรแกนกลาง โดยไม่คำนึงถึงบริบทของผู้เรียน ในแนวทางการพัฒนาปัญญาของพระพุทธศาสนา นั้น มุ่งที่การพัฒนาให้สมดุลทางด้านกาย จิต และปัญญา เป็นการพัฒนาที่สูงกว่าความรู้ทั่วไป คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ นั่นคือ ต้องพัฒนาจิตด้วย ดังคำสมัยปัจจุบันว่า “ความรู้คู่คุณธรรม”

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาปัญญาเพื่อเปรียบเทียบว่า ระหว่าง สุตตามยปัญญา จินตามยปัญญาและภาวนามยปัญญา กระบวนการไหนสามารถพัฒนาปัญญาในด้านไหน ได้ผลอย่างไร

บรรณานุกรม

- จำลอง ดิษยวณิช. (2544). **จิตวิทยาของความดับทุกข์**. กรุงเทพมหานคร: กลางเวียงการพิมพ์.
- ธรรมวาลี ศรีเข้ม. (2553). “การศึกษาปัญญาธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2549). **ปฏิจจนุสุมปาท**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพสิทธิมนี (โชคก ญาณสิทธิ). (2547). **วิปัสสนาญาณโสภณ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). “หัวใจพระพุทธศาสนา”. **พุทธจักร**. 61 (4): 10.
- พระมหาชัยยุทธ กิตติญาโณ (คำแก้ว). (2554). “ศึกษาการพัฒนาปัญญาตามวิสุทธิมรรคเพื่อ

การศึกษาไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

พระมหาวรวัชรนนท์ นภฎิริสิริ (อัคราพร). (2554). “การศึกษาวิเคราะห์วิถีคิดแบบโยนิโสมนสิการของตัวละครที่ปรากฏในเวสสันดรชาดก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และ จำลอง สารพัฒน์. (2538). **พจนานุกรม บาลี – ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พิมพ์ตั้ง.**

พุทธทาสภิกขุ. (2542). **พุทธศาสนาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.**

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

วิเคราะห์หลักมรณสติในพระพุทธศาสนา Analytical Study of Contemplation of Death in Buddhism

พระนพสิทธิ์ ปิงยศ

Phra Nopasit Pingyosa

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: nopasit.suttajitto@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษามรณสติในคัมภีร์พระไตรปิฎก และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักมรณสติในพระพุทธศาสนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า มรณสติ หมายถึง การระลึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน ในทัศนะของนักปราชญ์ไทยหมายเอาการระลึกถึงความตายที่ขาดลงของชีวิตบุคคลหนึ่งๆ โดยระลึกเอาความตายนั้นมาเป็นอารมณ์กรรมฐาน ความตายที่ใช้ยึดเป็นอารมณ์ในการปฏิบัติมรณสติมี 2 ประเภท คือ 1) ความตายตามอายุ และ 2) ความตายด้วยอุบัติเหตุต่างๆ วิธีปฏิบัติมรณสติมีการตั้งสติระลึกถึงความตาย การพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความตาย และการระลึกถึงความตายให้เกิดปัญญา จุดมุ่งหมายในการปฏิบัติมรณสติ คือ การปฏิบัติด้วยความศรัทธา ด้วยความเพียร ด้วยความอดทนด้วยสติปัญญา มรณสติแต่ละอย่างจะสัมพันธ์กับจริตของบุคคลแตกต่างกันออกไป ส่วนประโยชน์มรณสติ คือ จิตใจเกิดเป็นสมาธิได้เร็ว รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังขาร ตระหนักรู้หลักความจริงในชีวิต รู้จักเตรียมตัวก่อนตาย และการประยุกต์มรณสติมาใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติเตือนจิตใจไม่ให้ประมาท อุบายระงับกิเลส แนวทางในการเจริญสติแนวทางที่ยกระดับจิตใจเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนา

คำสำคัญ : มรณสติ, กรรมฐาน, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article has two objectives: 1) to study contemplation of death in the Tripitaka and 2) to study and analyze the principles of contemplation of death in Buddhism using a documentary research method.

The research results found that: contemplation of death means remembering the death that will come to oneself. In the view of Thai scholars, it means remembering the death that has ended a person's life by remembering that death as an object of meditation. There are two types of death that are used as objects in practicing contemplation of death: 1) death according to age and 2) death due to various accidents. The method of practicing contemplation of death involves setting mindfulness of death, considering the causes of death, and remembering death to gain wisdom. The purpose of practicing contemplation of death is to practice with faith, diligence, patience, and wisdom. Each type of mindfulness of death is related to different temperaments of each person. The benefits of contemplation of death are that the mind can quickly attain concentration, be aware of changes in the body, realize the principles of truth in life, know how to prepare before death, and apply contemplation of death in daily life, such as a mindfulness of the mind not to be careless, a method to suppress defilements, and a guideline for developing mindfulness. An approach to elevate the mind into the practice of Vipassana

Keywords: Contemplation of Death, Meditation, Buddhism

บทนำ

คำสอนพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางกับหลักธรรมชาติ มากที่สุด มีเนื้อหาสอนให้มนุษย์ ทุกคน ไม่ว่าศาสนาใด ชนชาติใดก็ตาม ให้ระลึกถึงหลักหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเป็นที่ตั้งยึดเหนี่ยวจิตใจ ทุกชีวิตไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ จะต้องเป็นไปตามกลไกของธรรมชาติ ไม่มีใครสามารถหลีกเลี่ยงหลุดพ้นจากวิฎฐสังสาร อันได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งตรงกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีเกิดดับเป็นเรื่องธรรมดา เสมอเหมือนกันหมดไม่เลือกชั้นวรรณะ พระพุทธศาสนามองความตายเป็นเรื่องธรรมดา เมื่อเข้าใจความตายจะไม่ทำให้กลัวตาย และสามารถนำเอาความตายมาประยุกต์ใช้ในการเข้าถึงสัจธรรมได้อีกด้วย ในพระไตรปิฎกมีการสอนเกี่ยวกับความตาย เช่น เปรียบความตายเหมือนนายโคบาล ว่า “คนเลี้ยงโคใช้ท่อนไม้ไล่ต้อนฝูงโค ไปยังที่หากินฉันใด ความแก่ และความตาย ก็ไล่ต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไปฉันนั้น”

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 135: 74) เป็นต้น พระพุทธเจ้า ทรงสอนให้ระลึกถึงความตาย เช่น ทรงสอนธิดาช่างหูกให้ทำกรรมฐานคือ ระลึกถึงความตาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 20 ข้อ 297: 37) เป็นอารมณ์ ทรงสอนอสุภกรรมฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย ให้กำหนดอสุภะเป็นอารมณ์ เพื่อละความยินดีในร่างกายนี้

การสอนเกี่ยวกับความตาย ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายว่า ในเมื่อมีความตายเป็นเบื้องหน้า รออยู่แล้ว ทำไมจะต้องไปทำความดี สู้หาความสุขอย่างเดียวไม่ดีกว่าหรือ และก็หมกมุ่นอยู่ในกามสุข แต่ท่านสอนให้ระลึกถึงความตาย เพื่อให้แรงขวนขวายทำความดีให้เกิดขึ้น ท่านสอนให้รู้จักค่าแห่งวันเวลา ไม่ให้ประมาท เพราะชรา พยาธิ และมรณะ เปรียบเหมือนกองไฟ ย่อมมาย่ำยีสัตว์โลก สัตว์โลกไม่มีกำลังที่จะต่อสู้ ไม่มีความเร็วที่จะหนี บุคคลควรทำวันคืนไม่ให้ไร้ประโยชน์ด้วยการ “เห็นแจ้ง” (วิปัสสนา) ไม่ว่าน้อยหรือมาก ชีวิตของผู้ที่ผ่านวันคืนไปเท่าใดก็เป็นอันพร่องไปเท่านั้น วันคืนสุดท้าย ย่อมคืบคลานเข้าไปใกล้บุคคลทุกอิริยาบถ เพราะฉะนั้นไม่พึงประมาทกาลเวลา ทุกคนในโลกนี้ล้วนต้องตายกันทุกคนไม่มีใครหนีความตายไปได้แม้สักคนเดียวอยากตายก็ต้องตาย ไม่อยากตายก็ต้องตาย ซึ่งเราทุกคนล้วนตายเกิดๆ นับภพนับชาติไม่ถ้วน ในวิภูสสงสารที่หาเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดไม่ได้นี้ เราทุกคนล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมด้วยกันหมดทั้งสิ้น แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมครูของพวกเราทั้งหลาย ยังหลีกเลี่ยงไม่ได้ 52 ผุง คือ กิเลสมาร เทวบุตรมาร มัจจุมา

พุทธศาสนาเถรวาทมีหลักของการศึกษา คือ ให้มีการศึกษาหลักธรรมคำสอนจากตำรา หรือทฤษฎีเพื่อให้เข้าใจในหลักคำสอนหรือในตามตำรานั้นๆ อย่างลึกซึ้งซึ่งเรียกว่าปริยัติศึกษา เมื่อได้ศึกษาตามตำราหรือทฤษฎีจนเข้าใจแล้วสามารถนำมาใช้ให้เกิดผลในการดำรงชีวิต เรียกว่า ปฏิบัติศึกษา (สิวลี ศิริโล, 2545: 75) จากการศึกษาและปฏิบัติที่นั้นจนทำให้เกิดผลจริง เห็นแจ้งเกิดปัญญาเกิดความสงบทางจิตใจเรียกว่าปฏิเวธศึกษา ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทกล่าวถึงวิธีการปฏิบัติอยู่สองลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะแรกเป็นการรักษาจิตใจให้สงบ เรียกว่า สมถกรรมฐาน ลักษณะที่สองเป็นการเจริญปัญญา เรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน การปฏิบัติทั้งสองมีวิธีต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายเหมือนกัน สมถกรรมฐาน เป็นอุบายที่ทำให้จิตใจสงบ การทำให้จิตใจเกิดความสงบมีทั้งหมด 40 วิธีและมรณสติในอนุสสติ 10 ก็เป็นวิธีปฏิบัติสมถกรรมฐานอีกวิธีหนึ่ง ที่ทำให้จิตใจสงบจากนิรวณธรรม และเป็นอุบาย เจริญสติปัญญาด้วยวิธีการระลึกถึงความตายอยู่ตลอดเวลา การปฏิบัติในลักษณะนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เนื่องจากว่าสังคมไทยยังถือว่าเป็นเรื่องอัปมงคลคนทั่วไปยังมองไม่เห็นคุณค่าของการพูดถึงความตาย การพิจารณาถึงความตาย นอกจากนี้ยังไม่มี ความเข้าใจ หรือให้ความสำคัญในเรื่องนี้ น้อยมากและยังถืออีกว่าถ้าคนใดพูดถึงความตายเป็นเรื่องเสียดจัญไร ยิ่งกว่านั้นยังไม่รู้

ว่าวิธีการปฏิบัติมรณสติมีความหมายประเภท คุณค่า และจะนำมาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตของตนได้อย่างไร เมื่อปฏิบัติแล้วได้ประโยชน์อะไร จะต้องปฏิบัติกันในเวลาไหน ด้วยความที่ไม่เข้าใจในประเด็นดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดมีปัญหามีความทุกข์ มีความหวาดกลัว จิตใจเหี่ยวแห้ง วิตกกังวล จิตใจ หดหู่ เศร้าโศกเสียใจ การช่วยแก้ปัญหาในเรื่องความทุกข์จาก ความตาย ในเบื้องต้นจะต้องทำ ความเข้าใจให้ถูกต้องด้วยสติและปัญญาตามหลักคำสอนทาง พุทธศาสนา จึงจะสามารถทำให้พ้น จากความทุกข์ได้และทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่าความตาย เป็นเรื่องของทุกชีวิตจะต้องพบและได้รับเหมือนกัน วิธีปฏิบัติให้ไม่เป็นทุกข์กับเรื่องดังกล่าว โดย ให้อึดหลักปฏิบัติมรณสติด้วยสติและปัญญาอย่างถูกต้อง คือ การมีสติระลึกถึงความตายอันจะ ต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา อยู่ทุกกลมหายใจเข้าออก และตระหนักรู้ในหลักความจริงของชีวิตว่า ทุกๆ ชีวิตล้วนมีความตายเป็นที่สุดจะหนีจากความตายไปไม่ได้ ทุกคนต้องตายเหมือนกัน การที่ เราระลึกถึงความตายอย่างมีสตินี้ย่อมจะทำให้มีความคุ้นเคยและไม่หวาดกลัว จิตใจไม่หดหู่ มีสติ สมาธิ ปัญญามั่นคงหนักแน่น และไม่เป็นผู้ประมาทในชีวิต ไม่ประมาทในทางการศึกษา ไม่ประมาทในวัย ไม่ประมาทในการสร้างคุณธรรมความดีและจะได้เป็น ประทีปส่องทางชีวิต ให้แก่ตนและมวลมนุษยโลกให้พ้นทุกข์ได้ มรณสติเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ปฏิบัติให้เกิดมรรคผล เบื้องสูงขึ้น ดังมีพุทธพจน์ที่ทรงตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มรณสติอันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มาก แล้วย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มากหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด”

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาการใช้มรณสติเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต ให้มีความสงบสุข จึงเล็งเห็นความสำคัญของการปฏิบัติที่จะเกิดผลประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต ตนเอง จะได้ทราบถึงวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งจะช่วยให้สังคม ปัจจุบันมีความสงบสุขต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษามรณสติในคัมภีร์พระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักมรณสติในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตามลำดับขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. การรวบรวมเอกสารข้อมูล โดยการศึกษาจากเอกสารข้อมูลต่างๆ ทั้งที่เป็นชั้น ปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือ

วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อทำการศึกษาค้นคว้าในความหมายขอบเขตเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับมรณสติในคัมภีร์พระไตรปิฎก และการวิเคราะห์หลักมรณสติในพระพุทธศาสนา

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทางเอกสาร โดยการจัดทำเป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้อย่างชัดเจน

3. การสังเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย

4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม นำเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย ตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. มรณสติในคัมภีร์พระไตรปิฎก

มรณสติ แยกออกเป็นสองคำ คือ “มรณะ” ซึ่ง แปลว่า “ความตาย” กับคำว่า “สติ” ซึ่งแปลว่า ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เพลา การควบคุมจิตใจไว้กับกิจการงาน หรือคุมจิตใจไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำการที่ทำและคำที่พูดแล้วแม้ยาวนานได้ โดยไม่มีการลืม3 เมื่อเอาสองคำนี้มาสมาสกันเป็น มรณสติ แปลว่า “การเอาสติมาระลึกถึงความตาย” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 14: 10) ถ้าแปลให้ถูกต้องตามหลักวิชาการแท้ๆ ก็เป็น “การปฏิบัติกรรมฐานโดยมีการระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 20: 447) การกำหนดอารมณ์กรรมฐานโดยการระลึกถึงความตายที่จักมีแก่ชีวิตจักขาดแตกดับสูญไปแน่นอน (สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจ อาสภมหาเถระ), 2546: 395) ชีวิตของเราไม่แน่นอน ความตายของเราแน่นอน เราจะต้องตายแน่เพราะว่าชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตไม่เที่ยง ความตายเที่ยงที่สุดดังนี้ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), 2548: 156) เป็นการระลึกถึงความตายด้วยสติปัญญาอันสูงส่งถูกต้องติงมา เพื่อให้เกิดความไม่ประมาทแล้วทำในสิ่งที่ควรทำ อันเป็นไปด้วยศีลธรรมติงมาจนถึงยอดสูงสุด (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2548: 89)

ประเภทของมรณสติในพระไตรปิฎก คือ 1. การให้ระลึกถึงความตายที่จะเกิดขึ้นตามกาล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 19: 559) หมายถึง ให้เอาสติและปัญญาได้ระลึกถึงความตายที่เกิดแก่ตนตามกาลเวลาหรือตามกำหนดอายุ ที่ควรตายนั้นมาเป็นอารมณ์กรรมฐาน โดยไม่ปล่อยจิตใจไปในที่อื่น ซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การรักษาจิตใจให้มีอารมณ์เดียว 2. การให้ระลึกถึงสาเหตุแห่งความตาย หมายความว่าให้เอาสตินั้นระลึกถึงสาเหตุไม่ว่าจะเป็นเหตุ

โต ชนิดใดก็ถือว่านั่นคือสาเหตุของความตาย อนึ่งในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสาเหตุของการตายมี 4 ประการคือ

- 1) อายุขยมรณะ หมายถึง การตายที่สิ้นอายุเนื่องจากการมีชีวิตเกิดมานาน
- 2) กัมมัคขยมรณะ หมายถึง การตายเพราะสิ้นกรรม
- 3) อุภยักขยมรณะ หมายถึง การตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นบุญ
- 4) อุปัจเฉทกขยมรณะ หมายถึง การตายเพราะประสบอุบัติเหตุ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้มีการแบ่งประเภทมรณสติไว้ คือ 1) ให้ระลึกถึงมรณะ ประสงค์เอาซึ่งความขาดแห่งชีวิต อันพึงกำหนดเอาภพอัน 1 (มหาวงศ์ ชาญบาลี, 2535: 345) ให้บริกรรมภavana หมายความว่าเอาจิตใจบริกรรม คำว่า มรณ มรณ หรือคำว่า ตาย ตาย มาเป็นอารมณ์จนจิตใจสงบ 3) ให้พิจารณาถึงสาเหตุของการตายด้วยสติและปัญญาให้เห็นเป็นธรรมะสังเวช ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้มีหลักในการจัดแบ่งประเภทมรณสติ กล่าวโดยสรุป มีหลักเกณฑ์การแบ่ง คือ

- 1) จัดตามลักษณะการสิ้นสุดของชีวิต หมายความว่าให้ระลึกถึงความตาย ที่สิ้นสุด หรือจบ หรือขาดความเป็นมนุษย์ลงแล้ว
- 2) จัดตามแบบลักษณะการกำหนด หรือบริกรรมคำที่กำหนดไว้ เพื่อจะยึดให้จิตใจตั้งมั่น และให้มีอารมณ์เดียว
- 3) จัดตามแบบลักษณะเหตุผล ความเป็นจริงในชีวิต จนทำให้เกิดเข้าใจเห็นแจ้งในเรื่องความเปลี่ยนแปลงของชีวิตตนก่อนตาย และหลังความตาย

การปฏิบัติมรณสติกรรมฐานนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องพิจารณาศพที่อยู่เฉพาะหน้า หรือระลึกถึงศพที่ตายไปแล้ว ที่มีศ มีอำนาจ มีทรัพย์สมบัติแล้วก็นึกบริกรรมอยู่ในใจว่า “มรณเม ภวิสสติ, ชีวิตินทริยํ อุปฉลิขชิสสติ” เราจะต้องตาย รูปชีวิต นามชีวิต จะต้องขาดจากกันอยู่อย่างนี้เรื่อยๆ ไป หรือจะบริกรรมว่า “มรณ เม ธฺวํ ชีวิตํ เม ธฺวํ” ความตายเป็นของแน่ ความมีชีวิตอยู่เป็นของไม่แน่

การปฏิบัตินี้จะระลึกนึกบริกรรมไปเรื่อยๆ นั้นไม่ได้ จะต้องมโยนิโสมนสิการประกอบไปด้วย ถ้าระลึกนึกอยู่โดยไม่มีโยนิโสมนสิการแล้ว ปัญญาที่เกี่ยวข้องด้วยสังเวชสลัดใจยอมไม่เกิด และจะกลับเป็นโทษเกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อนึกถึงความตายของคนที่เรารักใคร่ชอบพอแล้ว ความเศร้าโศกเสียใจก็จักเกิดขึ้น เมื่อนึกถึงความตายของบุคคลที่เป็นศัตรูกับตนความดีใจก็จักเกิดขึ้น เมื่อนึกถึงความตายของบุคคลที่ตนไม่รักไม่เป็นศัตรูก็จะรู้สึกเฉยๆ เมื่อนึกถึงความตายของตนเองก็จะเกิดความกลัว นี่แหละเป็นโทษที่เกิดจากการไม่มีโยนิโสมนสิการ ส่วนการปฏิบัติที่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการนั้นผู้ปฏิบัติมีการระลึกนึกถึงแต่ความตายอย่างเดียวเท่านั้น ไม่ว่าจะ

จะเป็นความตายของบุคคลจำพวกใด เมื่อระลึกนึกอยู่แต่ในความตายอย่างเดียว ไม่เกี่ยวกับความรักความชังหรือเป็นศัตรูแล้ว ความสังเวชสลดใจก็จะบังเกิดขึ้น นี่แหละเป็นการระลึกที่ประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ปฏิบัติก็จะต้องทำการปฏิบัติให้ถูกต้องตามแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ และเพื่อให้ทราบถึงวิธีปฏิบัติแก่พุทธบริษัท (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 19: 444-447)

การปฏิบัติที่ผิดย่อมทำให้เกิดผลร้าย และทำให้เข้าใจผิด เช่น เมื่อปฏิบัติแล้วเกิดความเบื่อหน่ายชีวิตไม่ยอมมีชีวิตอยู่ต่อ จึงคิดฆ่าตัวตาย ให้คนอื่นฆ่าตัวเองให้ตาย การเข้าใจผิดในการปฏิบัติเช่นนี้ ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ผิด ไม่มีผล ไม่มีประโยชน์ ไม่ควรต่อการปฏิบัติ ดังได้มีพุทธพจน์ที่ทรงตรัสถึงข้อที่ควรเว้น คือ

- 1) ชอบประกอบกิจเล็ก ๆ น้อยๆ เช่น เขียนหนังสือ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่กิจของการปฏิบัติ
- 2) ชอบพูดคุยกับผู้ปฏิบัติด้วยกัน ไม่ตั้งใจกำหนดอารมณ์ที่มีกระทบ
- 3) ชอบเห็นแก่กินแก่นอน คือ กินมาก นอนมาก พุดมาก ทำความเพียรน้อย

การปฏิบัติควรนอนวันละ 4 ชั่วโมง กลางวันห้ามนอน

- 4) ชอบคลุกคลีอยู่กับหมู่คณะ ไม่ชอบอยู่ตามลำพังโดยเฉพาะ

- 5) ไม่สำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 ด้วยดี

- 6) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค คือกินอิมเกินไปกะไว้ว่าอีก 4 ถึง 5 คำจะอิมให้เต็มน้ำตาม

ไปเป็นพอดี

- 7) จิตจับอารมณ์ใด ไม่กำหนด อารมณ์นั้น หรือจิตตกไปในอาการใด ไม่กำหนดรู้ในอาการ

นั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 246: 149)

อารมณ์ในการปฏิบัติมรณสติ หมายถึง สิ่งจิตใจของผู้ปฏิบัติจะได้ยึดขณะปฏิบัติ เช่น การระลึกถึงความตายมาเป็นอารมณ์ เอาจิตใจตั้งมั่นอยู่ในสิ่งนั้น เพื่อให้ใจเป็นสมาธิ ใจจะเกิดสมาธิหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับการรักษาใจให้มีอารมณ์เดียว คือ นึกถึงความตายเป็นอารมณ์อยู่ทุกลมหายใจเข้าออก การตั้งอยู่กับการระลึกถึงความตายเช่นนี้ใจก็จะเกิดความสงบจากกิเลส แต่ถ้ายึดใจออกนอกอารมณ์กรรมฐาน ใจก็จะไม่มีความสงบ ไม่เป็นสมาธิ ดังนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องรักษาใจของตนให้ยึดเหนี่ยวตั้งอยู่กับอารมณ์กรรมฐานอยู่โดยไม่ให้ผล

การปฏิบัติธรรมกรรมฐานย่อมมีอารมณ์ที่จะเอาจิตไปยึด หรือไปกำหนดรู้เพื่อให้ใจตั้งมั่น ซึ่งมีอารมณ์ที่จะต้องระลึกถึงดังนี้

- 1) ให้ตั้งใจระลึกถึงความตายเป็นอารมณ์ เป็นที่ยึดเหนี่ยว เอาเป็นที่ตั้งของใจไม่ปล่อยให้

ตกไปในที่อื่น นอกจากการระลึกถึงความตายเท่านั้น ด้วยการตั้งสติกำหนดรู้ความตายอันจะมีแก่ตนและคนอื่นอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกโดยไม่ผล

2) ให้พิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดความตายเป็นอารมณ์มรณสติ ด้วยเอาสติ ปัญญาพิจารณาถึงสาเหตุของความตายที่เกิดแก่ตน และคนอื่น เช่น ตายเพราะความแก่ชรา ถูกฆ่าตายเป็นโรคตาย หรือหอบคณู หมดกรรมตาย ความตายและสาเหตุของการตายเป็นอารมณ์ของผู้ปฏิบัติมรณสติจะต้องเอาใจไปยึด ไปตั้งอยู่ เพื่อให้ใจได้มีที่เกาะ มีหลักของใจ เพราะว่าใจของมนุษย์ไม่หยุดนิ่ง มีลักษณะดิ้นรนอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเพื่อให้ใจหยุดนิ่ง สงบ เป็นสมาธิ มีอารมณ์อันเดียว จึงต้องมีที่ยึด สำหรับผู้ปฏิบัติต้องเอาใจไปประลึกถึงความตายและสาเหตุความตายเป็นอารมณ์

3) ให้ระลึกถึงชีวิตของเราว่าไม่แน่นอน เราอาจจะตายได้ทุกเมื่อ

4) ให้ระลึกถึงความตายว่าย่อมครอบงำสัตว์ทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นบุคคลชั้นไหน ก็ไม่พ้นความตายไปได้ และเราก็จะถูกความตายมาย่ำยีแน่นอน

5) ให้ระลึกว่าเราอาจจะตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ถูกทำร้าย ตายหรืออาจจะตายด้วยความร้อนจัด หนาวจัด หรืออาจจะตายบนบกหรือในน้ำก็ได้

6) ให้ระลึกถึงความจริงว่าชีวิตของเราไม่มีกำหนดจะมีชีวิตอยู่นานเท่าไร อาจจะตายเมื่ออายุ 100 ปีก็ได้ 80 ปีก็ได้ หรือ 30 ปีก็ได้ คือ อาจจะตายในวัยเด็ก วัยกลางคน หรือวัยชราก็ได้ ไม่มีอะไรแน่นอน แต่ที่แน่นอนอย่างหนึ่งก็คือว่า ขณะนี้เรายังมีชีวิตอยู่ และน่าปลื้มใจที่เราได้มีโอกาสมาปฏิบัติกรรมฐาน ถ้าเราตายก่อนเราก็จะไม่มีโอกาสปฏิบัติมรณสติกรรมฐาน เช่นนี้ และก็ไม่มีหวังที่จะได้บรรลุคุณธรรมในพระพุทธศาสนา แต่บัดนี้เรายังมีหวังนับว่าไม่เสียที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 19: 449)

ผู้ปฏิบัติที่ดีจะต้องรู้จักตัดอารมณ์ที่ไม่ดีออกให้ได้และควบคุมใจให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่ดี หรือต้องรู้จักกำหนดอารมณ์อยู่เสมอ และในขณะที่ปฏิบัติอยู่นั้นต้องทราบอีกว่าอารมณ์ที่ไม่ควรยึดตามหลักในทางพุทธศาสนาจะต้องระวังอยู่เสมอ

มรณสติกับจริตของบุคคล

คำว่า “จริต” คือ ความประพฤติของคนที่ทำเป็นอาจิม อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวในบุคคล, พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัย, แบบหรือประเภทใหญ่ๆ แห่งพฤติกรรมของคนนั้น จริตในคำทั่วไปจะใช้หมายถึงกิริยาอาการที่ไม่ดี เช่น เสียจริต วิกลจริต ดัดจริต (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 29 ข้อ 727: 435)

จริตของบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีจริตที่หนักไปในในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ผู้ที่หนักไปในทางมักโกรธ เกลียด ถือว่าเป็นผู้มีโทสจริต จึงทำให้คนมีความแตกต่างกัน การปฏิบัติธรรมกรรมฐานก็เช่นกันต่างก็มีจริตที่แตกต่างกัน ฉะนั้นก่อนที่จะให้ปฏิบัติธรรม พระพุทธองค์จึงได้ตรวจดูก่อนว่าใครอยู่ในเกณฑ์ที่จะไปโปรด และครูบาอาจารย์ก็เช่นกัน

คนที่มีความจิตเหมือนกัน ต่างกันนั้น ก็เนื่องจากยังเป็นผู้มีกิเลสอยู่ เต็มไปด้วยความโลภความโกรธ และความหลง ฉะนั้น จึงทำให้มีความแตกต่างกันบ้างเหมือนกันบ้าง สำหรับผู้ที่มีพุทธจิต มีลักษณะพิเศษในตัวเอง คือ เป็นคนว่าง่าย ชอบคบมิตรดี รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร มีสติสัมปชัญญะ ขยันหมั่นเพียร ชอบศึกษาค้นคว้าหาความรู้ และมักเกิดธรรมะสังเวชสลดใจในสิ่งที่ให้เกิดความสังเวชสลดใจเสมอ กรรณฐานที่มีความเหมาะสมแก่บุคคลที่มีพุทธจิตให้ปฏิบัติกรรณฐาน 4 คือ มรณสติ อุปสมานุสสติ อาหาระ ปฏิกุศลสัญญา และจตุธาตววัตถาน และจำนวนกรรณฐานทั้งสี่นั้น มีมรณสติกรรณฐานจัดว่าเป็นกรรณฐานที่เหมาะสมกับบุคคลที่หนักทางพุทธจิต มักชอบคิดพิจารณา ถูกต้องแล้วกับการบริกรรมเพื่อให้จิตใจนิ่ง หยุด และสงบ ซึ่งในขณะนั้นก็มีครูสติเป็นผู้แนะนำส่งเสริมให้ต่อไปอีก คือเมื่อจิตใจนิ่งแล้ว ก็อย่าพึงพอใจอยู่เพียงเท่านั้นจงพิจารณาต่อไปให้ถึงพระไตรลักษณ์ให้เห็นสามัญลักษณ์ 3 อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างแท้จริง เป็นญาณเพื่อนำสู่ความหลุดพ้นในที่สุด การที่ก้าวไปถึงจุดมุ่งหมายในทางปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์แล้วจะต้องคำนึงถึงสถานที่ที่จะใช้ทำการปฏิบัติ

2. วิเคราะห์หลักมรณสติในพระพุทธศาสนา

จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติมรณสติส่วนใหญ่ๆ เพื่อความดับทุกข์ทั้งปวง แล้วก็พยายามปฏิบัติให้ถึงความประสงค์นั้น ไม่ว่าจะใช้เวลามากหรือน้อย ผลที่ปรากฏออกมาจึงเป็นเครื่องชี้หรือวัดถึงความสามารถและความสำเร็จในการปฏิบัติถือได้ว่าเป็นงานอย่างหนึ่ง แต่เป็นงานทางด้านจิตใจที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้จิตใจที่เราร้อนด้วยกิเลส 1,005 ตัณหา 108 ให้สงบเย็นเป็นสมาธิและเพื่อจะได้เลิก ลด ละ จากสิ่งไม่ดีทั้งหลายให้หมดไป จุดมุ่งหมายของการกระทำหรือประโยชน์จากการปฏิบัติ คือ

- 1) เพื่อทำสภาวะของกายให้เกิดขึ้น
- 2) เพื่อทำสภาวะของชีวิตให้เกิดขึ้น
- 3) เพื่อทำสภาวะของทรัพย์ให้เกิดขึ้น
- 4) เพื่อทำสภาวะของความรักให้เกิดขึ้น
- 5) เพื่อทำให้จิตใจสงบ เป็นสมาธิ
- 6) เพื่อทำให้จิตใจได้คลายออกจากความทุกข์ทั้งปวง
- 7) เพื่อให้บรรเทาจากกิเลส คือโลภะ โทสะและโมหะ
- 8) เพื่อเป็นเครื่องคอยเตือนจิตใจไม่ให้ประมาทในกิจทั้งปวง
- 9) เพื่อเป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูง คือวิปัสสนากรรมฐาน
- 10) เพื่อทำให้อาสวะหมดสิ้นไป คือได้บรรลุมรรคผลนิพพาน (พระไตรปิฎก

ภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 19: 444)

จากจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นกับบุคคลที่ปฏิบัติไปตามหลักการขั้นตอนได้ จะต้องประกอบไปด้วยสติปัญญา ด้วยความอดทนเคร่งครัดในระเบียบวินัยในตน จึงจะทำให้เกิดผลขึ้น แต่ถ้าการปฏิบัติของเรานั้นยังไม่เป็นไปตามขั้นตอนที่กล่าวมา ก็อาจไม่ได้รับผลเท่าที่ควรเพื่อให้เกิดผลตามที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ก็จงปฏิบัติด้วยการระลึกถึงความตายอันจะมีมาถึงตนอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก อย่างนี้จึงถือได้ว่าเป็นผู้ตั้งอยู่กับการปฏิบัติที่แท้จริงนอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติมรณสติเพิ่มอีก คือ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), 2548: 73-74)

- 1) เพื่อจะเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่เนื่องนิตย์
- 2) เพื่อได้อนภินิหารสัญญา คือความไม่น่ายินดีในภพทั้งปวง
- 3) เพื่อจะไม่ยินดีตื่นเต้นในการได้การมีในสิ่งทั้งปวง
- 4) เพื่อ จะได้ละความยินดีในชีวิตเสียได้
- 5) เพื่อจะตำหนิบาป คือความชั่วทั้งปวง
- 6) เพื่อจะเป็นผู้ไม่มากไปในการสะสม
- 7) เพื่อจะเป็นผู้ไม่ละโมภในสิ่งของสมบัติทั้งปวง
- 8) เพื่อปราศจากความตระหนี่ คือจะไม่เป็นคนตระหนี่เห็นแก่ตัว
- 9) อนิจจสัญญาก็ย่อมถึงความชำชองแก่เธอคือจะรู้สึกในความไม่เที่ยงแห่งสังขาร
- 10) ทุกขสัญญา และอนัตตสัญญาก็ย่อมปรากฏแก่เธอ
- 11) เมื่อ เวลาจะตายจะไม่กลัวตาย
- 12) เมื่อเวลาจะตายจะไม่หลงตาย ไม่หลงทำกาลกิริยา
- 13) ถ้าเธอมีได้ขมอมตะเบื้องต้นแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ประโยชน์ของการปฏิบัติมรณสติ

จิตใจเกิดเป็นสมาธิได้เร็ว คือ การนึกถึงความตายของตนอยู่เรื่อยๆ ย่อมทำให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของชีวิตว่าทุกชีวิตในโลกนี้ ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปและทุกชีวิตก็มีความตายรอคอยอยู่เบื้องหน้า มีความตายเป็นสมบัติ ซึ่งเป็นสมบัติที่จะได้รับเท่าเทียมกัน เมื่อเราได้ทราบถึงแก่นแท้ในชีวิตเช่นนี้แล้ว ย่อมทำให้เราเกิดความสลัดใจ เกิดความเบื่อหน่าย คลายจากความยึดมั่นถือมั่น คลายจากกิเลสอันมีโลภะ โทสะ และโมหะได้ และเมื่อมีเรื่องราวเกี่ยวกับความตายเกิดขึ้น ก็ทำให้เรามีสติรู้เท่าทันสามารถทำจิตใจให้ปล่อยวางได้เร็ว ไม่เป็นทุกข์ ไม่เสียใจ และควบคุมจิตใจให้ตั้งมั่นในอารมณ์กรรมฐานได้ จิตใจที่มีการฝึกฝนปฏิบัติ จึงเป็นจิตใจที่มีความหนักแน่นเข้มแข็ง ไม่หวาดหวั่นกลัวตาย เพราะได้มีการฝึกฝนทำความคุ้นเคยกับความตายจนเคยชินแล้ว พร้อมกันนั้นก็มีการระลึกอยู่เสมอว่าความตายเป็นเรื่องของสังขาร เมื่อถึงโอกาสเวลาที่ต้องเป็น

ไปตามธรรมชาติ ด้วยการเข้าใจแก่นแท้ของชีวิตเช่นนี้ จิตใจจึงไม่เป็นทุกข์ มีความสุข มีความสงบ ซึ่งเรียกว่าจิตเป็นสมาธิ เพราะจิตได้ตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์เดียวอยู่ตลอดเวลา

รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังขาร คือ รู้ว่าทุกชีวิตในโลกนี้มีลักษณะยาววา หนา คีบ กว้างศอก ล้วนมีความแตกดับเป็นที่สุด เพราะทุกสิ่งในโลกนี้ล้วนอยู่ภายใต้อำนาจของกฎพระไตรลักษณ์ มี 3 ประการคือ 1) อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง ไม่นั่นคง 2) ทุกขตา คือ ความทนอยู่ไม่ได้ และ 3) อนัตตา คือ ความมิใช่ตัวตนที่แท้จริง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 18 ข้อ 1: 1)

ตระหนักรู้หลักความจริงในชีวิต คือ ทุกชีวิตในโลกล้วนมีความตายในเบื้องหน้า เป็นหลักความจริงแท้แน่นอน ที่ใครๆ อาจจะปฏิเสธไม่ได้ จะยกเว้นก็ไม่ได้ จะหลีกเลี่ยงก็ไม่ได้ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน จะยิ่งใหญ่ขนาดไหนก็ไม่มีการยกเว้น ด้วยเหตุที่เป็นจริงเช่นนี้ จึงให้ตระหนักรู้ในหลักความจริงของชีวิตว่า “ชีวิต ความเจ็บไข้ เวลา สถานที่ที่ทอดกาย และภูมิที่จะไปเกิดในโลกหน้า” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2510: 18)

รู้จักเตรียมตัวก่อนตาย คือ ก่อนจะมีการเดินทางไปทีไกลไกลก็ต้องมีการเตรียมตัวด้วยกันทุกคน ถึงแม้จะอยู่กับบ้าน ไม่ได้เดินทางไปไหนมาไหนก็ต้องเตรียมตัวด้วยกันทั้งนั้น เช่น เตรียมอาหารประจำวัน เตรียมเสื้อผ้า เงินทอง หยุกยา เป็นต้น ก่อนที่เราจะตายจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้านั้นเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเตรียมตัวให้มาก และให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะเวลาจะตายเราไม่มีโอกาสจะขอผ่อนผันกับพญามัจจุราชได้เลย เราจะขอให้คอยสัก 2-3 นาที เพื่อลาพ่อ แม่หรือเพื่อเตรียมตัว เขาก็ไม่ให้โอกาสแก่เราเป็นแน่ ดังนั้น เราจึงต้องเตรียมตัวก่อนตายด้วยด้านต่าง ๆ

คุณค่าของมรณสติ

การปฏิบัติทำให้เรามองเห็นความจริงของชีวิต ที่มีอยู่น้อยนิด ไม่อาจตั้งอยู่ยาวนานได้จึงทำให้ตระหนักว่า ชีวิตของเราแต่ละวินาที แต่ละวัน เดือนปีล้วนเป็นสิ่งมีค่า มีประโยชน์ ในช่วงชีวิตที่ผ่านมาถ้าเป็นการใช้ชีวิตไปในทางที่ไร้ประโยชน์ ย่อมเป็นชีวิตไม่มีสาระใดเลย แต่ถ้าใช้ชีวิตเพื่อการทำประโยชน์แก่ตนและคนอื่นแล้วก็ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง มีสาระ ยิ่งกว่านั้นจะต้องรู้จักปกครองตนด้วยความไม่ประมาทในสิ่งทั้งปวง จึงทำให้เกิดคุณค่าในการดำรงชีวิต คือ

1) ทำให้เราดำรงชีวิตเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาทหมัวเมาในชีวิต วย เวลา และในรูปร่างหน้าตา เป็นต้น

2) ทำให้เรามีจิตใจรู้สึกกลัวต่อบาปกรรม กลัวความไม่ดี เพราะตายแล้วผู้คนดีเทียบและหันมาทำกรรมดี ตายแล้วผู้คนสรรเสริญ

3) ทำให้เรามีความประมาทน้อยลง มีสติทำกิจการงานมากขึ้น เพราะได้ตระหนักรู้แจ้งว่าชีวิตที่ประกอบด้วยธาตุสี่ชั้นห้า ยาววา หนา คีบ กว้างศอกนี้มีโอกาสตายได้

ทุกขณะและความตายเป็นเรื่องที่ให้ความยุติธรรมกับทุกชีวิต ทุกๆ ชีวิตต้องได้รับ

4) ทำให้เราเป็นผู้ตื่นในการทำกิจทั้งปวง โดยไม่มีการผัดวันประกันพรุ่งในการสร้างความดี

5) ทำให้เราเกิดความสลดใจ สงบจิตมีปัญญามองเห็นธรรมชาติของชีวิตว่า ล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจกฎของพระไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ขึ้นต่ออำนาจใคร

6) ทำให้เราไม่มีความยึดมั่นในทรัพย์สมบัติ สามารถทำจิตใจให้ปล่อยวางได้ เมื่อไม่ได้ดังความปรารถนา เป็นผู้ปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ เพราะตระหนักว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของนอกกาย เป็นสมบัติที่ยืมเขามาใช้ชั่วคราว ถ้าเราไม่จากมัน มันก็จากเรา และทรัพย์เหล่านั้นก็ช่วยให้เราพ้นจากความตายไม่ได้สิ่งที่จะช่วยเราได้ในเวลาตาย คือ ความดี อันมีศีลทานและภาวนา เป็นต้น

7) ทำให้เรารู้จักวิธีเตรียมตัวก่อนตาย และฉลาดรับมือเมื่อความพลัดพรากมาเยือน

8) ช่วยให้เรามีความรัก มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน หายโกรธเคืองกัน ให้อภัยแก่กัน แล้วหันหน้ามาทำความดีต่อกัน เพราะรู้ว่าความโกรธ เป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นไฟไหม้จิตใจของเราให้เราร้อน ไม่มีความสุข ดังนั้น คนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขก็ด้วยความรักที่มีต่อกัน และยังตระหนักไว้ว่ามีเวลาไม่นานชีวิตเราก็จะต้องตายจากกัน ช่วงเวลาที่เหลืออยู่นี้เราควรมีความรักต่อกันและหมั่นทำความดีให้มาก

9) ทำให้เราได้เข้าใจถึงหลักธรรมว่าชีวิตของเราและสัตว์ทั้งปวงในโลกนี้มีกรรมเป็นของตน เกิดมาคนเดียว เวลาตายก็ตายคนเดียว คนอื่นไม่อาจตายไปกับเราได้เพราะแต่ละคนย่อมเป็นไปตามกรรมที่สร้างไว้

10) ทำให้เรามองเห็นโทษภัยของการเกิดในภพภูมิต่างๆ เกิดความไม่ยินดีในภพทั้งปวง เพราะภพแต่ละประเภทล้วนแต่ให้ผลที่แตกต่างกัน เช่น เป็นเปรต เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น

11) ทำให้เรามีความพราดเพียรในกรรมดีต่างๆ เพราะได้รู้แจ้งว่า การทำกรรมไม่ดีให้ผลคือ ความทุกข์ การทำกรรมดีให้ผลคือ ความสุข และรู้ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดาต้องเร่งรีบบำเพ็ญความพราดเพียรให้ได้เข้าถึงอมตธรรมที่สูงที่สุด คือ พระนิพพาน

12) ทำให้เราหมั่นระลึกถึงความตายอยู่เนืองๆ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงตายแล้วยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

การประยุกต์มรณสติมาใช้ในชีวิตประจำวัน

การดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละวันปฏิเสธมิได้เลยว่า มีความทุกข์มากกว่าความสุข เพราะความทุกข์เริ่มมีตั้งแต่แรกที่เราอยู่ในครรภ์ของมารดาและเราก็แบกเอาความทุกข์ทั้งหลายนั้นมาจนถึงวันตาย เมื่อถึงคราวตายวายชีพความทุกข์ก็หมดสิ้นไป แต่ยังทำให้คนที่อยู่ข้างหลังมีความทุกข์กับความตายเพราะเขาเหล่านั้นยังมีความคิดถึงอาลัยหาผู้ตายโดยไม่มีวันลืม ถ้าเราไม่ได้ทำความเข้าใจที่ถูกต้องถึงเรื่องของชีวิตก็จะทำให้มีความทุกข์โดยไม่มีวันสิ้นสุด ฉะนั้น เราต้องรู้จักถึงวิธีปฏิบัติต่อความตายที่ถูกต้อง เราก็จะพ้นจากความทุกข์ได้ด้วยวิธีปฏิบัติตนให้มีความสุขไม่เป็นทุกข์ต่อการดำรงชีวิตแต่ละวัน ต้องยึดมั่นอยู่ในหลักการปฏิบัติมรณสติ คือ เอาสติอันมระลึถึงความตายอันมีแก่ตนและคนอื่น เป็นเครื่องเตือนจิตใจไม่ให้หลงตัว ไม่ให้ประมาทในการสร้างความดี ให้ตั้งมั่นอยู่กับคุณความดี ให้ดำรงชีวิตด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นจิตใจที่มีพลังดับความเร่าร้อนหวาดกลัวนานาประการได้ จิตใจที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสฝ่ายต่ำ ย่อมเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบ่วงหมู่มาร สามารถดับกิเลสได้ จนทำให้มีความสุขในชีวิตประจำวัน เมื่อปฏิบัติมรณสติที่ถูกต้องตามหลักการแล้ว ย่อมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิต

การอภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์มรณสติในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1. ศึกษามรณสติในคัมภีร์พระไตรปิฎก พบว่ามรณสติ คือ การระลึกถึงความตายเพื่อให้เกิดความเบื่อหน่าย ทำให้จิตใจได้คลายออกจากความยึดมั่นถือมั่น ไม่เป็นทุกข์กับเรื่องการตาย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ **พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า) (2551)** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก” พบว่า มรณสติ หมายถึง การระลึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน คนอื่นตลอดถึงสัตว์ทั้งหลาย และพิจารณาสาเหตุที่ทำให้เกิดการตาย เพื่อให้เกิดสังเวชสลดใจ พร้อมกับจะได้ยึดถือเอาเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ประมาทในการดำเนินชีวิต อันเป็นเหตุให้ตั้งอยู่กับการทำความดีทั้งปวง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย **ณัฐยา วาสิงหน (2541)** ที่ได้วิจัยเรื่อง “ความหมายของความตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา” พบว่า ความตายไม่ใช่สิ่งที่น่ากลัวสำหรับมนุษย์ เป็นเพียงการแตกดับครั้งหนึ่งในทุกปัจจุบันขณะของขันธ์ 5 สืบต่อกันไป เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงช่วงหนึ่งของกระแสชีวิตที่หมุนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ การเจริญมรณานุสติจะช่วยให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงความ เป็นเพื่อนร่วมสภาวะเดียวกันกับเพื่อนมนุษย์คนอื่น ย่อมก่อให้เกิดความเมตตาเอื้ออารีต่อกัน

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2. วิเคราะห์หลักมรณสติในพระพุทธศาสนา พบว่า การพิจารณาความตายนั้นเป็นการปฏิบัติกรรมฐานอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพื่อไม่ให้เกิดความประมาท สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาวินัย ธรรมชโย (ช่วงสำโรง) (2548) ที่ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ” พบว่า พระพุทธศาสนาสอนว่าชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ทุกชีวิตที่เกิดมาบนโลกนี้ ต้องตายด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อเข้าใจในความตาย ก็ควรดำรงอยู่ในความไม่ประมาท ขวนขวายทำกิจที่ควรทำ คุกหัสดีไม่พึงประมาทในชีวิต รีบเร่งทำความดีต่าง ๆ ก่อนความตายมาเยือน บรรพชิตก็ไม่พึงประมาทในชีวิต รีบเร่งทำความเพียรเพื่อให้บรรลุถึงความสิ้นกิเลส คือการเข้าถึงพระนิพพาน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูโกศลสุตากร (ตรีภูม) (2554) ที่ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาความเข้าใจและวิธีการปฏิบัติธรรมตามหลักมรณานุสติของผู้ปฏิบัติธรรมสำนักปฏิบัติธรรม วัดเมืองคง อำเภอราชไศล จังหวัดศรีสะเกษ” พบว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาของสรรพสัตว์ เพราะเป็นสังขารจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นการแตกดับของเบญจขันธ์ คือกายกับใจแยกออกจากกัน วิธีปฏิบัติผู้ปฏิบัติธรรมได้ปฏิบัติตามหลักมรณานุสติ คือ กำหนดลมหายใจเข้าและหายใจออกโดยกำหนดพิจารณาระลึกถึงความตายทั้งโดยการเดินจงกรม และนั่งสมาธิ

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การประยุกต์มรณสติมาใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คิดเตือนจิตใจไม่ให้ประมาท อุบายระงับกิเลส แนวทางในการเจริญสติ แนวทางที่ยกระดับจิตใจเข้าสู่การปฏิบัติวิปัสสนา อันมีกำหนดรูป-นาม เป็นอารมณ์ให้ต่อเนื่อง ดุจสายน้ำไหล รูป-นาม จะหยาบหรือละเอียด ตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ก็กำหนดรู้ได้ถนัดถียน โดยไม่ให้จิตใจตกไปในที่อื่น ให้เห็นการเกิดการดับของรูปนาม และให้เห็นรูปนามที่เป็นไปตามหลักลักษณะของพระไตรลักษณ์ คือ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง สติที่กำหนดรู้เห็นตามความจริงนี้ จึงทำจิตใจของทุกคนในสังคมมีความสุข มีจิตใจหนักแน่น เป็นสมาธิ และไม่หวาดหวั่นสะดุ้งกลัวต่อความตาย ถึงแม้จะมีคนในสมาชิกได้มีการตายเกิดขึ้น ด้วยลักษณะใดก็ตาม ทุกคนในสังคมต่างก็มีจิตใจปกติ ไม่เสียใจ ไม่ร้องไห้ ไม่เศร้าโศก ดังนั้น กล่าวได้ว่าการปฏิบัติมรณสติจึงเป็นพื้นฐานที่จะทำให้จิตใจสงบเกิดสมาธิ และพร้อมที่จะยกระดับจิตใจจากการปฏิบัติมรณสติเข้าสู่วิปัสสนา ซึ่งถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายที่สูงสุดของการปฏิบัติตามหลักในทางพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้บรรลุมรรคผลนิพพาน

สรุป

มรณสติในพระไตรปิฎกได้หมายถึงการระลึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน ซึ่งเป็นการตายในกาลและนอกกาลทั้งสองลักษณะนี้ถือว่าเป็นความตายที่นำมาเป็นอารมณ์กรรมฐานของการปฏิบัติมรณสติ แต่จะต้องเป็นความตายที่ขาดลงของชีวิต หมายความว่าทุกส่วนของอวัยวะในร่างกายได้หยุดการทำงานและไม่สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ จึงถือเป็นเกณฑ์ปฏิบัติมรณสติในพระไตรปิฎก ส่วนความหมายมรณสติในทัศนะของนักปราชญ์ไทย ซึ่งแต่ละท่านต่างก็ได้ให้ความหมายที่ใกล้เคียงกัน คือหมายเอาการระลึกถึงความตายที่ขาดลงของชีวิตบุคคลหนึ่งๆ โดยระลึกเอาความตายนั้นมาเป็นอารมณ์กรรมฐาน เพื่อจะได้พิจารณาให้เกิดความรู้สึกสังเวชสลดใจ เกิดความเบื่อหน่าย คลายจากความยึดมั่นในตนและทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายได้ และมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาทต่อการทำความดี การขาดสิ้นของชีวิตจึงทำให้คนผู้สูญเสียคนรักทำให้เกิดความทุกข์ใจ เพื่อเป็นการตัดความทุกข์ออกจากจิตใจ จึงต้องรู้จักวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง ในทางพระพุทธศาสนาให้มีการปฏิบัติมรณสติกรรมฐานอยู่เสมอ ผู้ที่ตั้งอยู่ในกรรมฐานเช่นนี้ ย่อมทำให้เป็นผู้มีสติและเข้าใจถึงความจริงในชีวิต เพราะทุกชีวิตจะต้องพบกับกฎเกณฑ์ของความแก่ ความเจ็บ ความตายความพลัดพรากและมีกรรมเป็นของตน การที่กำหนดรู้ความจริงเช่นนี้ ก็จะทำให้ความทุกข์ได้บรรเทาและจะพบกับความสุข เป็นชีวิตที่ไม่มีความยึดมั่นในตัวตน บุคคลและทรัพย์สินสมบัติ จิตใจก็มีความว่าง การที่จิตใจว่างจากอารมณ์ที่เป็นข้าศึก (กิเลส) ย่อมทำให้มีความสุข เนื่องจากความสุขที่เกิดจากความสงบถือได้ว่าเป็นความสุขที่แท้จริงตามหลักในทางพระพุทธศาสนา ความสุขจากความสงบเป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าเป็นยอดแห่งความสุขที่ทุกคนจะต้องทำให้เกิดมีกับตน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้สามารถนำไปสู่การกำหนดนโยบายให้คณะสงฆ์จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำของท้องถิ่น มีวิทยากรส่งเสริมให้มีการประชาสัมพันธ์ทางเอกสารและทางวิทยุกระจายเสียงในท้องถิ่น หอกระจายเสียง ควรมีกองทุนจัดกิจกรรมเกี่ยวกับมรณานุสสติ ประสานสัมพันธ์เรื่องการเจริญมรณานุสสติกับโรงเรียน ชุมชนและหน่วยงานราชการ ควรจัดให้มีห้องภาพ เอกสาร และโครงสร้างกระดูกพิจารณาความตาย ความไม่เที่ยง เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาถึงอิทธิพลของการปฏิบัติมรณสติที่มีต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบัน
- 2) ศึกษาวิจัยอานิสงส์การปฏิบัติมรณสติในพุทธศาสนานิกายเถรวาทกับนิกายมหายาน

3) ศึกษาเปรียบเทียบหลักการปฏิบัติมรณสติกรรมฐานพุทธศาสนาแบบเถรวาท และวัชรยานของทิเบต

4) ศึกษาแนวโน้มและทิศทางแห่งการปฏิบัติมรณสติกรรมฐานในโลกยุคเทคโนโลยี

บรรณานุกรม

- ณัฐยา วาสิ่งหน. (2541). “ความหมายของความตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระครูโกศลสตุตการ (ตรีญกุล). (2554). “การศึกษาความเข้าใจและวิธีการปฏิบัติธรรมตามหลักมรณานุสสติของผู้ปฏิบัติธรรม สำนักปฏิบัติธรรม วัดเมืองคง อำเภอราชสีห์ จังหวัดศรีสะเกษ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2548). **พุทธทาสธรรม (14) ความตาย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- พระธรรมธีรราชฆาตมุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2548). **วิปัสสนากรรมฐาน ภาคปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ กุฑมอร์นิง.
- พระณัฐกิตติ อนารโท (ผุยเหง้า). (2551). “ศึกษาหลักมรณสติในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- พระมหาวันชัย ธมมชโย (ช่วงสำโรง). (2548). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2510). **วิสุทธิมรรค แปล ภาค 2 ตอน 1**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวงศ์ ชาญบาลี. (2535). **วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร: อำนวยสาสน์.
- สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). (2546). **วิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินติ้ง กรุ๊ป.
- สีวลี ศิริไธ. (2545). **รวมบทความวิชาการจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

การปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนา

Reforming Thai Education According to Buddhist Principles

พระครูวิเชียรธรรมโกวิท

Phrakhru Wichianthammakovit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: 6310205001@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ผลการศึกษาพบว่า ปรัชญาการศึกษา คือ แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ในการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา เป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เปรียบเหมือนเข็มทิศนำทางให้นักการศึกษาดำเนินการทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุสมผล การปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวความคิดที่ต้องการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการให้เข้ากับระบบการศึกษาของไทย เพื่อต้องการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีทักษะที่สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ ความประพฤติ และคติวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต การพัฒนาการจัดการศึกษาเชิงพุทธให้เข้าสู่กระบวนการพัฒนานโยบาย จนเกิดเป็นนโยบายการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้คนไทยส่วนใหญ่ที่เป็นพุทธศาสนิกชนนั้นเป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข มีคุณสมบัติพร้อมที่จะร่วมแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมสร้างสรรค์พัฒนาสังคมไทยให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

คำสำคัญ : การปฏิรูปการศึกษาไทย, การจัดการศึกษา, แนวทางพระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study Thai educational reform according to Buddhist principles.

The results of the study found that Educational philosophy is the concepts, principles, and rules that define guidelines for organizing education. It is the principle of educational operations to achieve goals. It is like a compass that guides educators in conducting education in a systematic, clear, and reasonable manner. Educational reform according to Buddhism is a concept that requires the integration of Buddhist teachings into the Thai education system. To develop children and youth to have complete skills in knowledge, behavior, and rational analytical thinking in life. Developing Buddhist education into the policy development process until it became an educational reform policy So that the majority of Thai people who are Buddhists are well-behaved and act rightly. Live together in society in peace. Qualified and ready to participate in solving problems and participate in creating and developing Thai society to be even more prosperous.

Keywords: Reforming Thai education, Educational Management, Buddhist Principles

บทนำ

การศึกษาเป็นหลักการสำคัญของการสร้างความเจริญงอกงามทั้งปวง ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ที่เรียน เป็นการสร้างประสบการณ์ขั้นพื้นฐานให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถอย่างกว้างขวาง และในเชิงลึกซึ้ง จากอดีตจนถึงปัจจุบันนี้ การพัฒนาการจัดการศึกษาได้พัฒนาการเพื่อการเรียนรู้ทั้งมวลที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการการถ่ายทอดวิชาความรู้และวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนนั้นพัฒนาความสามารถทางด้านทัศนคติ และพฤติกรรม ตามค่านิยมของสังคม ภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านโครงสร้างและระบบการศึกษาส่งผลให้มีการปฏิรูปการศึกษาโดยมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นแม่บทในการจัดการศึกษา และเปิดกว้างให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติ ให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์บนหลักการร่วมกันว่า “เก่ง ดี และมีความสุข” มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้คู่คุณธรรม การจัดการศึกษาของไทยในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นการจัดการศึกษาโดยชุมชนหรือท้องถิ่นมีวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญของการจัดการศึกษาการถ่ายทอดความรู้โดยพระสงฆ์เป็นหลักรวมทั้งผู้อาวุโส พ่อแม่ ปราชญ์ชาวบ้าน ช่างฝีมือ เป็นต้น ได้ร่วมกันทำหน้าที่ให้การอบรมสั่งสอนความรู้ต่าง ๆ แก่บุตรหลานของตนเองด้วยจึงเป็นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน

ท้องถิ่นนั้น ๆ การศึกษาสมัยก่อนจึงได้รับทั้งภูมิธรรมและภูมิปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากวัดหรือพุทธศาสนาซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่เก่าแก่เคียงคู่มากับชาติไทยเป็นรากฐานของระบบจริยธรรมของสังคมไทยที่เป็นที่ยอมรับยึดถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานกันต่อ ๆ มา ด้วยเหตุนี้วัดและบ้านจึงมีบทบาทอย่างสำคัญในการเป็นเครื่องมือที่ได้ช่วยพัฒนาชีวิตและสังคมไทยในอดีต

เมื่อกาลเวลาผ่านไป สังคมเปลี่ยนแปลงไป การจัดการศึกษาก็เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป การจัดการศึกษาที่สถาบันพระพุทธศาสนาร่วมกับชุมชนดำเนินการมาก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ การสร้างสถานศึกษาเป็นความริเริ่มจากรัฐการผลิตครูให้สอดคล้องกับหลักสูตรที่จัดขึ้นอย่างมากมายไม่ขาดแคลนอีกต่อไป งบประมาณที่เคยได้รับจากชุมชนตามสภาพของแต่ละชุมชนก็กลายเป็นงบประมาณที่จัดให้โดยรัฐ กระบวนการจัดการศึกษาทั้งหมดรัฐเป็นผู้จัดการ สถาบันศาสนาในช่วงจุดเปลี่ยนผ่านนี้ก็มิบทบาทตามรัฐอย่างเบ็ดเสร็จไม่มีบทบาทนำอีกต่อไป (พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, 2546: 4)

บทความนี้ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวคิดและมุมมองในการปฏิรูปการศึกษาตามหลักวิถีพุทธ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย เป็นการเปิดมุมมองในอีกมุมมองหนึ่ง หรืออีกมิติหนึ่งของการศึกษา โดยจะนำหลักการ วิถีทางพระพุทธานามอธิบายและประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับการศึกษาและสภาพของสังคมในศตวรรษที่ 21 เพื่อขับเคลื่อนกระบวนการศึกษาให้เกิดความสำเร็จ และพัฒนาได้อย่างยั่งยืน อันจะเป็นประโยชน์แก่วิถีการดำเนินชีวิตของนักเรียนนักศึกษาในศตวรรษนี้ รวมถึงสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามความต้องการสังคม โดยผ่านกระบวนการศึกษาแบบพุทธบูรณาการสืบต่อไป

เนื้อหา

1. แนวคิดด้านการศึกษา

การศึกษา เป็นคำที่ใช้ในความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Education” เป็นศัพท์จากภาษาละตินว่า *educatiō* หมายถึง “A breeding, a bringing up, a rearing” แปลว่า การฝึกอบรม การปรับปรุง การดูแล ซึ่งเกี่ยวข้องกับคำว่า *educō* หมายถึง “I educate, I train” แปลว่า ฉันเรียนรู้ ฉันพัฒนาตน (Etymonline.com, 2011) แต่ในความหมายทั่วไปอย่างกว้างที่สุด คือ วิธีการส่งผ่านจุดมุ่งหมายและธรรมเนียมประเพณีให้ดำรงอยู่จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง (Dewey J., 1944: 1-4) โดยทั่วไปการศึกษาเกิดขึ้นผ่านประสบการณ์ใด ๆ ซึ่งมีผลกระทบเชิงพัฒนาต่อวิธีที่คนคนหนึ่งจะคิด รู้สึกหรือกระทำ แต่ในความหมายเชิงเทคนิคอย่างแคบ คือ กระบวนการอย่างเป็นทางการซึ่งสังคมส่งผ่านความรู้ ทักษะ จารีตประเพณีและค่านิยมที่สั่งสมมาจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

คาร์เตอร์ วี. กูด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายไว้ในพจนานุกรมศัพท์การศึกษา 4 ประการ โดยสรุป คือ

1. การศึกษา หมายถึง การดำเนินการด้วยกระบวนการทุกอย่าง ที่ทำให้บุคคลพัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ รวมทั้งทัศนคติและพฤติกรรมอื่น ๆ ตามค่านิยมและคุณธรรมในสังคม

2. การศึกษา หมายถึง กระบวนการทางสังคม ที่ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม ที่คัดเลือกและกำหนดไว้อย่างเหมาะสมโดยเฉพาะโรงเรียน เพื่อพัฒนาบุคคลและสังคม

3. การศึกษา หมายถึงวิชาซีพอย่างหนึ่งสำหรับครู หรือการเตรียมบุคคลให้เป็นครู ซึ่งจัดสอนในสถาบันอุดมศึกษา ประกอบด้วย วิชาจิตวิทยาการศึกษา ปรัชญา ประวัติการศึกษา หลักสูตร หลักการสอน การวัดผล การบริหาร การนิเทศการศึกษา และวิชาอื่น ๆ ที่ครูควรรู้ ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ซึ่งจะทำให้เกิดความเจริญงอกงามสำหรับครู

4. การศึกษา หมายถึง ศิลปะในการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ในอดีต ซึ่งรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบสำหรับคนรุ่นใหม่ (Good, Carter V., 1973: 202)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 4 ได้บัญญัติว่า “การศึกษา คือ กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกการอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และมาตรา 15 ได้กำหนดระบบการศึกษา ในการจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ภิญโญ สาร กล่าวว่าการศึกษามีความหมายถึง กระบวนการพัฒนาบุคคลทั้งในด้านจิตใจ นิสัย และคุณสมบัติอย่างอื่น กระบวนการศึกษาเป็นเพียงเครื่องมือที่คนรุ่นหนึ่งให้แก่คนอีกรุ่นหนึ่ง เครื่องมือนี้ถ้าไม่นำไปใช้จะไม่เกิดประโยชน์อันใด นอกจากนี้การศึกษายังเป็นเครื่องมืออันสำคัญของรัฐ ในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพลเมือง เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงของรัฐ ตามที่รัฐต้องการทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการศึกษา (ภิญโญ สาร, 2525: 28)

จากความหมายของการศึกษา พอสรุปได้ว่า คือ กระบวนการถ่ายทอดความรู้ ความคิด และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งความรู้ความสามารถและความเป็นคนดีของสังคมนั้น ๆ

2. ปรัชญาการศึกษา

คำว่า “ปรัชญาการศึกษา” นั้น ได้มีนักการศึกษาให้นิยามไว้มากมายและต่างกันตามทัศนะของตน แต่ในที่นี้ หมายถึง “ระบบความคิดหรือวิธีการคิดเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยความหมาย ขอบเขต ความมุ่งหมาย นโยบาย และยุทธศาสตร์การศึกษา” อาทิ ความหมายของปรัชญาการศึกษามีผู้ให้นิยามปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันหลายทัศนะดังต่อไปนี้

จอร์จ เอฟ. เนลเลอร์ (George F. Kneller) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ผลจากการแสดงหาความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาอย่างชัดเจน เป็นการค้นหาความเข้าใจในเรื่องการศึกษาทั้งหมด การตีความหมายโดยการใช้ความคิดรวบยอดทั่วไปที่จะช่วยแนะแนวทางในการเลือกจุดมุ่งหมายและนโยบายของการศึกษา (George F. Kneller, 1991: 1-2)

เจมส์ อี. แมคเคลเลน (McClellan) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ สาขาวิชาหนึ่งในบรรดาสาขาต่างๆ ที่มีอยู่มากมาย อันเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ (James E. McClellan. 1976: 310-318)

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (Christopher J. Lucas) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา หมายถึง “ความคิด ความเชื่อ หรือทักษะเกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาผู้เรียน” (Christopher J. Lucas, 1970: 129-142)

सारोज บัศวรี ได้ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษา สรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ การนำเอาหลักการบางประการของปรัชญาแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบใหม่เพื่อประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ในการจัดการศึกษา (सारोज बँवरी, 2518: 5)

วิจิตร ศรีสอาน กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมาย ระบบความเชื่อ หรือแนวความคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์ หรืออุดมคติ ทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิตซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิตนั่นเอง กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาคือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง (วิจิตร ศรีสอาน, 2524: 109)

จิตรกร ตั้งเกษมสุข ได้ให้ความหมายว่า ปรัชญาการศึกษาคือการนำเอาเนื้อหาและวิธีการของปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยจะอาศัยประโยชน์จากเนื้อหาและวิธีการของปรัชญาในการกำหนดแผน หรือภาพรวมของการศึกษา ตลอดจนการวิพากษ์และวิเคราะห์แผนหรือภาพรวมนั้นจนมองเห็นขั้นตอนในการจัดการศึกษาได้อย่างมีระบบ และอย่างสมเหตุสมผล (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525: 22)

สุมิตร คุณานุกร กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุด ซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาและเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดจนถึงกระบวนการในการเรียนการสอน (สุมิตร คุณานุกร, 2523: 39)

สรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษา คือ แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ ในการกำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา ซึ่งนักการศึกษาได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษายังพยายามทำการวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา ทำให้สามารถมองเห็นปัญหาของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ปรัชญาการศึกษาจึงเปรียบเหมือนเข็มทิศนำทางให้นักศึกษาดำเนินการทางศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุสมผล

3. ลักษณะของปรัชญาการศึกษา

คำถามที่ว่า ปรัชญาการศึกษาควรมีลักษณะเช่นใด เป็นสิ่งที่หาข้อตกลงได้ไม่ถนัด เพราะนักปรัชญาการศึกษาแต่ละคนต่างก็มีอิสระในการคิดและมีเอกลักษณ์ที่เป็นของตัวเอง และที่สำคัญ คือ ทั้งคำว่า “ปรัชญา” กับ “การศึกษา” ก็ยังเป็นคำที่หาคำจำกัดความให้เป็นที่พอใจแก่ทุกฝ่ายไม่ได้ (ศักดา ประรงค์ประทานพร, 2526: 46) อย่างไรก็ตาม สมาคมปรัชญาการศึกษาของสหรัฐอเมริกาได้ประชุมในเรื่องนี้และสรุปเนื้อหาของปรัชญาการศึกษาควรมีลักษณะ ดังนี้

1. การพรรณนา - วิเคราะห์ (Descriptive - Analytical) ปรัชญาการศึกษา ควรมีส่วนหนึ่งที่อธิบายถึงแนวความคิดของนักปรัชญาการศึกษาว่า ทำไมถึงคิดเช่นนั้น มีหลักการอะไรในการคิดและวิเคราะห์ที่ว่าความคิดของนักปรัชญาการศึกษาเหล่านั้น มีความสอดคล้องกันหรือไม่ให้ความหมายอะไรแก่เราได้บ้าง เสนอวิธีการใหม่ๆ หรือไม่

2. การวิจารณ์ - ประเมินผล (Critical - Evaluative) ปรัชญาการศึกษา ควรมีส่วนหนึ่งที่วิเคราะห์และวิจารณ์ความคิดต่างๆ ทางการศึกษา ประเมินผลว่าความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาในปัจจุบันนั้นถูกต้องแล้วหรือยัง และมีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาอย่างไร รวมทั้งได้เสนอความคิดใหม่ให้กับการศึกษาด้วย

3. การอนุมาน (Speculative) อีกส่วนหนึ่งของปรัชญาการศึกษา ก็คือ ส่วนที่เกี่ยวกับการอนุมานหรือคาดคะเนว่า ความคิดของเราเกี่ยวกับระบบการศึกษาหรือปรัชญานั้น มีรูปแบบอื่นอีกไหม จักรวาลนี้แท้ที่จริงเป็นอย่างไร ธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร ทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกับการศึกษาอย่างไร ปรัชญาส่วนนี้เป็นการมองปัญหาอย่างกว้างและลึกซึ้ง ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับอภิปรัชญามาก (Christopher J. Lucas, 1970: 113)

4. การปฏิรูปการศึกษา

การปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยที่มีขอบข่ายการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 มี 78 มาตรา 9 หมวด ได้แก่ หมวด 1 บททั่วไป หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา หมวด 3 ระบบการศึกษา หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา หมวด 7 ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา หมวด 8 ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา และหมวด 9 เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา โดยสามารถสรุปขอบข่ายทางการศึกษาได้ 7 ด้าน ดังนี้

1. ระบบการศึกษา ได้แก่ การจัดการศึกษา 3 รูปแบบคือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

2. แนวการจัดการศึกษา ได้แก่ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ การจัดการศึกษาต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา และการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

3. การบริหารและการจัดการศึกษา ได้แก่ การบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเอกชน

4. มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ได้แก่ การมีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ ประกอบด้วย ระบบการประกันคุณภาพภายในและระบบการประกันคุณภาพภายนอก

5. ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ การส่งเสริมให้มีระบบกระบวนการผลิต การพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับการเป็นวิชาชีพชั้นสูง

6. ทรัพยากรและการลงทุนเพื่อการศึกษา ได้แก่ การระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สิน ทั้งจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บุคคล ครอบครั้ว ชุมชน องค์กรชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคมอื่นและต่างประเทศมาใช้จัดการศึกษา รวมทั้งให้มีการตรวจสอบติดตามและประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผล การใช้จ่ายงบประมาณการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการศึกษ แนวการจัดการศึกษาและคุณภาพมาตรฐานการศึกษา

7. เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ได้แก่ การผลิตและพัฒนาแบบเรียน ตำรา หนังสือทางวิชาการ สื่อสิ่งพิมพ์อื่น วัสดุอุปกรณ์ และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การพัฒนาบุคลากรทั้ง

ด้านผู้ผลิตและผู้ใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา การวิจัยและพัฒนา การผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

การศึกษากระบวนการพัฒนาหรือกำหนดนโยบายนั้นมีกระบวนการที่สำคัญของการพัฒนานโยบายประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดนโยบาย (Policy Formulation) ขั้นตอนที่ 2 การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation) ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผลนโยบาย (Policy Evaluation) ซึ่งในแต่ละขั้นตอนหรือกระบวนการนั้นยังมีขั้นตอนแยกย่อยลงไปอีก กระบวนการนโยบายก็จะมีลักษณะอยู่ในวัฏจักรเป็นวงจรมีกำเนิด เติบโต พัฒนาการ และสิ้นสุด พร้อมเข้าสู่วัฏจักรใหม่ ซึ่งเมื่อสิ้นสุดนโยบายก็ย่อมมีการประเมินผลและผลจากการประเมินนั้นก็จะเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยในการกำหนดนโยบายใหม่ที่ต่อเนื่องจากเดิม เพื่อการพัฒนาต่อไป โดยจำแนกกระบวนการพัฒนานโยบายออกเป็น 5 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ 1) การก่อตัวของนโยบาย 2) การกำหนดหรือวางนโยบาย 3) การยอมรับหรืออนุมัตินโยบาย 4) การนำนโยบายไปปฏิบัติ และ 5) การประเมินผลนโยบาย (สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ และคณะ, 2555: 222-223)

5. การปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการปฏิรูปการศึกษาและเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาเพื่อจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทยไว้ว่า คำว่า “ปฏิรูป” นั้นมีความหมาย 2 อย่าง คือ 1) ทำให้กลับเข้าสู่รูปเดิม ปรับรูป หรือปรับให้เข้าที่ คืออาจจะเกิดความเคลื่อนไหวคลาดออกไป ก็ทำให้เข้าสู่รูปเดิมที่ถูกต้อง 2) ทำให้เหมาะสม หมายความว่าปรับแก้ให้เหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ เพื่อให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์ ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาจึงอาจมีความหมายได้ทั้ง 2 อย่าง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2541: 2)

การปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นแนวความคิดที่ต้องการนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการให้เข้ากับระบบการศึกษาของไทย เพื่อต้องการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีทักษะที่สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ ความประพฤติ และคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต เป็นการปฏิรูปการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทสำหรับสังคมไทย ในฐานะที่พระพุทธศาสนาได้ดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยมายาวนาน และเป็นรากฐานสำคัญอย่างยิ่งของสังคมไทย พลเมืองที่เป็นพุทธศาสนิกชนสมควรได้รับประโยชน์จากการศึกษาพระพุทธศาสนาจากที่ตนนับถือ

การปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนาสามารถดำเนินการได้ผ่านการบูรณาการหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้ากับระบบการศึกษา แนวทางหลัก ๆ ในการดำเนินการดังนี้

1. การนำหลักธรรมะเข้ามาสู่หลักสูตรการศึกษา การสอนหลักศีลธรรมและจริยธรรม สอนนักเรียนให้เข้าใจและปฏิบัติตามหลักศีล 5 ซึ่งเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีและมีคุณธรรม การสอนหลักปัญญาส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาความคิดและปัญญา ผ่านการศึกษาและปฏิบัติธรรม

2. การสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เน้นธรรมะ การฝึกสมาธิและวิปัสสนา จัดเวลาให้กับนักเรียนและครูในการฝึกสมาธิและการปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อพัฒนาจิตใจและสติสัมปชัญญะ การสร้างบรรยากาศที่สงบและเป็นมิตรสร้างสภาพแวดล้อมในโรงเรียนที่เงียบสงบและส่งเสริมความรักและความเมตตา

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนและวัด การจัดกิจกรรมร่วมกับวัด: สร้างความร่วมมือระหว่างโรงเรียนและวัด เช่น การจัดกิจกรรมทำบุญ สวดมนต์ และฟังธรรม การสนับสนุนจากชุมชน ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและเสริมสร้างการศึกษา เช่น การเป็นอาสาสมัคร การบริจาคทรัพยากร และการให้คำปรึกษา

4. การพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา การอบรมและพัฒนาจิตใจครู: จัดการอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ทางธรรมะและการปฏิบัติธรรมให้กับครู เพื่อให้ครูสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการสอนและการดำเนินชีวิต การสร้างครูต้นแบบ ส่งเสริมให้ครูเป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและจริยธรรม

5. การส่งเสริมการศึกษาแบบบูรณาการ การบูรณาการธรรมะในวิชาต่าง ๆ นำหลักธรรมะมาประยุกต์ใช้ในการสอนวิชาต่าง ๆ เช่น การใช้หลักอิทธิบาท 4 (ความพยายาม ความตั้งใจ ความพากเพียร และการทำความดี) ในการสอนวิชาคณิตศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์ การส่งเสริมการคิดเชิงบวกและการแก้ปัญหา สอนให้นักเรียนมีทักษะในการคิดเชิงบวกและการแก้ปัญหา ผ่านการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม

6. การใช้เทคโนโลยีในการเผยแพร่ธรรมะ การสร้างสื่อการเรียนรู้ธรรมะออนไลน์ พัฒนาเว็บไซต์ แอปพลิเคชัน และสื่อการเรียนรู้ออนไลน์ที่เน้นการสอนธรรมะและการปฏิบัติธรรม การใช้สื่อสังคมออนไลน์ ใช้ช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ในการเผยแพร่คำสอนและกิจกรรมทางศาสนา การปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการพัฒนาทั้งด้านปัญญาและจิตใจของนักเรียนและครู ส่งเสริมความเป็นมนุษย์ที่มีคุณธรรมและจริยธรรม โดยใช้หลักธรรมะเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

แนวคิดการจัดการศึกษาเชิงพุทธนี้ ถึงจะมีประโยชน์และมีความสำคัญต่อสังคมไทยเพียงไรก็ตาม แต่กลับเป็นเพียงทางเลือกในการจัดการศึกษาตามความสมัครใจของสถานศึกษาแต่ละแห่ง เป็นการนำแนวคิดนี้ไปปรับปรุงและประยุกต์ใช้ในสถานศึกษาเท่านั้น อาจเป็น

เพราะยังขาดภาพรวมที่ชัดเจนด้านนโยบายทางการปฏิบัติ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการพัฒนาการจัดการศึกษาเชิงพุทธให้เข้าสู่กระบวนการพัฒนานโยบาย จนเกิดเป็นนโยบายการปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้คนไทยส่วนใหญ่ที่เป็นพุทธศาสนิกชนนั้นเป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข มีคุณสมบัติพร้อมที่จะร่วมแก้ไขปัญหา และมีส่วนร่วมสร้างสรรค์พัฒนาสังคมไทยให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป (พระมหาญาณวฑฺฒน์ ฐิตวฑฺฒโน (будดาวงษ์), 2557: 276)

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องการปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

บทสรุป

พระพุทธศาสนากับการศึกษาควรดำเนินไปด้วยกัน ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน รัฐบาลสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ วางยุทธศาสตร์และนโยบายเพื่อส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้นักเรียนได้เข้าถึงหลักการ ด้วยปัญญา อนึ่งการศึกษาทางพระพุทธศาสนาอาจตอบโจทย์และชี้ทางการปฏิรูปการศึกษาให้ชัดเจนมากขึ้น เพราะกระบวนการศึกษาทางพระพุทธศาสนา มีทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และปฏิเวธ คือสามารถติดตามและวัดผลของการศึกษาได้ เมื่อดึงคร่าวปฏิรูปก็ควรปฏิรูปให้ถูกทาง เพื่อความสงบสุขของประชาชนและสังคมประเทศชาติ การศึกษาเป็นหลักฐานสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนเพื่อขับเคลื่อนสังคมประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการศึกษาจะเสริมสร้างทักษะให้บุคลากรในชาติสามารถประกอบอาชีพได้ตามความเหมาะสมของตามแต่ละบุคคล และสามารถแข่งขันกับนานาประเทศได้อย่างภาคภูมิใจ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน

- 1) ปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย หลักสูตรควรสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว
- 2) เน้นการเรียนรู้ที่ใช้ความคิดวิเคราะห์และสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้นักเรียนมีทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสร้างสรรค์
- 3) บูรณาการการเรียนรู้ในวิชาต่าง ๆ ใช้การเรียนรู้แบบบูรณาการระหว่างวิชาต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนเห็นความเชื่อมโยงและการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

การปฏิรูปการศึกษาไทยตามแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การศึกษาไทยเน้นการพัฒนาทั้งด้านปัญญาและจิตใจ สร้างสังคมที่มีคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเทคนิคการบูรณาการวิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์สาขาอื่นๆ เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนครบทั้งด้านคุณธรรมและวิชาการ

บรรณานุกรม

- จิตรกร ตั้งเกษมสุข. (2525). **พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2541). **แนวคิดข้อสังเกต เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. (2546). **บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฺฒโน (บุคดาวงษ์). (2557). “การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภิญโญ สาร. (2525). **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มส.การพิมพ์.
- วิจิตร ศรีสอ้าน. (2524). “การศึกษากับการพัฒนา” ใน **พัฒนาการศึกษา**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศักดิ์ ประรงค์ประทานพร. (2526). **ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ และคณะ. (2555). **นโยบายสาธารณะ**. กรุงเทพมหานคร: เอ็ม.ที.เพรส.
- สาโรจ บัวศรี. (2518). “ปรัชญาการศึกษาในประเทศไทย”. ใน **จุดยืนและทิศทางการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ..
- สุมิตร คุณานุกร. (2523). **หลักสูตรและการสอน**. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์.
- Christopher J. Lucas. (1970). **What is Philosophy of Education**. New York: The Mc Millan Company.
- Christopher J. Lucas. (1970). “Some Second Thoughts about Metaphysics in Educational Theory”. **Educational Theory**. 20. (2): 129-142.
- Dewey, J. (1944). **Democracy and education: An introduction to the philosophy of education**. New York: The Free Press.
- Good, Carter V. (1973). **Dictionary of Education**. New York: McGraw-Hill Book.
- George F. Kneller. (1971). **An Introduction to the Philosophy of Education**. New York: John Willey and Sons Inc.
- James E. McClellan. (1976). “The Roots of Reference”. **Educational Theory**. 26 (3): 310-318.

การปรับใช้หลักอปริหานิยธรรมในการบริหารจัดการ
สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่
Application of Apirihaniyadhamma in Management
in Chiang Mai Provincial Office of Buddhism

วิไลลักษณ์ อินตะวงค์

Wilailak Intawong

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่

Chiangmai Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: tuktik1053@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับใช้หลักอปริหานิยธรรมในการบริหารจัดการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาระดับเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า หลักอปริหานิยธรรมเป็นหลักการที่ทำให้เกิดความเจริญ ความสำเร็จ ความสามัคคีและความเคารพซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ หลักอปริหานิยธรรมยังเป็นหลักการที่ส่งเสริมให้บุคลากรรู้จักการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างองค์กรให้เข้มแข็งและบรรลุตามเป้าหมายขององค์กร ถือเป็นการพัฒนาองค์กรรูปแบบใหม่อย่างยั่งยืน อปริหานิยธรรมยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรต่างๆ ได้ ทั้งฝ่ายบริหาร บ้านเมืองและฝ่ายคณะสงฆ์

คำสำคัญ : อปริหานิยธรรม, การบริหารจัดการ, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่

Abstract

This academic article aims to study the application of the principle of Apirihaniyadhamma in the management of the Chiang Mai Provincial Office of Buddhism. It is a documentary study.

The results of the study found that the principle of Apirihaniyadhamma is a principle that leads to prosperity, not decline, both individually and collec-

tively. It emphasizes that everyone is responsible for the collective, leading to unity and mutual respect. In addition, the principle of Apirihaniyadhamma is a principle that encourages personnel to work effectively as a team in order to create a strong organization and achieve the organization's goals. It is considered a new form of sustainable organizational development. Apirihaniyadhamma can also be applied in the management of various organizations, both the administrative and ecclesiastical sectors.

Keywords: Apirihaniyadhamma, Management, Chiang Mai Provincial Office of Buddhism

บทนำ

มนุษย์และสังคมเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันเนื่องจากมนุษย์นั้นเป็นสัตว์สังคม จำเป็นต้องมีชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นในสังคม ไม่สามารถจะอยู่ได้ตามลำพัง นับตั้งแต่ครอบครัวและรวมกันเป็นหมู่บ้านจนเป็นสังคมกลุ่มเล็กและสังคมกลุ่มใหญ่ สังคมของมนุษย์นั้นประกอบไปด้วยคนทุกเพศทุกวัยที่มารวมกลุ่มกันเป็นจำนวนมาก และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อกันในฐานะต่าง ๆ เพราะมนุษย์จำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่น ต้องอยู่ร่วมกัน มีการพบปะสังสรรค์กัน มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนแนวคิดหรือทัศนระหว่งกัน และต้องพึ่งพาอาศัยกัน ในตลอดเวลา จากการที่มนุษย์รวมกลุ่มกันอยู่จึงต้องคิดว่าจะทำอย่างไรจึงจะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

อภิรหานิยธรรม 7 แปลว่า ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม หรือหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน กล่าวโดยสรุปเป็นหลักธรรมที่สอนให้เรารู้จักการทำงานเป็นทีมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างองค์กรที่เข้มแข็ง ซึ่งคุณธรรมแต่ละข้อเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ส่งเสริมคุณภาพในการบริหารการปกครอง และทำให้เกิดความสุขความเจริญในหลาย ๆ ด้าน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะทำให้เกิดความสุข” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552:)

ในระบบการบริหารงานขององค์กรใด ๆ ไม่ว่าจะเป็องค์กรภาครัฐหรือเอกชน กลไกสำคัญที่จะทำให้งานดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจไว้ก็คือ “ผู้นำ” ในสถานการณ์ปัจจุบัน สังคมเราต้องการผู้บริหารที่มีความรู้ ความสามารถ ความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นอย่างมาก และที่

สำคัญต้องมีคุณธรรม ปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตสำนึกมุ่งมั่นในการสร้างคุณงามความดี มีความรับผิดชอบ ที่จะนำองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น ๆ อีกทั้งทำให้เกิด ความรัก ความสามัคคีในองค์กร

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ชั้น 4 ถนนโชตนา ตำบลช้างเผือก อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ มีบุคลากรจำนวนทั้งหมด 21 คน ภายใต้การบริหารงานของผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีภารกิจหลักในการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐ โดยให้การส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา และสนับสนุนและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดขนาดใหญ่แบ่งการปกครองออกเป็น 25 อำเภอ มีวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา (วัด/สำนักสงฆ์) จำนวน 1,469 วัด ที่พัทสงฆ์ จำนวน 639 วัด และมีวัดร้าง จำนวน 1,053 วัด ซึ่งภารกิจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ มีปริมาณมาก ทั้งงานในหน้าที่หลักและการสนองงานคณะสงฆ์ ซึ่งทำงานทั้งวันทำงานปกติและวันหยุดราชการ ดังนั้นจึงต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจความสามัคคีจากบุคลากรทุกคน เพื่อที่จะทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ดังนั้นการปรับใช้หลักอภิปธานิยธรรมในการบริหารจัดการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ จึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญทั้งส่วนตน และส่วนรวมหรือหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน เพื่อให้ระบบการบริหารงานในองค์กรเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการทำงาน เพราะหากหน่วยงานใด มีบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถและประกอบด้วยคุณธรรมย่อมทำให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพสูง (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2546: 18)

เนื้อหา

1. แนวคิดและความหมายของการบริหารและการบริหารจัดการ

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (2559: 2-3) กล่าวว่าการบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ซึ่งนักบริหารมีหน้าที่ในการวางแผน จัดองค์กร อำนวยการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ หน้าที่ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การแต่งตั้งบุคลากร (Staffing) การอำนวยการ (Directing) และการควบคุม (Controlling) การบริหารในพระพุทธศาสนา เริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับ

จากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือ ในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์

พระมหาจุฬชัย วชิรเมธี (2550: 25-32) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการ บริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่น มั่นคงและสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละบุคคล และรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงาน ของบุคคลในองค์การ

จันทรานี สงวนนาม ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็น สาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ คือมีหลักการ กฎเกณฑ์ และทฤษฎี ที่ฟังเชื่อถือได้ อันเกิดจากการค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานโดยลักษณะเช่นนี้ การบริหารจึงเป็นศาสตร์ (Science) ซึ่งเป็นศาสตร์ทางสังคม ที่อยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ แต่ถ้าพิจารณาการบริหารในลักษณะของการปฏิบัติที่ต้องอาศัยความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งเป็นการประยุกต์เอาความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับ สถานการณ์ และสิ่งแวดล้อมแล้ว การบริหารก็จะมีลักษณะเป็นศิลป์ (Arts) (อิตารัตน์ ศิลาวรรณโณ, 2553: 13-14)

พระราชญาณวิสิฐ (2548: 26) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือจัดการงาน (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะ หรือองค์การต่างๆ ให้ได้ บรรลุผลสำเร็จ ล่วงตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purpose/Objective) ขององค์กรนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และการบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแล ตลอดทั้งแนะนำ สั่งสอนอบรม พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัด ให้ประพฤติอยู่ในพระธรรม วินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบคำสั่ง และการประกาศของมหาเถรสมาคม

ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (2540: 3-4) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร เป็นกระบวนการของการแสวงหา และการผสมผสานทรัพยากรที่สำคัญ 3 ประการ คือ มนุษย์ การเงิน และทรัพยากรด้านกายภาพ เพื่อที่จะได้บรรลุเป้าหมายหลักขององค์การ ในการผลิตสินค้าหรือบริการ ซึ่งเป็นที่ปรารถนาของสังคม การบริหารโดยสรุปคือ

1. การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งให้สำเร็จโดยลำพังคนเดียวไม่ใช่การบริหารหรือการจัดการการบริหารหรือการจัดการเกิดขึ้นในบริบทของกลุ่ม โดยอย่างน้อยที่สุดกลุ่มนั้นจะต้องมีจำนวนสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป

2. กลุ่มบุคคลดังกล่าวจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันและผู้จัดการจะมีบทบาทในการชี้แนะให้แนวทางในการกำหนดเป้าหมายของกลุ่ม หรือเป็นผู้ที่กำหนดเป้าหมาย ของกลุ่มเอง ในกรณีที่เป้าหมายของกลุ่มมิได้กำหนดขึ้นมาจากภายนอกหรือจากหน่วยงานระดับเหนือขึ้นไป

3. การจัดการเป็นงานด้านสมอง ใช้ความคิด ปฏิภาณ และการตัดสินใจ เพื่อสร้าง เจื้อนไขและรักษาไว้ซึ่งเจื้อนไขสำหรับการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม

ประธาน คงฤทธิศึกษากร (2539: 17) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร คือ การทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การโดยมีหลักการดังนี้ 1. ต้องมีองค์การ (Organization) และองค์การนั้นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) อันแน่ชัด 2. ต้องมีคนทำงานร่วมกัน คนเป็นส่วนสำคัญในการบริหารหรือการทำงาน 3. ต้องมีทรัพยากรในการบริหาร ซึ่งนอกจากคน (Man) แล้วจะต้องมีทรัพยากร อื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ เงิน (Money) วัสดุ (Material) ในการทำงาน 4. ต้องมีการจัดการในการบริหารหรือการทำงานเพื่อให้การทำงานเป็นไปโดยราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์

กล่าวโดยสรุป การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น ซึ่งผู้บริหารมีหน้าที่ในการวางแผน จัดการองค์กร อำนาจการ และควบคุมทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ และทักษะของผู้บริหารที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายจะต้องประยุกต์เอาความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสิ่งแวดล้อม

2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2549: 3-9) กล่าวถึง การบริหาร เป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จ มี 5 ประการ ตามคำย่อภาษาอังกฤษ ว่า “POSDC” ดังนี้ คือ

1) P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางในการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

2) O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้าง ความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

3) S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

4) D คือ Directing หมายถึง การอำนวยความสะดวก เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

5) C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

หลักการบริหารจัดการ POSDC ถือเป็นหนึ่งในหลักการที่นิยมนำมาใช้กับการบริหารจัดการองค์กร ซึ่งเป็นหลักการบริหารที่มีประสิทธิภาพต่อการนำไปบริหารจัดการองค์กรอย่างยิ่ง เป็นกระบวนการวางแผนงานทั้งระบบ การควบคุมงานเพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปตามแผนและระยะเวลาที่กำหนด ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน และศักยภาพในองค์กรได้เป็นอย่างดี ส่งผลให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือ เป้าหมายขององค์การ

3. หลักการบริหารทางพุทธศาสนา

หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ การเพียรพยายามขัดเกลาจิตใจตนด้วยการเพิ่มปัญญา วิชา อันเป็นตัวความรู้ที่สามารถบริหารตนได้มากพอที่จะเข้าไปมีส่วนในการบริหารคนอื่น คนหนึ่งไปถึงหลายๆ คน จนถึงบริหารองค์การต่าง ๆ ถ้ามองในแง่ของความจริงแล้ว การบริหารทุกอย่างต้องเริ่มที่การบริหารตนมาก่อนทั้งนั้น การบริหารองค์การจึงเป็นผลสืบเนื่องมาจากคนเป็นจำนวนมากที่ฝึกปรือกันมาในด้านต่าง ๆ จนเกิดความรู้ ความคิด ความสามารถ คุณธรรมเหมาะสมที่จะทำงานในฐานะนั้น ๆ การนำหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเกี่ยวกับการบริหารงานทุกระดับ ผู้บริหารที่จะบริหารงานสำเร็จลุล่วงได้ต้องมีคุณลักษณะ 3 ประการ คือ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2548: 38)

1) จักขุมา มีปัญญามองไกล ต้องมีความชำนาญในการใช้ความคิด การเป็นนักบริหารทั่วไปต้องสามารถวางแผนและฉลาดในการใช้คน ตรงกับคำว่า Conceptual Skill คือ ความชำนาญในการใช้ความคิด

2) วิรูโห มีการจัดการธุระได้ดี ต้องมีความชำนาญด้านเทคนิค จัดการธุระได้ดีมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ตรงกับคำว่า Technical Skill คือ ความชำนาญด้านเทคนิค

3) นิสสยสัมปนโน มีการพึ่งพาอาศัยคนอื่นได้ ต้องมีความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คือ ความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์

สรุปได้ว่า หลักการบริหารทางพระพุทธศาสนา คือการนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาปฏิบัติ ในการจัดการบริหารองค์กร การบริหารงานตามแนวพุทธธรรมก็เป็นอีก

แนวทางที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารงานให้เกิดความเป็นธรรม และพัฒนาได้อย่างยั่งยืน ธรรมะกับผู้บริหารจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ถ้าผู้บริหารไม่มีศักยภาพที่จะบริหาร เพราะขาดหัวใจคือธรรมะ ถึงใช้อำนาจบริหารก็ไม่มีคนทำตาม ดังนั้น ธรรมะในการบริหาร จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นขาดไม่ได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 96)

4. แนวคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารนิยธรรม 7

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2546: 211-212) ได้กล่าวถึง อปฺริหานิยธรรม 7 ของ กษัตริย์วชิรหรือ วชิรอธิปหานิยธรรม 7 เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียวสำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ได้แก่

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ข้อนี้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า พร้อมเพรียงกันลุกขึ้นป้องกันบ้านเมืองพร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลาย
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งที่มีบัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวชิรธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม
4. ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววชิร เคารพนับถือท่านเหล่านั้นเห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง
5. บรรดาคุณสตรีกุลมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขืนใจ
6. เคารพสักการะบูชาเจดีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวชิร (ประจำชาติ) ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลที่เคยให้เคยทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไป
7. จัดให้ความอารักขา ค้ำครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (ในที่นี้กินความกว้าง หมายถึงบรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหลักใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมีได้มา พึงมาสู่แคว้นแคว้นที่มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นแคว้นโดยผาสุก

พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2546: 238) ได้อธิบายเสริมความว่า อปฺริหานิยธรรม คือธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี 7 อย่างที่ตรัสสำหรับภิกษุ (ภิกขุอธิปหานิยธรรม) ยกมาแสดงหมวดหนึ่ง ดังนี้

1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์
2. เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ
3. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้แล้ว สมานานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้

4. วิกฤตเหล่านี้ เป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์ เคารพนับถือวิกฤตเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน

5. ไม่ลุ่มลุ่มแก่ความอยากที่เกิดขึ้น

6. ยินดีในเสนาสนะป่า

7. ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาส ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้ได้อยู่เป็นสุข

พระทวีป กลยาณธมโม (เล็กบัณฑิตย) (2552: 92-93) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับหลักปริหานิยธรรมว่า เป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม 7 ประการ ซึ่งธรรมทั้ง 7 ประการนี้เป็นเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมืองและสงฆ์

ก. ฝ่ายบ้านเมือง

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യการอยู่ร่วมกัน การทำงานร่วมกันของคนในสังคม จะต้องมีการพบปะ ประชุมปรึกษาหารือกันสม่ำเสมอ เพื่อแก้ไขปัญหาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ยอมรับในเหตุผลที่ถูกต้องที่เป็นประโยชน์เพื่อความเข้าใจที่ดีต่อกันของคนในสังคมซึ่งความเจริญไม่เกิดความเสื่อมในทุกกรณีเช่น ในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก มีอะไรพูดกันปรึกษากัน ลูกก็จะอบอุ่น ปัญหาลูกไปติดยาเสพติดก็จะไม่เกิดขึ้น ในสถานที่ทำงาน หัวหน้ามีการประชุมปรึกษากับผู้ร่วมงานทุกครั้ง งานก็จะราบรื่น หากมีข้อผิดพลาด ทุกคนก็จะยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น

2. พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและกระทำกิจที่ควรทำ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คนที่อยู่ร่วมกัน ไม่กินแหนงแคลงใจกัน จะทำงานอะไรก็สำเร็จได้เช่นในครอบครัวมีอะไรปรึกษารือก็กันก็ต้องอยู่พร้อม ๆ กัน เพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่จะทำลงไปด้วยความเต็มใจจะทำลงไปด้วยความเต็มใจ

3. ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติและไม่เลิกสิ่งที่ยังบัญญัติไว้แล้ว เช่น บ้านเมืองจะสงบสุขได้ทุกคนจะต้องบัญญัติและไม่ล้มเลิก ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของคณะและสังคมตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ตัวอย่าง เช่น นักเรียนจะต้องแต่งเครื่องแบบของโรงเรียนเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย จะแต่งกายตามใจตนเองไม่ได้

4. เคารพนับถือผู้ใหญ่การเคารพและรับฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะผู้ใหญ่เกิดก่อน ผ่านประสบการณ์มากกว่า ประกอบกับการอยู่ร่วมกันในสังคมต้องมีผู้นำ ถ้าเราให้การเคารพและเชื่อฟังผู้นำ สังคมก็จะไม่วุ่นวาย เช่น ถ้าลูกเชื่อฟัง พ่อ แม่ ก็จะเป็นคนดีได้ เพราะไม่มีพ่อแม่คนไหน อยากให้ลูกตนเองชั่ว

5. ไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรี สตรีถือว่าเป็นเพศแม่ เป็นเพศที่อ่อนแอ บุรุษควรให้เกียรติให้การยกย่อง ปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแก ถ้าสังคมใด ๆ ผู้หญิงถูกกดขี่

เข้มเขินมากขึ้นความเสื่่อมก็จะเกิดกับสังคมนั้น

6. สักการเคารพเจดีย์หมายถึงการให้ความเคารพและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญในศาสนา เพื่อจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน เช่นการเคารพพระปฐมเจดีย์

7. ให้การอารักขา คຸ້มครอง อันชอบธรรมแก่พระอรหันต์คือการคຸ້มครองบรรพชิต ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไป เช่นการทำบุญด้วยปัจจัย 4 เป็นต้น

ข. ฝ่ายสงฆ์

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเรื่องเล็กหรือใหญ่ เช่น การทำอุโบสถสังฆกรรม

2. พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและทำกิจที่สงฆ์ต้องทำการประชุมถือว่าเป็นกิจที่สงฆ์ต้องทำร่วมกัน แต่การที่จะให้สงฆ์ทุกรูปยอมรับซึ่งกันและกัน เพื่อความสามัคคีก็จะต้องอาศัยความพร้อมเพรียงกันทุก ๆ ครั้ง เช่น การทำพิธีกรรมในงานมงคลนิยมใช้พระสงฆ์ 9 รูป ก็ต้องมาพร้อมกันจึงจะทำพิธีกรรมได้

3. ไม่บัญญัติในสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติไม่ล้มเลิกสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้ถือว่าสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญที่พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตาม

4. เคารพนับถือและรับฟังถ้อยคำของภิกษุผู้ใหญ่ ในการปกครองของพระสงฆ์จะให้อำนาจแก่ผู้ที่มีความสามารถตามบรรดาศักดิ์เช่น ภิกษุผู้ใหญ่สังฆบิดร สังฆปริณายก ภิกษุทุกรูปจะต้องปฏิบัติตามลำดับขั้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย

5. ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น เพราะพระสงฆ์ตัดแล้วซึ่งกิเลสต้นหาความอยากมีอยากได้จะต้องไม่เกิดขึ้น จึงจะเป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป

6. ยินดีในเสนาสนะอันควร คือ พระสงฆ์ต้องมีชีวิตเรียบง่าย มุ่งแสวงหาธรรมเพื่อเผยแผ่ให้กับผู้อื่น

7. ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณร เป็นผู้มืศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มา แล้วขอให้อยู่เป็นสุข คือ พระสงฆ์ต้องใจกว้างยินดีต้อนรับสมาชิกใหม่และมีความปรารถนาดีต่อสมาชิกเก่า เพื่อสังคมสงฆ์จะได้ไม่เกิดความเสื่่อม

กล่าวโดยสรุปบริหารนิยธรรม 7 เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง เป็นหลักในการปกครองทั้งในระดับชุมชนไปจนถึงระดับประเทศชาติ เพราะทุกหน่วยงาน องค์กร ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่สามารถนำหลักบริหารนิยธรรมไปประยุกต์ใช้ได้ คุณธรรมแต่ละข้อเป็นเหตุให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ ส่งเสริมคุณภาพในการบริหารการปกครอง และทำให้เกิด ความสุขความเจริญใน

หลาย ๆ ด้าน ให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความเคารพนับถือกัน และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กร

5. การนำหลักการบริหารนิยธรรมมาใช้ในการบริหารองค์กร

พระมหาโสภณ กิตติโสภโณ (2562: 25-30) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักบริหารนิยธรรมในการบริหารขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์” ผลการศึกษาพบว่าสามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารตามพันธกิจขององค์กรได้เป็นอย่างมาก เพราะหลักการบริหารนิยธรรมนั้น เมื่อประยุกต์ใช้ทั้ง 7 ประการก็จะส่งผลป้องกันไม่ให้องค์กร เสื่อมถอยเป็นไปแต่ความเจริญ การประชุมกันบ่อย ๆ และพร้อมเพียงกันประชุมเพื่อการวางแผนในการทำงาน ให้งานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การเคารพสิทธิสตรี การยึดมั่นในกฎระเบียบ เคารพความเชื่อความคิด เป็นการบริหารงานด้วยความเสมอภาค ลดผลกระทบต่าง ๆ ภายในองค์กร การอารักขาปกป้อง การดำเนินงานบนความปลอดภัย และสร้างขวัญกำลังใจ ให้กับบุคลากร เชื้อเพลิงคำสั่งรวมไปถึงฟังคำแนะนำจากผู้ใหญ่ทำความเข้าใจในคำสั่งการดำเนินงาน และหน้าที่ แสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการดำเนินงานต่อไป

พระศตวรรษ กิตติปาโล (บุญกลม) (2564: 238) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การปกครองตามหลักการบริหารนิยธรรมกับการสร้างความสามัคคีปรองดอง” ผลการศึกษาพบว่า สำหรับคฤหัสถ์หากนำหลักการบริหารนิยธรรมมาสร้างเครื่องมือเพื่อให้เกิดความสามัคคีต้องนำหลักการบริหารนิยธรรมไปบูรณาการเข้าไปในขั้นตอนของกระบวนการบริหารในชุมชนสังคมหรือองค์กรนั้นๆ เพื่อพัฒนาการบริหารงานขององค์กร จะทำให้เกิดความพร้อมเพรียงเป็นอันเดียวกัน การบริหารงานก็จะง่ายขึ้น ไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อน มีแนวทางหรือเป้าหมายที่ชัดเจนที่ตรงกันโดยการยอมรับแบบประชาธิปไตยคือจาก เสียงข้างมาก จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมและทุกคนก็เห็นความสำคัญที่ตัวเองมีและเป็นความสุขความพอใจในสิ่งที่ตัวเองได้รับหน้าที่นั้น ๆ ความสามัคคีในหมู่คณะก็จะเกิดขึ้น สามารถนำมาบูรณาการเข้ากับการบริหารงานทั้งในด้านการบริหารจัดการบุคลากร การประสานงาน และการจัดการองค์กร โดยร่วมแรงร่วมใจกันเป็นต้น สำหรับพระภิกษุสงฆ์วิธีนำหลักการบริหารนิยธรรมมาใช้ เช่น ในกิจของสงฆ์ที่ต้องทำร่วมกันไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ การดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา การทำอุโบสถกรรม การทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น การออกธรรมาจาร โดยพร้อมเพรียง แม้แต่การกวาดบริเวณวัด การฉันทน์น้ำปานะ และกิจกรรมอื่นๆ ฉะนั้น การร่วมกันทำกิจวัตรหรือกิจกรรมของสงฆ์สามารถนำหลักการบริหารนิยธรรมมาประยุกต์ใช้ได้เลยเพื่อประโยชน์สูงสุดของคณะ

ประยงค์ พรหมมา (2556: 1-201) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การบริหารงานตามหลักการบริหารนิยธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น” ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนใหญ่เป็นเพศชายมีอายุตั้งแต่ 40-49 ปี มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี อยู่ในภาคส่วนราชการ พนักงานมีความคิดเห็นต่อการบริหารงานตามหลักการบริหารนิยธรรม อยู่ในระดับมากที่สุด ($X = 4.56$) โดยเฉลี่ยจากมากไปหาน้อยตามลำดับ คือ ด้านการเคารพเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา, ด้านการให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิสตรี, ด้านการส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม, ด้านการอารักขาคุ้มครองปกป้องอันชอบ, ด้านการพร้อมเพียงกันประชุม, ด้านการประชุมกันเนื่องนิตย์ และด้านการไม่บัญญัติหรือไม่ล้มเลิกข้อบัญญัติตามอำเภอใจ ตามลำดับแนวทางในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดขอนแก่น พบว่า ควรมีการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจแก่พนักงาน ในด้านการนำบริหารนิยธรรม 7 มาใช้กับการทำงานให้มากยิ่งขึ้น, ควรส่งเสริมให้มีการทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนไม่แสวงหาผลประโยชน์จากตำแหน่งหน้าที่การงาน, ควรคัดสรรบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถตรงตามลักษณะของงาน, ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้พนักงานได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถในการทำงานทั้งในองค์กร และนอกองค์กรมากยิ่งขึ้น และควรสร้างบรรยากาศพัฒนาสภาพแวดล้อมในการทำงานให้เอื้อต่อการทำงาน ตลอดจนการพัฒนาการจัดกิจกรรมขององค์กรให้มีความทันสมัยและให้น่าสนใจยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุปการนำหลักการบริหารนิยธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กร สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานตามพันธกิจขององค์กรได้เป็นอย่างดี เพราะหลักการบริหารนิยธรรมนั้น เมื่อประยุกต์ใช้ทั้ง 7 ประการก็จะส่งผลป้องกันไม่ให้องค์กรเสื่อมถอยเป็นไปแต่ความเจริญ สร้างความสามัคคีในองค์กร หล่อหลอมให้คนในองค์กรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก่อให้เกิดพลังในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ และทุกคนมีความพร้อมกาย พร้อมใจ มีจุดมุ่งหมายที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จ

6. แนวทางการนำหลักการบริหารนิยธรรมมาใช้ในการบริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ มีบุคลากรจำนวนทั้งหมด 21 คน ประกอบไปด้วย ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ ผู้อำนวยการกลุ่มอำนวยการและกิจการคณะสงฆ์ ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมและกิจการพิเศษ นักวิชาการศาสนาชำนาญการ 8 คน นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ 7 คน และลูกจ้างเหมาบริการ 3 คน ภายใต้การบริหารงานของผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ มีภารกิจหลักในการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐ โดยให้การส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา สนับสนุนและส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รวมทั้งดูแล รักษา และจัดการวัดร้าง

และศาสนสมบัติกลางในจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากจังหวัดเชียงใหม่ เป็นจังหวัดขนาดใหญ่ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 25 อำเภอ มีจำนวนพระภิกษุ 5,950 รูป และสามเณร 3,872 รูป รวมจำนวนทั้งหมด 9,822 รูป มีวัดที่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา (วัด/สำนักสงฆ์) จำนวน 1,469 วัด ที่พักสงฆ์ จำนวน 639 วัด และมีวัดร้าง จำนวน 1,053 วัด (สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่, 2567: ออนไลน์)

เพื่อให้เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการบริหารงานองค์กร จึงได้นำหลักการบริหารนิยธรรม 7 ประการมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานจัดการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการบริหารจัดการแนวพุทธเป็นความพยายามในการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์กับวิชาสมัยใหม่ เพราะพุทธธรรมเป็นนามธรรมสูงกว่าความรู้สมัยใหม่ใด ๆ พุทธธรรมจึงสามารถครอบคลุมทั้งวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้ทั้งหมด เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับให้ผู้บริหารสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ไปปรับใช้ในองค์กรของตน และหวังว่าจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กรและลดทอนปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้ ดังนี้

1. หมั่นประชุมกันเป็นนิตย หมาย ถึง การประชุมปรึกษาหารือ การพูดคุย ประชุมชี้แจงสั่งการ มอบหมายงานหรือนโยบาย อยู่เป็นประจำ อย่างสม่ำเสมอ เป็นประจำทุกเดือน หรือประชุมย่อยเมื่อมีภารกิจสำคัญที่ทางจังหวัดหรือคณะสงฆ์จัดงาน เพื่อชี้แจงสั่งการ มอบหมายงาน ให้แต่ละคนรู้บทบาทหน้าที่ของตนเอง เกิดการวางแผน ควบคุม แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกัน และเพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดงานป้องกันปัญหาและอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น ช่วยให้งานออกมาอย่างราบรื่น ถึงแม้หากเกิดข้อผิดพลาด ทุกคนก็พร้อมยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น

2. การพร้อมเพียงกันประชุม พร้อมเพียงกันเลิกประชุม หมายถึง การประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมที่ควรทำโดยพร้อมเพียงกัน อยู่ร่วมประชุมจนครบกำหนดเวลา มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพียง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ได้รับมอบหมายภารกิจให้จัดงานเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัด และเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี มีความรับผิดชอบร่วมกันและอยู่ปฏิบัติงานจนครบกำหนดเวลาโดยพร้อมเพียงกัน ไม่ใช่ทิ้งให้เพื่อนร่วมงานทำงานอยู่คนเดียวแล้วหนีกลับก่อน เป็นต้น การร่วมแรงใจกันปฏิบัติงานเช่นนี้ จะทำให้องค์กรเกิดความรักความสามัคคีขึ้นในองค์กร

3. การไม่บัญญัติ หรือไม่ลั่นเลิกข้อบัญญัติตามอำเภอใจ หมายถึง การไม่บัญญัติ หรือไม่ลั่นเลิก ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ขององค์กร หรือกฎระเบียบข้อบังคับอื่นๆ ตามความต้องการของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือตามความต้องการของกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง และชอบธรรม จะต้องถือปฏิบัติมั่นตามหลักการเดิมของหมู่คณะทำตามกฎระเบียบ ตามกติกาคือข้อบังคับ ตามหลักเกณฑ์ของหมู่คณะ เพื่อความเสมอภาคกัน อันเป็นเหตุส่งเสริมให้การ

บริหารเกิดผลดี มีประสิทธิภาพ ไม่เล่นนอกกฎนอกกติกาเพราะจะกลายเป็นกติกาส่วนตัวที่ไม่ตรงกับกติกาของคนอื่น ซึ่งจะสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นตามมาภายหลัง ตัวอย่าง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่จะต้องแต่งกายชุดพื้นเมืองเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยจะแต่งกายตามใจ ตนเองไม่ได้ ข้อนี้สำคัญเพราะพูดถึงวัฒนธรรมขององค์กรว่าสิ่งไหนดีงาม ซึ่งสืบทอดกันมานั้นเป็นสิ่งสำคัญ เพราะนั่นคือสัญลักษณ์ ถือเป็นธรรมาภิบาลอันสำคัญยิ่ง องค์กรนี้ย่อมเข้มแข็งและแกร่งได้นาน

4. การเชื่อฟังและเคารพผู้บังคับบัญชา หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งผู้บังคับบัญชา ด้วยความซื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียร ความเคารพ เชื่อฟัง และให้เกียรติผู้บังคับบัญชา ให้เหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ของตนเองย่อมทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อกัน เช่น ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นคำแนะนำของผู้บังคับบัญชา เพราะท่านมีประสบการณ์มายาวนาน มีความรู้ความสามารถในการบริหารงาน ดังนั้นเราต้องให้เกียรติ ให้ความเคารพนับถือ และรับฟังความคิดเห็นของท่านในฐานะที่เป็นผู้รู้และมีประสบการณ์มาก การอยู่ร่วมกันในหมู่คณะจำเป็นต้องมีผู้นำ และ ผู้ตาม เชื่อฟังผู้นำ หมู่คณะสังคมก็จะไม่วุ่นวาย

5. การให้เกียรติ และคุ้มครองสิทธิสตรี หมายถึง การเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมและบริหารภายในองค์กร โดยมีบทบาทหน้าที่ในตำแหน่งต่างๆ ขององค์กร ในสัดส่วนที่ ทัดเทียมกับผู้ชาย และได้รับความคุ้มครองโดยชอบธรรมตามกฎหมาย ให้ความเคารพต่อเพศสตรีโดยเฉพาะ การให้เกียรติต่อเพศสตรี เนื่องจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่มีผู้หญิง 9 คน เป็นเพศที่อ่อนแอ ดังนั้นบุรุษควรให้ความเคารพให้เกียรติ ให้การยกย่อง ปกป้องไม่ให้ใครละเมิดสิทธิหรือข่มเหงรังแกได้ การทำร้าย และในที่นี้ยังรวมไปถึง การไม่รับฟังความเห็นของเพศหญิงด้วย (พุทธธรรม 2 : 93-94)

6. สักการเคารพเจดีย์หมายถึงการให้ความเคารพและปกป้องรักษาปูชนียสถานที่สำคัญในศาสนา เพื่อจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกลุ่มคนในหมู่คณะที่อยู่ร่วมกันและระลึกถึงกัน เช่น ให้การเคารพปูชนียสถานที่สำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจขององค์กร ปลุกเร้าให้เราทำความดี เพื่อสร้างความสามัคคีที่ดีต่อกันในองค์กร

7. การอารักขา คุ้มครอง ปกป้อง อันชอบธรรม หมายถึง การคุ้มครอง การปกป้อง และการดำรงรักษา พระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไปโดย การทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ถือเป็นหน่วยงานหลักในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ทำให้เกิดการพัฒนาตนเองทั้งกาย วาจา ใจ และเป็นการสืบทอดการปฏิบัติที่ดีงามในสังคม และเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ให้ดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยและสังคมโลกต่อไป

บทสรุป

อุปทานิยธรรมเป็นธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อม เกิดความเจริญทั้งส่วนตนและส่วนรวม นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะฝ่ายเดียว เป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ก่อเกิดเป็นความสามัคคีของหมู่คณะ และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน “การบริหาร” คือการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในหน่วยงานนั้น ๆ ช่วยกันทำ ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ หมายถึง การนำความรู้ที่เป็นศาสตร์ มาประมวลใช้ให้ผสมกลมกลืนกันในการติดต่อกับผู้อื่นอย่างมีศิลป์ซึ่งความสามารถดังกล่าวเป็นเรื่องเฉพาะตัวของบุคคล ซึ่งเป็นผลมาจากสติปัญญา ประสบการณ์ และความรู้ ที่จะนำมาบูรณาการให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เมื่อนำหลักอุปทานิยธรรมมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดความสามัคคี เมื่อนำมาบูรณาการเข้าไปในขั้นตอนการบริหารงานขององค์กร จะทำให้เกิดความพร้อมเพรียงเป็นอันเดียวกัน การบริหารงานก็จะง่ายขึ้นไม่ยุ่งยากสลับซับซ้อน มีแนวทางหรือเป้าหมายที่ชัดเจนที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของทุกคน เพื่อพัฒนาองค์กรและส่งเสริมให้สมาชิกในองค์กรมีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาหลักพุทธธรรมอื่น ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์การเพื่อเป็นการพัฒนาองค์การรูปแบบใหม่ สร้างความสามัคคีและความสุขในองค์กรมากยิ่งขึ้น
2. ควรศึกษาบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารที่ดีที่จะพัฒนาองค์การให้มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. (2540). **วิทยาการบริหารสำหรับนักบริหารมืออาชีพ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระทวีป กลยานธมโม (เล็กบัณฑิตย์). (2552). “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการ ดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี. (2550). **คนสำราญงานสำเร็จ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). (2548). **การบริหารวัด**. พิมพ์ครั้งที่ 8. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.
- วิรัช นิภาวรรณ. (2545). **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย**. กรุงเทพมหานคร: โฟร์เพช.

แนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Guidelines for the Management of Abandoned Temples in Mae Hong Son Province

ยลรวี รัตนวิชัย

Yollawee Rattanawichai

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Mae Hong Son Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: yollaweemyr@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า วัดร้างเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น การย้ายถิ่นที่ทำการของชาวบ้าน การไม่มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา การย้ายสถานที่ตั้งวัดเป็นต้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนถูกจัดเป็นพื้นที่ป่า ทั้งป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและอุทยานแห่งชาติ จึงยากต่อการขอรระบบอุปโภคขั้นพื้นฐาน การดำเนินการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินของวัดทำให้มีวัดร้างเป็นจำนวนมาก การบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอนในปัจจุบัน มีการดำเนินการตามแนวทางที่มหาเถรสมาคมและตามที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด คือ มีการดำเนินการขอเอกสารสิทธิ์เพื่อให้สามารถดำเนินการขออนุญาตบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างและยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาต่อไป แนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ระดับอำเภอและท้องที่ เพื่อดูแลและบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านในพื้นที่ สร้างความเข้าใจที่ตรงกันและร่วมกันดูแลพัฒนาวัดร้าง

คำสำคัญ : วัดร้าง, การบริหารจัดการ, จังหวัดแม่ฮ่องสอน

Abstract

This academic article aims to study the management of abandoned temples in Mae Hong Son Province. It is a documentary study.

The results of the study found that abandoned temples are caused by several factors, such as the relocation of villagers' farmland, the absence of monks, and the relocation of temple locations. Mae Hong Son Province is classified as a forest area, including national forest reserves, wildlife sanctuaries, and national parks. Therefore, it is difficult to request basic utilities. The process of issuing land title deeds to temples has resulted in a large number of abandoned temples. The management of abandoned temples in Mae Hong Son Province currently follows the guidelines set by the Sangha Supreme Council and the National Office of Buddhism, namely, the request for title deeds in order to request the renovation of abandoned temples and to upgrade them to temples with monks. The management approach for abandoned temples in Mae Hong Son Province is to establish committees at the provincial, district, and local levels to oversee and restore abandoned temples to become temples with monks or places for organizing Buddhist activities, as historical learning resources for local villagers, to create mutual understanding, and to jointly take care of and develop abandoned temples.

Keywords: Abandoned Temples, Management, Mae Hong Son Province

บทนำ

วัด คือ สถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช เมื่อครั้งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์ชีพอยู่เมื่อราว 2,500 ปี ก่อนนั้นพบหลักฐานว่า พุทธบริษัทและคนอินเดียโบราณครั้งพุทธกาลมักเรียกขานวัด ว่า “อาวาส” “สังฆาราม” “วิหาร” และ “อาราม” (สุรชัย จงจิตงาม, 2564: 1-24) ตามนัยปฏิบัติของสงฆ์ วัดมีอยู่ 2 พวก คือ วัดป่า เป็นวัดของฝ่ายอริยวาสีหรือฝ่ายวิปัสสนาธุระ และวัดประจำหมู่บ้าน อันเป็นฝ่ายอรรถธุระหรือฝ่ายคามวาสี วัดในสมัยพุทธกาลนั้น วัดส่วนใหญ่เป็นแบบวัดป่า ในปัจจุบันมีวัดอยู่ทั้งสองประเภทแต่วัดส่วนใหญ่เป็นฝ่ายคามวาสี ในอดีตคนไทยนิยมสร้างวัดกันมาก นับตั้งแต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจนถึงประชาชนสามัญที่มีเงินทองมักจะสร้างวัด นอกจากเพื่อเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านและเป็นสถานที่ทำบุญทำทานแล้ว ยังมีคตินิยมประการหนึ่งที่ประชาชนนิยมชมชอบในการสร้างวัดคือ เพื่อเป็นสถานที่ที่เด็กๆ จะได้ไปวิ่งเล่น จะได้ใกล้ชิดกับพระภิกษุ

สงฆ์ พระจะได้อบรมสั่งสอน อบรมศีลธรรมจรรยาให้บ้าง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี มีประเพณีสร้างวัดประจำตระกูล ครอบครัวใดที่ร่ำรวย มีข้าทาสบริวารจำนวนมากมักจะสร้างวัดขึ้น แล้วนิมนต์พระเถระที่มีความรู้ดีมาอยู่ประจำที่วัดนั้น โดยมีเจตนาให้ลูกหลานแลข้าทาสบริวารได้มีโอกาสเล่าเรียนกับพระเถระรูปนั้น และจะได้มีโอกาสทำบุญทำทานได้โดยสะดวก

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนอกจากประเพณีสร้างวัดยังมีอยู่เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วยังมีการสร้างวัดเพื่อถวายเป็นกุศลแก่บิดาปู่เกิดขึ้นอีกด้วย เช่น วัดพระประโทน วัดคณิกาผล เป็นต้น แม้ว่าการสร้างวัดทำนองนี้ไม่ใช่เป็นคติทางพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ตาม ด้วยเหตุนี้ ประเทศไทยจึงมีวัดอยู่มากทั้งวัดราษฎร์ วัดหลวง ทั้งฝ่ายคามวาสีและฝ่ายอรัญวาสี อันเป็นผลทำให้วิถีชีวิตของคนไทยใกล้ชิดกับวัดเสมอมา (รววิทย์ วศินสรากร, ออนไลน์) จะเห็นได้ว่าการสร้างวัดมีมาแต่โบราณกาล เมื่อประชาชน มีจิตศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนา ได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด ก็มักจะสร้างวัดขึ้นและนิมนต์พระสงฆ์ไปอยู่ เพื่อบำเพ็ญบุญกุศล ประกอบศาสนกิจตามประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ในอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานศึกษาอบรม ให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ ตำราแพทย์แผนไทย และศิลปกรรมต่างๆ เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญกุศล เป็นศูนย์กลางการบริหาร และการปกครอง รวมทั้งเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ดังนั้น วัดจึงเป็นสถานที่สำคัญยิ่งในการสืบทอด และมีเจ้าอาวาสมีหน้าที่ บำรุงรักษาวัด จัดศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางการจัด กิจกรรมต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ประเทศไทย มีวัดทั่วประเทศ จำนวน 43,526 วัด แบ่งเป็นมหานิกาย 38,934 วัด ธรรมยุต 4,588 วัด จินนิกาย 16 วัด และอนัมนิกาย 25 วัด ในจำนวนนี้เป็นพระอารามหลวง 311 วัด แยกเป็นมหานิกาย 248 วัด ธรรมยุต 63 วัด เป็นวัดราษฎร์ 43,252 วัด แยกเป็น มหานิกาย 38,686 วัด ธรรมยุต 4,525 วัด จินนิกาย 16 วัด และอนัมนิกาย 25 วัด เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 26,407 วัด วัดที่ไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 17,156 วัด นอกจากนั้นยังมีวัดร้างทั่วประเทศอีก จำนวน 5,388 แห่ง วัดร้าง หมายถึง วัดที่ไม่มีพระภิกษุอยู่พักอาศัย และในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัดซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนวัดร้างไว้ วัดร้างเอง โดยสภาพยังเป็นนิติบุคคล ต่อไปหากได้บูรณปฏิสังขรณ์ก็จะยกเป็นวัดที่มี พระสงฆ์ได้อีก ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ : (พ.ศ. 2535) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 วัดทุกวัดนี้จะอยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัดที่ธรณีสงฆ์ และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย และมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง

เนื้อหา

1. ความเป็นมาของวัดร้าง

วัดร้าง หมายถึง วัดที่ไม่มีพระภิกษุอยู่พักอาศัย และในระหว่างที่ยังไม่มีการยุบเลิกวัด (กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ม.ป.ป.: 50) วัดร้างเป็นซากวัดที่ไม่มีพระภิกษุเข้ามาอยู่อาศัยแล้ว ถูกทิ้งร้างเป็นเวลายาวนาน (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559) โดยมีสาเหตุของการร้างของวัดแตกต่างกันไปในแต่ละที่ เช่น การย้ายราชธานีใหม่ที่ส่งผลให้ราชธานีเก่าถูกทิ้งร้างไปด้วย (รวมถึงวัด) การเกิดขึ้นของวัดใหม่ที่อยู่ใกล้เคียงที่ทำให้วัดเดิมถูกทิ้งร้าง รูปแบบการเข้าถึงที่เปลี่ยนจากการเข้าถึงทางคลองหรือแม่น้ำเปลี่ยนเป็นทางถนนอันทำให้เข้าถึงวัดยากขึ้น รวมทั้งการได้รับเสียหายจากการโจมตีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 วัดร้างจึงถือว่าเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ที่สามารถยืนยันถึงความเป็นมา ของพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของยุคสมัย สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมและความสัมพันธ์ของชุมชน โดยรอบวัด ในฐานะส่วนหนึ่งของ “เมืองในอดีต” นับว่าควรค่าในการเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของประชาชนโดยทั่วไปและชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงวัดร้างได้เป็นอย่างดี หากจุดมุ่งหมายดั้งเดิมของผู้ก่อตั้งวัด คือการให้ศรัทธา เป็นผู้อุปถัมภ์วัดอย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น การแก้ปัญหาขั้นพื้นฐานของวัดร้างใดๆจึงควรฟื้นฟูที่จุดนี้ หากสิ่งตรงข้ามกับ “การมีชีวิต” คือ “ความตาย” วัดร้างจึงถูกตีความว่าเป็นศาสนสถาน “ที่ตายแล้ว” เสมอ ในความเป็นจริงความตายของวัดร้างควรควรประเมินจากระดับของความเป็นไปได้ในการฟื้นคืนเป็นวัดที่มีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุนี้นิยามของวัดร้างจึงทำให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ว่า “วัด (ที่มีชีวิต) ซึ่งได้สลบไป (จำศีล/Hibernating), รอคอยการปลุกให้ตื่น (การฟื้นฟู/Revitalization) ด้วยวิธีบางอย่างในอนาคต, เพื่อจะกลายเป็นวัด (ที่มีชีวิต) อีกครั้งหนึ่ง”

2. สาเหตุที่ทำให้วัดร้าง

สาเหตุของการร้างของวัดแตกต่างกันไปในแต่ละที่ เช่น การย้ายราชธานีใหม่ที่ส่งผลให้ราชธานีเก่าถูกทิ้งร้างไปด้วย (รวมถึงวัด) การเกิดขึ้นของวัดใหม่ที่อยู่ใกล้เคียงที่ทำให้วัดเดิมถูกทิ้งร้าง รูปแบบการเข้าถึงที่เปลี่ยนจากการเข้าถึงทางคลองหรือแม่น้ำเปลี่ยนเป็นทางถนนอันทำให้เข้าถึงวัดยากขึ้น รวมทั้งการได้รับเสียหายจากการโจมตีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดจากโรคระบาด ในสมัยโบราณการแพทย์ยังไม่เจริญอย่างปัจจุบัน เมื่อเกิดโรคระบาดมีผู้เสียชีวิตจำนวนมาก ผู้คนในเมืองจะอพยพไปทั้งเมือง เพื่อไปหาที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ เมืองและวัดก็ต้องถูกทิ้งร้าง เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น เกิดน้ำท่วม ฝนแล้งเป็นประจำทุกปี ผู้คนในเมืองก็อพยพไปหาที่ทำกินใหม่ เกิดจากการสิ้นอำนาจของเจ้านาย อำมาตย์ คหบดี ผู้ที่สร้างหรืออุปถัมภ์วัดที่ใหญ่โต เมื่อผู้สร้างเหล่านี้หมดอำนาจหรือสิ้นชีวิต วัดที่ใหญ่โตก็จะถูกทิ้งร้าง เพราะเกินกำลัง

ของชาวบ้านจะรักษาซ่อมแซมไว้ได้ (พัฒนธรร ตันติเวทยานนท์, 2559: 5-19)

พระมหาชัยวิชิต ชยาภินนโท ได้ทำการศึกษาบทบาทของพระเทพวรสัทธาจารย์ (ธงชัย สุวณฺณสิริ) ในการฟื้นฟูวัดร้างในจังหวัดเชียงใหม่ รายงานการวิจัย กล่าวว่า “สาเหตุที่ทำให้เกิดเป็นวัดร้างในอดีตและในปัจจุบันมีสาเหตุหลายประการดังมีรายละเอียด ดังนี้ สาเหตุที่ทำให้เกิดวัดร้างในอดีต ได้แก่

1) เกิดจากศึกสงคราม ในสมัยโบราณผู้ที่รบชนะจะกวาดต้อนผู้คนไป ปล่อยให้บ้านเมืองและวัดต้องถูกทิ้งร้าง

2) เกิดจากโรคระบาด ในสมัยโบราณการแพทย์ยังไม่เจริญอย่างปัจจุบัน เมื่อเกิดโรคระบาดมีผู้คนเสียชีวิตจำนวนมาก ผู้คนในเมืองจะอพยพไปทั้งเมือง เพื่อไปหาที่อยู่อาศัยแห่งใหม่ เมืองและวัดก็ต้องถูกทิ้งร้าง

3) เกิดจากภัยธรรมชาติ เช่น เกิดน้ำท่วมฝนแล้งเป็นประจำทุกปี ผู้คนในเมืองก็อพยพไปหาที่ทำกินใหม่ เมืองและวัดก็ต้องถูกทิ้งร้าง

4) เกิดจากการสิ้นอำนาจของเจ้านายอำมาตย์คหบดีผู้สร้างหรืออุปถัมภ์วัดที่ใหญ่โต เมื่อผู้สร้างเหล่านี้หมดอำนาจหรือสิ้นชีวิต วัดที่ใหญ่โตก็จะถูกทิ้งร้าง เพราะเงินกำลังของชาวบ้านจะรักษาซ่อมแซมไว้ได้

นอกจากนี้ รัชฉิณี เจริญนุทและคณะ ได้ศึกษาแนวทางการฟื้นฟูวัดร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พบว่า วัดร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก่อสร้างพร้อมกับการตั้งชุมชนหมู่บ้านของชาวบ้านแล้วสืบทอดเรื่อยมาจนมีสภาพเป็นวัดร้างในภายหลัง ปัจจัยสำคัญที่กลายสภาพเป็นวัดร้างคือ

1) การย้ายถิ่นที่ทำกินของชาวบ้านและการย้ายไปสร้างชุมชนใหม่
2) ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอาชีพของชาวบ้าน
3) ในหมู่บ้านมีวัดอยู่สองแห่ง ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุต่างนิกาย คือ ธรรมยุตกับมหานิกาย หรือนิกายเดียวกัน

4) การมีแนวความคิดของชาวบ้านที่จะให้มีเพียงวัดเดียวในหมู่บ้าน
5) ความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับประตูหน้าวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันตกจะทำให้ชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยถึงชีวิต และวัดต้องอยู่กลางหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ต่ำ เวลาฝนตกน้ำในหมู่บ้านไหลไปท่วมข้าง

6) เนื้อที่ตั้งวัดมีไม่มากพอที่จะพัฒนาในด้านเสนาสนะและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ จึงทำให้ชาวบ้านหันไปพัฒนาอีกวัดหนึ่งที่มีเนื้อที่กว้าง

7) ชาวบ้านมีความคิดความเชื่อ และขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาวัดอย่างถูกต้อง

3. วัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัดร้างซึ่งขึ้นทะเบียนวัดร้างของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจำนวน 20 แห่ง ได้แก่

1. วัดจองตก (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
2. วัดกุงตึง (ร้าง) หมู่ที่ 11 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. วัดกุงตึง (ร้าง) หมู่ที่ 3 ตำบลปางหมู อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน
4. วัดน้ำยวม (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
5. วัดป่าก่อ (กรมการศาสนา) (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

6. วัดป่าตึงเวียง (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
7. วัดดอยเวียง (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
8. วัดพระธาตุดอยกองมู (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลเมืองปอน อำเภอขุนยวม จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

9. วัดสวนอ้อย (ร้าง) หมู่ที่ 3 ตำบลแม่เงา อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน
10. วัดมะกลาง (ร้าง) หมู่ที่ 6 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
11. วัดวังช้างเผือก (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
12. วัดตันโพธิ์ (ร้าง) หมู่ที่ 6 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
13. วัดทุ่งโป่ง (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
14. วัดบ้านเมืองน้อย (ร้าง) ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
15. วัดป่าช้าเวียงเหนือ (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
16. วัดพระธาตุแม่เย็น (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
17. วัดพระธาตุหินล้อม (ร้าง) หมู่ที่ 3 ตำบลโป่งสา อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
18. วัดพระบาทเวียงเหนือ (ร้าง) หมู่ที่ 1 ตำบลเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัด

แม่ฮ่องสอน

19. วัดลั่ว (ร้าง) หมู่ที่ 2 ตำบลแม่ฮี้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน
20. วัดสันจาง (ร้าง) หมู่ที่ 8 ตำบลเวียงใต้ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วัดร้างบางแห่งมีเอกสารสิทธิของวัดแน่นอน มีพระภิกษุ ชุมชน เข้ามาดูแลพัฒนา และบางแห่งไม่ทราบพิกัด ขอบเขตที่แน่นอน ไม่ทราบประวัติความเป็นมา นอกจากนี้ จังหวัดแม่ฮ่องสอนยังมีวัดร้างตกสำรวจที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนวัดร้าง ซึ่งอยู่ในสภาพที่ชำรุด ทรุดโทรม ปรากฏให้เห็นซากปรักหักพัง หรือซากความเป็นอยู่มากมาย

4. อำนาจหน้าที่ในการจัดการศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้วัดทุกวัดอยู่ในบังคับของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีหน้าที่ปกครองดูแลรักษาวัดนั้น รวมทั้งที่วัดที่ธรณีสงฆ์ และทรัพย์สินของวัดนั้นด้วย (สำนักมาตรฐานการออกหนังสือสำคัญ กรมที่ดิน, ม.ป.ป. : 9) และมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง ดังนี้ (พระครูปลัดคำธณ แก้วเกลี้ยง และคณะ, 2565: 239-253)

1) ศึกษาเสนอแนะในการวางระบบ กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติในการจัด ประโยชน์ศาสนสมบัติกลางและวัดร้าง ในส่วนกลางเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

2) พิจารณาเกี่ยวกับการขอเช่า ขอแบ่งแยกสิทธิการเช่า ขอโอนสิทธิการเช่า ขอรับเช่า สืบแทน การขอเช่าซื้อร่วม การเลิกเช่า รวมทั้งขอใช้สิทธิประโยชน์อื่นใด ในที่ดิน และอาคารของศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

3) ดำเนินการตรวจสอบ จัดทำแผนที่ แผนผังการเช่าอาคารที่ดินของศาสนสมบัติกลาง และวัดร้างในส่วนกลาง

4) พิจารณาการขออนุญาตปลูกสร้างต่อเติม และตัดแปลงอาคาร สิ่งปลูกสร้างใน ที่ดินของศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

5) พิจารณาประสานงานดำเนินการเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาท และหาข้อยุติเกี่ยวกับ การจัดประโยชน์ศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

6) พิจารณากำหนดระยะเวลาการเช่า อัตราค่าเช่า ค่าบำรุงและปรับปรุงค่าเช่าที่ดิน และอาคารศาสนสมบัติกลางและวัดร้างในส่วนกลาง

7) พิจารณาการจัดประโยชน์ศาสนสมบัติกลางและวัดร้างให้เป็นไปตามกฎกระทรวง กฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง และมติมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้อง

8) ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

สำหรับส่วนภูมิภาคเป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด วัดร้างไม่ว่าจะอยู่ในสถานะนี้มานานหรือเพิ่งเป็นล้วนถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สาธารณะของชุมชนทางศาสนา เมื่อสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันมักจะก่อให้เกิดผลกระทบที่รุนแรงให้เกิดวัดร้างมากขึ้น บทบาท “ความเป็นสาธารณะ” ของวัดปกติได้ถูกเปลี่ยนสถานะเป็น “พื้นที่สาธารณะ” (Public space) ของวัดร้าง โดยการจัดการของสังคมในแต่ละยุคสมัย การจัดการหรือการเปลี่ยนแปลงใดๆ ของ

ทรัพย์สินที่เป็นวัดร้างนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับสิทธิครอบครองและโฉนดเสมอสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ คือหน่วยงานท้องถิ่นที่รับผิดชอบโดยตรงในการจัดการและรักษาในกรณีปรากฏซากอนุสรณ์สถานหรือหลักฐานอาคารทางโบราณคดียังคงเหลืออยู่ในเขตที่ดินวัดร้าง กรมศิลปากรจะต้องร่วมเข้ามาอนุรักษ์และพัฒนา (กรมศิลปากร, 2532: 70) ดังนั้น ถือได้ว่าสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีหน้าที่ดูแลรักษาและจัดการที่ดินวัดร้าง โดยโฉนดและทรัพย์สินต่างๆ จะต้องขออนุญาตเพื่อทำการใดๆ (กรมศิลปากร, 2532: 77) อำนาจทางกฎหมายในการบริหารจัดการวัดร้างนั้นได้จากกฎกระทรวงฯ ปี 2548 ที่กล่าวถึงการใช้ทรัพย์สินทางศาสนาที่เป็นสาธารณณะและพรบ. คณะสงฆ์ 2505 ในมาตราที่ 34 ได้นิยามความรับผิดชอบและหลักการของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยสรุปสาระได้ดังนี้

1) โฉนดของวัดร้างและทรัพย์สินของวัดอาจเป็นสาเหตุของความขัดแย้งของประชาชนในการแย่งชิงผลประโยชน์โดยปราศจากการจัดการทางกฎหมายได้

2) โฉนดของวัดร้างและทรัพย์สินของวัดอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งทางสังคมและจลาจลไร้ระเบียบ

3) รัฐบาลไทยมีนโยบายสนับสนุนให้สร้างผลประโยชน์จากกิจการขององค์กรทางศาสนาต่างๆ

ด้วยเหตุที่บทบาทโดยตรงของสำนักพุทธเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการทรัพย์สินของวัดร้าง การจัดประเภทวัดร้างจึงถูกกำหนดขึ้นจากการใช้งานสาธารณณะที่ต่างกันออกไป แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆตามสภาพทางกายภาพ ได้แก่

1) ที่ดินวัดร้างที่ยังคงหลงเหลือซากอาคารหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ถือเป็น “โฉนดที่ดินวัดร้าง” ซึ่งสามารถรอกการฟื้นเป็นวัดได้ในอนาคต

2) ที่ดินวัดร้างซึ่งหลักฐานความเป็นวัดต่างๆได้สูญไปโดยสิ้นเชิง ถือเป็นที่ดิน “ศาสนสมบัติกลาง” เพื่อการใช้งานที่สร้างผลประโยชน์สาธารณณะได้

โดยทั้ง 2 ประเภทมีหลักการดังนี้

1) ทรัพย์สินของวัดร้างที่อยู่ในประเภทที่ดิน “โฉนดวัดร้าง” สามารถให้เช่าได้ในราคาต่ำเพื่อเกษตรกรรมและพักอาศัย โดยเน้นให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนที่มีรายได้น้อย

2) ทรัพย์สินของวัดร้างที่อยู่ในประเภท ที่ดิน “ศาสนสมบัติกลาง” ขาดซึ่งหลักฐานความเป็นวัดและไม่สามารถฟื้นคืนเป็นวัดได้อีกต่อไป สามารถให้เช่าในราคาที่สูงกว่าหรือเป็นไปตามราคาตลาด เช่น การเช่าเพื่อธุรกิจโรงแรม เป็นต้น

5. แนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัดร้างและชุมชนที่อยู่โดยรอบในฐานะ “แหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์ของเมือง” ไม่ให้เกิดการสูญหายไปตามกาลเวลา จึงมุ่งเสนอแนวทางการบริหารจัดการจัดการโดยอาศัย “การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation)” เป็นหลักการตั้งต้นที่สำคัญทั้ง “ชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณโดยรอบวัดร้าง” ในฐานะ “ผู้ที่อาศัยในพื้นที่ร่วมกับวัดร้าง” และ “ประชาชนทั่วไป” ในฐานะ “พลเมืองผู้เรียนรู้คุณค่าทางประวัติศาสตร์วัดร้างร่วมกัน”

ณพศักดิ์ ภูคำศักดิ์ ได้กล่าวในการศึกษา การบริหารจัดการวัดร้างในอำเภอบางบาล ว่า ในอำเภอบางบาลควรจะต้องมีการอนุรักษ์วัดร้างหรือโบราณสถานไว้เพื่อที่จะได้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมในอนาคต รวมไปถึงการช่วยเหลือทางภาคต่างๆและการศึกษาข้อมูลของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง กับวัดเพื่อให้ผู้คนได้เห็นถึงความสำคัญของการมีอยู่ ดังนั้นควรมีการอนุรักษ์วัดร้างในอำเภอบางบาลเพื่อให้ใน ภายภาคหน้าจะได้มีสถานที่สำคัญประจำอำเภอไว้ให้โลกภายนอกได้รับรู้และจากที่และอยากจะนำเสนอให้ผู้คนต่างๆ ได้มองเห็นว่าคนไทยไม่ใช่คนที่จะทอดทิ้งสิ่งที่บรรพบุรุษเราสร้างมา ไม่ได้หลงลืม สิ่งที่บรรพบุรุษ เคยศรัทธาหรือเคยกราบไหว้ และการอนุรักษ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องมีการร่วมมือกันระหว่าง หลายฝ่ายไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน หรือรวมไปถึงประชาชน อนุรักษ์เพื่อให้อะไรที่เรียกว่าวัดร้างหรือ โบราณสถานอยู่ให้คนในยุคปัจจุบันและอยู่ไปจนถึงรุ่นลูกหลานเพื่อให้ทุกคนไม่ลืมว่าตัวเองมีที่มาอย่างไร และการอนุรักษ์วัดร้างในอำเภอบางบาลควรมีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและควรตระหนักถึงการสูญหายไป ของวัดร้างและการอนุรักษ์วัดร้างในอำเภอบางบาลไม่ใช่เพียงแค่อนุรักษ์สิ่งที่เป็นอิฐ ก่อๆ แต่ควรจะอนุรักษ์ คุณค่าของสิ่งเหล่านั้นให้คงอยู่กับประเทศไปอีกนานเท่าที่จะนานได้

รัชฉิณี เจริญนนท์และคณะ ได้เสนอแนวทางการฟื้นฟูวัดร้างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยสรุปคือจัดตั้งคณะกรรมการพระพุทธศาสนาระดับจังหวัด อำเภอ และตำบล เพื่อบูรณาการปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นศูนย์กลางชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน จนสามารถดำเนินงานสอดคล้องกับภารกิจทางด้านของคณะสงฆ์ คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์

แทนวุธยา ไทยสันทัดและคณะ ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวด้วยวัดร้าง กรณีศึกษาเมืองเก่าเชียงใหม่ มีข้อเสนอแนะว่า การแก้ปัญหาที่ดีที่สุดสำหรับวัดร้างคือการทำให้วัดนั้นไม่ร้างผ่านการใช้ประโยชน์ที่ดินใหม่ ได้แก่การส่งเสริมพื้นที่เพื่อประโยชน์สาธารณะ เพื่อให้คนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด โดยยังรักษาพื้นที่สำคัญแห่งความเป็นศาสนสถานไว้ได้ ปรับเปลี่ยนวัดร้างที่เคยเป็นพื้นที่ปิดให้เป็นพื้นที่เปิด ปรับเปลี่ยนเป็นทั้งพื้นที่ สวนสาธารณะระดับต่างๆ เป็นอนุสรณ์สถานและแหล่งท่องเที่ยวไปตามลำดับ

ดังนั้น แนวทางในการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน อาจสามารถดำเนินการโดยเริ่มจาก การสร้างความเข้าใจ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ระดับอำเภอและท้องที่ เพื่อดูแลและบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือเป็นสถานที่จัดกิจกรรม

สรุป

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัดร้างที่ขึ้นทะเบียนวัดร้างและศาสนสมบัติกลางของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จำนวน 20 แห่ง บางแห่งมีเอกสารสิทธิ (โฉนด นส3 นส3ก.) บางแห่งไม่มีเอกสารสิทธิ มีเพียงพิกัด ขอบเขต หรือจากจดบันทึก หรือตามทะเบียนการสำรวจในสมัยยังเป็นศึกษาธิการหรือกรมการศาสนาเท่านั้น ในส่วนของจังหวัดแม่ฮ่องสอน หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลวัดร้างในพื้นที่ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งจะดำเนินการตามแนวทางที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในการเร่งรัดออกเอกสารสิทธิและขอยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษา สำหรับการจัดประโยชน์หรือการเช่า เนื่องจากประชาชนในพื้นที่ มีความเชื่อเรื่องการไม่เข้าไปอยู่อาศัย หรือทำมาหากินในวัด ทั้งวัดมีพระสงฆ์และวัดร้าง จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงไม่มีการจัดประโยชน์หรือเช่าในพื้นที่วัดร้างแต่อย่างใด ในแนวทางการบริหารจัดการวัดร้างในจังหวัดแม่ฮ่องสอน วิธีการที่อาจจะเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ของจังหวัดแม่ฮ่องสอน คือ การจัดตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และท้องที่ เพื่อดูแลและบูรณปฏิสังขรณ์วัดร้างให้เป็นวัดมีพระสงฆ์ หรือเป็นสถานที่จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านในพื้นที่ สร้างความเข้าใจที่ตรงกันและร่วมกันดูแลพัฒนาวัดร้างต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การบริหารจัดการวัดร้าง แม้จะเป็นภารกิจของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ แต่เท่าที่พบเห็นในปัจจุบันนี้ การฟื้นฟูวัดร้างกลับเป็นหน้าที่ของภาคประชาชนเท่านั้น หน่วยงานราชการยังไม่ได้ดำเนินการในเชิงรุก เพียงแต่รักษาสภาพหรือนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น เช่น การให้เอกชนเช่าพื้นที่ เป็นต้น ส่วนการดำเนินการฟื้นฟูให้วัดร้างกลับเป็นวัดปกตินั้น ยังไม่พบว่ามีกรณีดำเนินงานจากหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติควรดำเนินการร่วมกับคณะสงฆ์ เพื่อฟื้นฟูวัดร้างให้เป็นวัดที่มีพระสงฆ์จำพรรษา เช่น โครงการฟื้นฟูวัดร้างปีละ 1 วัด เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาแนวทางฟื้นฟูวัดร้างโดยภาคประชาสังคม เพื่อให้สังคมและท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูวัดร้างต่อไป

บรรณานุกรม

กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). คู่มือการปฏิบัติงาน.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

พระครูปลัดคำธณ แก้วเกลี้ยง และคณะ. (2565). “การจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระพุทธศาสนา”. วารสารมหาจุฬานาครธรรม. 9 (6): 239-253.

พัฒนธรร ตันติเวชยานนท์. (2559). “พุทธวิธีพัฒนาวัดร้างในประเทศไทยให้เป็นวัดที่รุ่งเรือง”, วารสาร มจร การพัฒนาสังคม. 1 (2): 9-19

ประเพณีปอยตันหอลม จังหวัดแม่ฮ่องสอน Poi Ton Ho Lom Tradition in Mae Hong Son Province

วรรณันท์ เชิดชูศีลธรรม

Watthanan Cherdchoosinlatham

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน

Mae Hong Son Provincial Cultural Office

Email: thun1980th@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยตันหอลม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ผลการศึกษาพบว่า ปอยตันหอลม เป็นการจัดงานถวายแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้เสด็จลงมาบังโลกมนุษย์ การจัดงานประเพณีหอดตันหอลมค่อยๆ จางหายไปเนื่องจากพิธีกรรมมีขั้นตอนและรายละเอียดค่อนข้างมาก ต้องใช้ช่างฝีมือของชาวไทแบบดั้งเดิมหรือปราชญ์ พบว่าเหลือการจัดประเพณีปอยตันหอลมเหลือเพียง 2 วัด ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเท่านั้น องค์ความรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอนตันหอลม คือ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏคือ ด้านความกตัญญู ด้านความสามัคคี ด้านการให้ทาน กัลยาณมิตรธรรม

คำสำคัญ : หลักพุทธธรรม, ประเพณีปอยตันหอลม, แม่ฮ่องสอน

Abstract

This academic article aims to study the history and background of the Buddhist principles that appear in the Poi Ton Hor Lom tradition in Mae Hong Son Province.

It was found that Poi Ton Hor Lom is an event held to honor the Lord Buddha who descended to the human world. The organization of the Poi Ton Hor Lom tradition has gradually faded away because the rituals have many steps and details, requiring the use of traditional Tai craftsmen or scholars. It was found

that only two temples in Mae Hong Son Province still hold the Poi Ton Hor Lom tradition. The knowledge gained through religious rituals and Buddhist principles that appear in the Poi Ton Hor Lom tradition are the Buddhist principles that appear in the aspects of gratitude, unity, giving alms, and good friends.

Keywords: Buddhist Principles, Poi Ton Hor Lom tradition, Mae Hong Son

บทนำ

จังหวัดแม่ฮ่องสอนนั้น เป็นอีกหนึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งของประเทศไทย เนื่องจากเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชนเผ่าไทยและชาวไทยภูเขาหลายเผ่าประกอบด้วย ไทยใหญ่ ม้ง มูเซอ ลัวะ ลีซอ จีนฮ่อ และกะเหรี่ยง มาแต่โบราณ จึงทำให้วัฒนธรรม ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนภาษา อาหารการกินและการแต่งกาย จะมีความแตกต่างจากจังหวัดอื่น ๆ ในภาคเหนือด้วยกันอย่างชัดเจน เนื่องด้วยเหตุผลที่สำคัญคือ ความหลากหลายของประชากร และผู้คนเหล่านี้ยังคงดำเนินชีวิตเรียบง่าย รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ เฉกเช่นเมื่อหลายร้อยปีก่อน ด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และวัฒนธรรมของจังหวัดแม่ฮ่องสอนที่เป็นจุดรวบรวมความสวยงามทางเชื้อชาติสร้างสรรค์ให้เกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้านที่สวยงามและหลากหลาย จึงเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกประเทศ มีความสนใจที่จะเข้ามาท่องเที่ยว ชื่นชม และเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวแม่ฮ่องสอน

จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีลักษณะพิเศษที่เป็นจุดแข็งหรือศักยภาพในการพัฒนาตัวเองที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ หลายประการ อาทิเช่น มีภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและธรรมชาติสวยงามเป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะทุ่งบัวตองและแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติอีกหลายแห่ง มีประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของประชาชนพื้นที่ราบชาวไทยใหญ่หรือชาวไตกับชาวไทยภูเขาซึ่งเป็นกลุ่มชนเผ่า (ethnic group) ที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้อย่างมั่นคง มีความหลากหลายของวิถีชีวิตและชาติพันธุ์ (วีระ เลิศสมพร, 2553: 55)

ประชากรในจังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มคนไทยเชื้อสายไทใหญ่ เป็นประชากรส่วนใหญ่ของ จังหวัด ชาวไทใหญ่อพยพมาจากรัฐฉานซึ่งเป็นบ้านเมืองเดิมในสหภาพพม่า ชาวไทใหญ่เป็นกลุ่มประชากรผู้มีความโดดเด่นในทางปฏิบัติที่แสดงถึงความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชาวไทใหญ่เป็นผู้ศรัทธาใน ศาสนาพุทธอย่างยิ่ง และมีนิสัยชอบทำบุญ ทำทาน ถวายภัตตาหาร รวมถึงสิ่งของเครื่องใช้แด่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้ในกิจการของพระศาสนา โดยชาวไทยใหญ่มีวิถีชีวิตและ

วัฒนธรรมที่อิงตามเดือนต่างๆ การที่วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ยังคงอยู่และดำรงไว้อย่าง ต่อเนื่องเพราะชาวไทยใหญ่นำวิถีชีวิตและวัฒนธรรมติด ตัวไปด้วยในทุกที่ที่ตนเองย้ายถิ่นฐานหรืออาศัยอยู่ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบท รวมถึงความสามัคคี และศรัทธาอันแรงกล้าในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงก่อให้เกิดการรวมตัวกันจำนวนมากในงานบุญหรือประเพณีต่างๆ (มณฑิรา ศิริสว่าง, 2562: 78)

งานหรือประเพณี หรือที่เรียกว่างานปอยเป็นงานที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวไทยใหญ่ได้อย่างมาก เป็น งานที่มีทั้งผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และผู้ใช้แรงงานชาวไทยใหญ่มาร่วมงานกันอย่างมากมาย งานปอยเป็นพื้นที่ที่แสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยใหญ่ แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ที่ชาวไทยใหญ่ทุกคนจะมาร่วมงานกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา มีพิธีทำบุญ ทำกิจกรรมร่วมกัน อาจแสดงออกมาผ่านพิธีกรรมอาหาร เครื่องแต่งกาย ภาษา เป็นต้น งานปอยจึงเป็นงานที่ชาวไทยใหญ่ จะต้อง มาเข้าร่วมเพื่อแสดงถึงความเป็นไทยใหญ่และยังคงธำรงรักษาความเป็นชาติพันธุ์ไว้ต่อไป

งานประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่หรือตามภาษาไทยใหญ่เรียกว่า “หย่าสี่สิบสองเหลิน” จะมีแทบจะทุกเดือน โดยจะเน้นการทำบุญทำทานเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะชาวไทยใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด “หย่าสี่สิบสองเหลิน” หรือกำหนดการประเพณีประจำปี ซึ่งตรงกับคำว่า “ราศี 12 เดือน” หรือประเพณี 12 เดือน ตามปฏิทินของชาวไทยใหญ่ เดือนแรกของชาวไทยใหญ่เรียกว่า “เหลินเจียง” ซึ่งตรงกับเดือนแรกของการนับเดือนของคนไทยภาคกลาง ตามปฏิทินสากลตรงกับเดือนธันวาคม แต่แตกต่างจากชาวล้านนาที่เรียกเดือนแรกของปีว่า “เดือนอ้าย” ตรงกับปฏิทินสากล เดือนตุลาคม

นอกจากหย่าสี่สิบสองเหลินหรือกำหนดการประเพณีประจำปีแล้ว ยังมีประเพณี ปอยต้นหอลมที่เป็นประเพณีดั้งเดิมที่เริ่มจะสูญหายไปจากประเพณีของชาวไทยใหญ่ในประเทศไทย ปรากฏพบในจังหวัดแม่ฮ่องสอนอยู่ 2 พื้นที่ คือ วัดทุ่งกองมูและวัดม่วยต่อ แต่ในปัจจุบันไม่ได้มีการสืบสานอย่างต่อเนื่องเช่นในอดีต อาจด้วยขั้นตอนการจัดทำต้นหอลมและพิธีกรรมมีขั้นตอนและรายละเอียดค่อนข้างมาก ทำให้การจัดงานประเพณีปอยต้นหอลม ค่อยๆจางหายไป

ประเพณีดับไฟเทียนหรือประเพณีแห่ต้นเกี๊ยะ หรือปอยต้นหอลม จัดขึ้นในช่วงหลังเทศกาลออก พรรษา ในวันงานจะมีการแห่ต้นเกี๊ยะเพื่อนำไปจุดในบริเวณวัด กล่าวกันว่าความเชื่อของชาวไทยใหญ่ โดยได้มีการอัญเชิญพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานในจงพารา ซึ่งชาวบ้านจะสร้างขึ้นไว้ตามบ้านเรือนของตนเองในวันออก พรรษา หลังจากที่พระพุทธองค์ได้เสด็จลงมาโปรดมนุษย์บนโลกแล้ว ชาวบ้านก็จะได้อัญเชิญพระพุทธองค์ขึ้นสู่สุรวง

สรรค์ ด้วยการดับไฟเทียนอันถือเป็นวันเสร็จสิ้นงานบุญออกพรรษาของชาวไทใหญ่ อีกนัยหนึ่งเพื่อเป็นการถวายแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้เสด็จลงมายังโลกมนุษย์

ลักษณะรูปแบบประเพณีปอยตันหอลมเป็นประเด็นที่นักศึกษาว่า ปอยตันหอลมนี้มีรูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างไร มีประวัติความเป็นมาอย่างไร เพื่อเป็นการอนุรักษ์ ฟื้นฟู เพื่อสืบทอดปอยตันหอลม ไม่เช่นนั้น จังหวัดแม่ฮ่องสอนอาจจะต้องสูญเสียประเพณี ที่ดีงามอย่างหนึ่งไป จึงเป็นที่มาในการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยตันหอลม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

เนื้อหา

1. ประเพณีของไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประเพณีประจำปี ซึ่งตรงกับคำว่า “ราศี 12 เดือน” หรือประเพณี 12 เดือน ตามปฏิทินของชาวไทใหญ่

เดือน	ชาวไทใหญ่เรียก	ปฏิทินสากล	วัฒนธรรมประเพณี
1	เหลินเจียง	ธันวาคม	กาบหอมอุหรือปอยหลูใหม่
2	เหลินกำ	มกราคม	เดือนกำ ไม่ทำการมงคลใดๆ
3	เหลินสาม	กุมภาพันธ์	ตานก่องโหล ตานข้าวหย่ากู่
4	เหลินสี่	มีนาคม	ปอยสว่างลง ต่างหอมต่อโหลง
5	เหลินห้า	เมษายน	กันตอ เลี้ยงผีเจ้าเมือง
6	เหลินหก	พฤษภาคม	ปอยจ่าตี ปอยบอกไฟ
7	เหลินเจ็ด	มิถุนายน	ลอกเหมือง แบ่งฝาย
8	เหลินแปด	กรกฎาคม	เข้าพรรษา ปอยจ่าก๊ะ
9	เหลินเก้า	สิงหาคม	ปอยจ่าก้อก
10	เหลินสิบ	กันยายน	ต่างหอมต่อโหลง
11	เหลินสิบเอ็ด	ตุลาคม	การแห่ขอมไ้จากจงพาราหลูต้นแหง
12	เหลินสิบสอง	พฤศจิกายน	ปอยสว่างกานถิ่ง ปอยหมั่ง กะป่า

2. ปอยตันหอลม

ประเพณีปอยตันหอลม (Poitonhorlorn Tradition) เป็น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่มาจากเรื่องเสาะชาติกสมัยพระโคตมพุทธเจ้า องค์ที่ 19 ในปัจจุบันไม่ได้มีการสืบสานอย่างต่อเนื่องเช่นในอดีตอาจด้วยขั้นตอนการจัดทำตันหอลมและพิธีกรรมมีขั้นตอนและรายละเอียดค่อนข้างมาก ทั้งยังเป็นการรวมปราชญ์โบราณที่มีการสืบทอดงานช่างฝีมือของ

ชาวไทแบบดั้งเดิม ซึ่งในปัจจุบันพบว่าทั้ง 2 วัด ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนนี้ยังคงเหลือปราสาทห้อง ถิ่นและช่างฝีมือโบราณเพียงไม่กี่คน ทำให้การจัดงานประเพณียี่สิบต้นหอลมค่อยๆ จางหายไปในการฟื้นฟูประเพณีนี้ให้กลับคืนมานั้นนอกจากเป็นการสืบทอดองค์ความรู้เดิมไว้แล้วยังเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ตลอดจนเป็นการบำรุงพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวของชุมชนชาวไทต่อไป การจัดทำต้นหอลมมีงานช่างฝีมืออันประกอบไปด้วย งานวาดลาย ต้องลาย ทำต้นจำโบ้ ต้นสวยดอก ต้นเทียนเห็ง ต้นจ๊กจำเห็ง ต้นทีเห็ง ต้นเตนเห็ง และโคมเท้าช้าง เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนต้องใช้ช่างโบราณที่มีฝีมือมาถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ขั้นตอนการทำต้นหอลม และเครื่องสักการะที่ใช้ประกอบพิธี แบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นที่ 1 การจัดเตรียมวัสดุ

การจัดทำต้นหอลมนั้นส่วนประกอบหลักที่สำคัญและขาดไม่ได้ก็คือโครงสร้างของต้นหอลมซึ่งจะทำด้วยไม้ไผ่ โดยชาวบ้านจะต้องออกไปหาไม้ไผ่จำนวนมากพอสมควร ประมาณ 50 ถึง 60 ลำ มีขนาดแตกต่างกันมาทำเป็นโครงสร้างของต้นหอลม ไม้ไผ่ที่ชาวบ้านนำมาทำต้นหอลมนั้น คือ ไม้ไผ่ที่นำมาทำเป็นข้าวหลาม ชาวบ้านจึงเรียกว่าไม้ที่ทำต้นหอลมนี้นี้ว่า “ไม้ข้าวหลาม” โดยชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่ข้าวหลาม ที่หมู่บ้านแม่สะเป ตำบลขุนยวม อำเภอยูนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ขั้นที่ 2 การจัดเตรียมอุปกรณ์

อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดทำต้นหอลม มี 2 ส่วน คือ อุปกรณ์สำหรับการทำโครงสร้างต้นหอลม และอุปกรณ์สำหรับการทำเครื่องประดับต้นหอลม สำหรับการทำโครงสร้างต้นหอลม ได้แก่ ส่วนเจาะไม้, มีด, กรรไกร, ปากกา, เขียงและตลับเมตร

ขั้นที่ 3 การจัดทำต้นหอลม

ส่วนประกอบของต้นหอลมจะประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ 3 ส่วน คือ ส่วนของฐานล่าง, ส่วนของฐานยอด และส่วนยอดของต้นหอลม แต่ละส่วนจะประดับประดาไปด้วยเครื่องประดับที่สวยงาม ด้วยวิธีการที่เกิดจากภูมิปัญญาของปราสาทชาวบ้าน ซึ่งเรียกการทำเครื่องประดับนี้ว่า “ต้องลาย” หมายถึง การทำฉลุลายต่าง ๆ แบบไทใหญ่ที่มีความสวยงามในแบบเรียบง่าย การทำต้องลายนั้นต้องอาศัยการชำนาญและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากการทำต้นหอลมนั้นตั้งแต่วางฐานจนถึงยอดเฉลี่ยอยู่ที่ 13 เมตร ทำให้ต้องทำเครื่องประดับจำนวนมากเพื่อมาประกอบให้เกิดความสวยงามตามแบบคนไทใหญ่ เนื่องจากต้นหอลมมีส่วนประกอบ 3 ส่วน คือ 1. ส่วนของฐานล่าง 2. ส่วนของฐานกลาง 3. ส่วนยอดของต้นหอลม ดังนั้นการจัดทำต้นหอลมจึงจะต้องทำไปที่ละส่วน ดังนี้

1) ส่วนของฐานยอด เริ่มจากการนำไม้ข้าวหลามมาตัดเป็นเส้น ๆ แล้วนำมาตัดเพื่อทำเป็นฐานสี่เหลี่ยม การทำฐานสี่เหลี่ยมจะใช้โครงไม้สี่เหลี่ยมจำนวน 2 อัน มาวางซ้อนกันและมัดด้วยยางในรถจักรยานยนต์ เหตุที่ใช้ยางในรถจักรยานยนต์มัดแทนการใช้เชือกเนื่องมาจากไม้ไผ่หรือไม้ข้าวหลาม เมื่อนำมาทำโครงสร้างต้นหอมไปสัก 2-3 วันแล้ว จะเกิดอาการแห้งของไม้ไผ่ ทำให้ไม้ไผ่หดตัวลง หากใช้เชือกมัดก็จะไม่ยืดหยุ่นตามไม้ไผ่ จึงใช้ยางในรถจักรยานยนต์แทนเพราะยางในรถจักรยานยนต์มีคุณสมบัติในการยืดหยุ่นได้ดี ทำให้หากไม้ไผ่หดตัวลงยางในรถจักรยานยนต์ก็หดตัวลงตาม ทำให้ยังคงความเหนียวแน่นตลอดเวลา

เมื่อทำฐานสี่เหลี่ยมแล้วก็จะมาทำแกนของฐานยอด ด้วยการนำไม้มาผ่าเป็นสี่ส่วน เพื่อนำมาประกอบกับฐานสี่เหลี่ยมให้เป็นแกนของฐานยอด เมื่อได้ฐานแล้วก็จะทำฐานสี่เหลี่ยมอีก 8 อัน ที่มีขนาดใหญ่เล็กเรียงลำดับกันไป นำมาสวมใส่ที่แกน โดยเรียงลำดับใหญ่ขึ้นขึ้นไปหาเล็กจนครบ ก็จะได้ฐานสี่เหลี่ยม 9 ชั้น จากนั้นก็จะทาด้วยสีบรอนซ์เงินเพื่อความสวยงาม ในระหว่างที่สละจัดทำโครงสร้างฐานสี่เหลี่ยม คุณลุงประทวน ซึ่งเป็นสลาใหญ่ที่ออกแบบต้นหอม ก็จะวาดลายต่าง ๆ เพื่อให้สล่านำไปต้องลายสำหรับนำมาตกแต่งฐานยอดให้สวยงาม เมื่อสีที่ทาลงบนฐานยอดและลายแบบต่าง ๆแห้งสนิทแล้ว ก็จะนำฐานยอดมาประดับตกแต่งด้วยลายแบบต่าง ๆ พร้อมกับกระดาษสีต่าง ๆ ที่ได้ตัดเป็นลวดลายสวยงามไว้แล้วตามแบบที่สลาใหญ่ได้ ออกแบบไว้ โดยเริ่มจากติดลายที่ทำจากกระดาษสีน้ำเงินที่ฐานยอด จากนั้นนำไม้ไผ่ข้าวหลามที่ตัดเป็นเส้นยาว ๆ เท่ากับความยาวของฐานยอดจำนวน 8 เส้น นำมาพันด้วยกระดาษสีน้ำเงิน จากนั้นนำมามัดยึดติดกับฐานยอดให้รอบ เพื่อไว้สำหรับเป็นที่ยึดและติดลายแบบต่าง ๆ ที่เตรียมไว้แล้ว จากนั้นติดลายแบบต่าง ๆ แล้วประดับตกแต่งด้วยหย่องลาก (ลักษณะเป็นฟู่สีชมพู) และติดกะเบือ (กระดาษสีชมพูมีลักษณะคล้ายปีกผีเสื้อ) และด้านบนสุดของฐานยอดจะทำด้วยโพนสีขาวมีลักษณะเหมือนหัวปี เรียกว่า “มานปี” เป็นอันเสร็จในส่วนของฐานยอด ความสูงโดยรวมของฐานยอดจะอยู่ที่ประมาณ 6 เมตร

2) ส่วนของฐานล่าง เริ่มจากการสร้างโครงสร้างของฐานล่างโดยนำไม้สักมาประกอบเป็นฐานล่างตามแบบที่กำหนดไว้ ซึ่งจะมีอยู่ 2 ส่วน คือ ส่วนบนที่เป็นที่สำหรับไว้ให้พระสงฆ์ขึ้นไปนั่งเทศนา และส่วนล่างเป็นฐานของฐานล่าง โดยส่วนบนของฐานล่างนั้นมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมด้านบนมีจั่วสามเหลี่ยมทั้งสี่ด้าน ฐานของส่วนบนมีความกว้าง 1x1 เมตร สูง 2.3 เมตรและมีแกนไม้ยาวลงมารับกับส่วนล่างของฐานล่างยาว 2 เมตร เมื่อสร้างโครงสร้างของส่วนบนของฐานล่างแล้วก็จะนำแผ่นฟิวเจอร์บอร์ดสีแดงมาตัดและติดลงบนด้านบนของฐานล่างที่เป็นลักษณะหน้าจั่วทั้งสี่ด้าน ส่วนล่างของฐานล่างนั้น มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเรียงซ้อนกันขึ้นไปสามชั้น ชั้นล่างสุด มีความยาวทั้งสี่ด้าน ๆ ละ 3 เมตร สูง 1 เมตร ชั้นที่

สองมีความยาวทั้งสิ้นด้าน ๆ ละ 2 เมตร สูง 50 เซนติเมตร ชั้นที่สามมีความยาวทั้งสิ้นด้าน ๆ ละ 1 เมตร สูง 50 เซนติเมตร ซึ่งส่วนล่างของฐานล่างจะทำด้วยไม้ไผ่ข้าวหลามต้นใหญ่นำมาตัดเป็นท่อน ๆ แล้วนำมาประกอบเป็นฐานสี่เหลี่ยมต่อกันมัดด้วยยางในรถจักรยาน จากนั้นนำไม้ไผ่มาตัดเป็นเส้น ๆ เพื่อนำมายึดเป็นลักษณะกากบาทและมัดด้วยยางในรถจักรยานเช่นกัน เพื่อเสริมความแข็งแรงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง ความสูงโดยรวมของฐานล่างประมาณ 4.30 เมตร ประดับตกแต่งคล้ายกับส่วนของฐานยอด

3) ส่วนยอดของต้นหอม จะมีส่วนประกอบอยู่ด้วยกันสี่ส่วนเรียงตามลำดับ ตั้งแต่ยอดสุดลงมาถึงล่างสุด คือ 1. ตุ่มแสงดาว หรือ จิงพู่ หมายถึง เพชร เป็นส่วนบนสุดของส่วนยอดของต้นหอมและมีหย่องลากห้อยติดอยู่ 2. ปานลั่วะ มีลักษณะคล้ายลายกนกของไทย 3. หมากเก้ง หรือ ไบส์ปะรด มีลักษณะเป็นกานใบแหลม ๆ และ 4. ฉัตร หรือ ที เป็นลักษณะร่วม มีสามชั้นการทำส่วนยอดของต้นหอม เริ่มจากการสร้างฉัตร หรือ ที ที่ทำด้วยโครงไม้ไผ่ทรงกลมจำนวน 3 อัน ผูกกับเชือก จากนั้นนำกระดาษสีทองมาติดรอบวงกลม แล้วประดับด้วยลายแบบต่าง ๆ ที่ออกแบบไว้ให้สวยงาม การทำไบส์ปะรด หรือ หมากเก้ง ทำจากไม้ไผ่โดยนำมาเหลาให้เป็นเส้นบาง ๆ แล้วเหลาให้ปลายด้านหนึ่งแหลม เหมือนปลายดินสอ ความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร รว 4 เส้น การทำปานลั่วะ ทำจากกระดาษเทาขาว โดยวาดลายคล้ายลักษณะลายกนกทาสีเงิน ตากให้แห้ง ส่วนยอดหรือตุ่มแสงดาว ทำด้วยโพน โดยนำโพนมาตัดเป็นรูปคล้ายกับดอกบัว แล้วติดด้วยกระดาษที่ตัดเป็นลายสวยงามติดด้านล่างของตุ่มแสงดาว และประดับด้วยหย่องห้อยลงมา เมื่อทำทั้งสี่ส่วนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็นำมาประกอบกับท่อนไม้ไผ่ที่เตรียมไว้ โดยประกอบตั้งแต่ส่วนล่างของส่วนยอด ได้แก่ ที หรือฉัตร และประกอบไบส์ปะรดต่อจากสูงขึ้นไปอีกประมาณ 1 เมตร ประกอบปานลั่วะไว้ และสุดท้ายประกอบตุ่มแสงดาวไว้บนสุด ก็เป็นอันเสร็จสิ้นการทำส่วนยอดของต้นหอม ความสูงโดยรวมของส่วนยอดนั้นประมาณ 2 เมตร 70 เซนติเมตร

ขั้นที่ 4 การประกอบต้นหอม

เมื่อจัดทำต้นหอมเสร็จสิ้นทั้งสามส่วนแล้ว ซึ่งได้แก่ 1. ส่วนของฐานยอด, 2. ส่วนของฐานล่าง และ 3. ส่วนยอดของต้นหอม ก็จะนำทั้งสามส่วนมาประกอบเป็นต้นหอมที่สมบูรณ์ตามแบบที่สละใหญ่ได้ออกแบบไว้ แต่ก่อนที่จะนำส่วนประกอบทั้งสามส่วนมาประกอบกันนั้น จะต้องจัดทำฐานรองต้นหอม หรือ แคร่หาม เพื่อไว้สำหรับผู้มีจิตศรัทธาในประเพณีต้นหอมเข้ามายกต้นหอมได้สะดวกในการประกอบพิธีกรรมแห่สมโภชต้นหอม การจัดทำฐานรองต้นหอม หรือ แคร่หาม ทำมาจากไม้ไผ่ข้าวหลาม นำมาตัดเป็นเส้น ๆ ยาวประมาณ 3 เมตร เท่ากับฐานล่างของต้นหอม จำนวน 30 เส้น จากนั้นนำมาสานต่อกันเป็นลักษณะพื้นปลา

สลัไปมาจนหมดกลายเป็นตารางสี่เหลี่ยมจตุรัส แล้วมัดเส้นไม้ไผ่บาง ๆ ทั้งสี่ด้านให้แน่นแข็งแรง เมื่อได้ตารางไม้ไผ่สี่เหลี่ยมจตุรัสแล้วนำมาวางบนท่อนไม้ไผ่ข้างหลามขนาดใหญ่ที่ไดวางเตรียมไว้แล้วจำนวน 6 ลำ แล้วมัดด้วยยางในรถจักรยานให้แน่นทั้งสี่ด้าน เป็นอันเสร็จการทำฐานรองต้นหลอม หรือ แคร่หาม

เมื่อจัดทำฐานรองต้นหลอมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำฐานล่างของต้นหลอมมาวางบนฐานรองต้นหลอม แล้วมัดด้วยยางในรถจักรยานให้แน่นและแข็งแรง รองรับการแห่สมโภชต้นหลอมของผู้มีจิตศรัทธาในประเพณีต้นหลอม เมื่อมัดฐานล่างกับฐานรองต้นหลอมเรียบร้อยแล้ว ก็จะเริ่มประกอบส่วนประกอบทั้งสามส่วนของต้นหลอมเข้าด้วยกันเป็นต้นหลอมที่สมบูรณ์แบบตามที่สละใหญ่ให้ออกแบบไว้ โดยการนำส่วนประกอบทั้งสามส่วนมาวางรอไว้ใกล้กัน และนำรถเข็นของเทศบาลตำบลขุนยวมมาเตรียมไว้ และก่อนที่จะให้รถเข็นประกอบต้นหลอม ก็จะนำส่วนของฐานยอดมาประกอบเข้ากับส่วนยอดของต้นหลอมเสียก่อน จากนั้นก็จะนำทั้งสองส่วนที่ประกอบกันแล้วไปประกอบลงบนฐานล่างของต้นหลอมโดยใช้เข็นยกขึ้นไปประกอบ เมื่อประกอบทั้งสามส่วนเข้าด้วยกันแล้ว ก็จะมานำนมพวย หรือดวงเดือนกิ่งและแบบลายต่างๆ มาประดับตกแต่งเพิ่มเติมให้ครบสมบูรณ์ตามแบบที่สละใหญ่ได้ออกแบบตกแต่งเพิ่มเติมด้วยลายแบบต่างๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำผ้าที่วาดรูปประเพณีสิบสองเดือนของชาวไตมาประดับรอบๆ ทั้งสี่ด้านของฐานล่างของต้นหลอมเพื่อปิดโครงสร้างของฐานล่างให้เกิดความสวยงาม เป็นอันเสร็จขั้นตอนการประกอบต้นหลอม

ขั้นที่ 5 การจัดทำเครื่องสักการะ

ประเพณีต้นหลอม วัดม่วยต่อ ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะมีการจัดงานประเพณีต้นหลอมขึ้นสองวัน ซึ่งวันที่สองของงานซึ่งเป็นวันสุดท้ายของประเพณีต้นหลอมจะมีการแห่ขบวนเครื่องสักการะต่างๆ พร้อมด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมไต เพื่อนำไปถวายแด่พระสงฆ์ที่วัดม่วยต่อ ดังนั้นจึงต้องมีการจัดทำเครื่องสักการะต่างๆ อันได้แก่ ต้นจำโบ ต้นสวยดอก ต้นเทียนเหิงต้นจ๊กจ่าเหิง ต้นทีเหิง ต้นเตนเหิง และโคมเท้าช้าง

พิธีกรรม

การจัดงานประเพณีปอยต้นหลอม วัดม่วยต่อ ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน จะจัดขึ้น 2 วัน โดยแต่ละวันจะมีพิธีกรรมดังนี้

วันแรก จะมีพิธีกรรมการสมโภชต้นหลอม โดยจะเริ่มตั้งแต่เวลา 18.00 น. ซึ่งจะจัดขึ้นที่สนามหญ้าลานพุทธาวาสของวัดม่วยต่อ เนื่องจากต้นหลอม มีความสูงถึง 13 เมตร หรือประมาณตึก 3 ชั้น จึงต้องใช้สถานที่กว้าง ๆ และไม่มีสิ่งกีดขวาง เช่น เสาไฟฟ้า หรือสายไฟฟ้า พิธีกรรมการสมโภชต้นหลอมนั้น จะเริ่มด้วยการจัดตั้งต้นหลอมไว้ที่กลางสนามหญ้า

เมื่อญาติโยม มาถึงบริเวณลานสนามก็จะเริ่มสมโภชต้นหอม โดยพิธีกรได้แก้มักนายนกของวัด ม่วยต่อ จะพูดเชื้อเชิญญาติโยมให้เข้ามาด้วยกันยกต้นหอม โดยจะมีญาติโยมที่มีความศรัทธา เลื่อมใสในประเพณีปอยต้นหอม ประมาณ 20-30 คนต่อครั้ง เมื่อมีญาติโยมมายืนล้อมต้นหอม แล้ว ก็จะยกต้นหอมขึ้นและเดินเป็นวงกลมไปเรื่อย ๆ ในขณะที่เดินเป็นวงกลมไปเรื่อย ๆ ก็ จะช่วยกันโยกขึ้น โยกลง ไปด้วยหลาย ๆ รอบ ไม่จำกัด ในขณะที่ญาติโยมยกต้นหอมเดินเป็น วงกลมไปเรื่อย ๆ รอบ ๆ ก็จะมีการแสดงศิลปวัฒนธรรมได้ ได้แก่ รำนกิ้งกะหล่ำ, รำโต, รำก้า แล้ว, เซ้คความโต, วงกลองกันยาว และวงมอลลาว แสดงประกอบไปพร้อมกัน โดยการแสดง ต่าง ๆ จะเดินเป็นวงกลม ทั้งญาติโยมที่ยกที่ยกต้นหอมเดินเป็นวงกลมไปรอบ และการแสดง ศิลปวัฒนธรรมไต่จะเดินไปรอบ ๆ พร้อม ๆ กัน จนกว่าญาติโยมเหนื่อยจึงจะหยุด ถือเป็นหนึ่ง รอบ โดยพิธีกรรมการสมโภชต้นหอมนั้น จะทำเป็นไปเรื่อย ๆ จนถึงเวลา 20.00 น. ก็จะหยุด การสมโภชต้นหอม และตั้งต้นหอมไว้ที่กลางสนามหญ้าเหมือนเดิม

หลังจากนี้จะเป็นการแสดงธรรมเทศนา โดยนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นแสดงธรรมเทศนาบน ต้นหอม ซึ่งการแสดงธรรมเทศนาบนต้นหอม ซึ่งการแสดงธรรมเทศนาในประเพณีต้นหอม นั้น จะเป็นการแสดงธรรมเทศนาโดยการใช้ภาษาไต่ในการแสดงธรรมเทศนา และเนื้อหาในการ แสดงธรรมเทศนานั้น พระสงฆ์จะนำเนื้อหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาแสดงธรรมก็แล้วแต่พระสงฆ์รูป นั้น โดยใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงครึ่ง ถึง 2 ชั่วโมงครึ่ง เมื่อการแสดงธรรมเทศนาจบลงก็เป็น อันเสร็จพิธีกรรมของงานประเพณีปอยต้นหอมในวันแรก

วันที่สอง (วันสุดท้าย) จะมีพิธีกรรม 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรกเป็นการแห่ขบวนเครื่อง สักการะต่างๆ พร้อมด้วยศิลปวัฒนธรรมไต่ และช่วงที่สองจะเป็นพิธีถวายปอยต้น หอม-อ่องจ้อดและถวายจตุปัจจัยแด่พระสงฆ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ช่วงแรกการแห่ขบวนเครื่องสักการะต่าง ๆ จะจัดขบวนแห่โดยเริ่มจาก โปสู่ต่อ (พราหมณ์ 4 คน ประกอบด้วย ชายสวมชุดขาวถือบาตรรับบริจาตปัจจัย 2 คน และชายสวมชุด ขาวหามเครื่องดนตรีจีเจ้ หรือ กังสดาล 2 คน คนหลังเป็นคนตีกังสดาล), ป้ายชื่อประชาสัมพันธ์ งานประเพณีต้นหอม, ต้นจำโบ้, ต้นสวยดอก, ต้นเทียนเห็ง, ต้นจักจ่าเห็ง, ต้นทีเห็ง และต้นเตน เห็ง ต่อด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมไต่ เรียงตามลำดับ โดยขบวนแห่เครื่องสักการะจะขนานข้าง ด้วยโคมเท้าข้างข้างๆ ละ 100 โคม การตั้งขบวนแห่เครื่องสักการะจะตั้งขบวนเริ่มจากหน้าศาล เจ้าหลักเมืองอำเภอขุนยวม ไปตามถนนหลวง 108 สู่วัดม่วยต่อ ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ญาติโยมที่มีจิตศรัทธาพร้อมทั้งนักดนตรี นักแสดงต่าง ๆ จะมารวมตัวกัน ที่หน้าศาลเจ้าหลักเมืองอำเภอขุนยวม เวลา 17.00 น. เมื่อมาพร้อมกันแล้วก็จะเริ่มตั้งขบวนแห่ เครื่องสักการะให้พร้อมรอเวลาเคลื่อนขบวน เวลาประมาณ 18.00 น. ก็จะเริ่มเคลื่อนขบวนออก

จากหน้าศาลเจ้าหลักเมืองอำเภอขุนยวม เคลื่อนขบวนไปตามถนนหลวง 108 สู่วัดม่วยต่อ ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร ระหว่างทางที่ขบวนแห่เครื่องสักการะผ่านไปตามบ้านเรือน ชาวบ้านจะนำข้าวตอกมาโปรยที่ต้นที่เห็ง, ต้นเตนเห็ง, ต้นจักจ่าเห็ง, ต้นโคมและโคมเคือ เพื่อเป็นการทำบุญตลอดทาง จนขบวนแห่เครื่องสักการะเดินทางมาถึงวัดม่วยต่อ ก็จะวนรอบโบสถ์ 3 รอบ แล้วนำเครื่องสักการะต่าง ๆ ขึ้นมานศาลาวัด เพื่อทำพิธีในช่วงที่สองต่อไป

ช่วงที่สองเป็นการถวายปอยต้นหอลม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัย นำเครื่องสักการะต่างๆ ขึ้นมาบนศาลาวัดเรียบร้อยแล้วก็จะเริ่มพิธีถวายต้นหอลม แต่ก่อนที่จะทำพิธีถวายปอยต้นหอลม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัย ก็จะมีการเฉลิมฉลองสมโภชต้นหอลมกันอีกครั้ง ด้วยการแสดงศิลปวัฒนธรรมได้แก่ การแสดงรำนก, รำโต, รำไต, ก้าแล้ว, ร้องเพลงไต, วงกลองกันยาว และวงกลองมอชิง เมื่อการเฉลิมฉลองสมโภชต้นหอลมเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะทำพิธีถวายปอยต้นหอลม-อ่องจ้อด และถวายจตุปัจจัย กรวดน้ำ และโปรยทาน พระสงฆ์อนุโมทนาตามลำดับเป็นอันเสร็จสมบูรณ์

คำถวายต้นเต็งเห็ง-หอลม

ยัคเข พันเต สังฆม ปะภูฆานาตุ มะยัง ภันเต เอตัง สะหัสสทีปะกัง สะปะริวารัง พุทธัสสะ ปุชนะตถายะ ภิกขุสังฆัสสะ นียาเทมะ สาธุโน พันเต อะยัง สะหัสสทีปะกัง พุทธัสสะ ปุชา อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุฯ

ข้าแต่พระสงฆ์เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายต้นเต็งเห็ง (ต้นหอลม, ต้นที่เห็ง, ต้นจักจ่า) พร้อมกับของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระสงฆ์ เพื่อเป็นพุทธบูชาการบูชาพระพุทเจ้า ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ฉันเจ้าทั้งหลายตลอดกาลนาน เทอญฯ

กล่าวคือ ต้นหอลม หรือ เวชยันต์ปราสาท ซึ่งเป็นปราสาทที่อยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สถานที่อยู่ของเหล่าเทวดาที่เป็นกามาพจร ในสมัยพุทธการมีการจัดทำต้นเวชยันต์หรือต้นหอลม เพื่อรับเสด็จพระพุทเจ้า จัดเป็นงานพิธียิ่งใหญ่ในการแสดงความยินดีที่ได้รับเสด็จพระพุทเจ้า ศรัทธาพุทธบริษัททั้งหลายก็จะพากันไปทำบุญเป็นงานรับเสด็จเช่นในสมัยพุทธกาล เป็นประเพณีสืบต่อกันมา

3. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอยต้นหอลม

ประเพณีปอยต้นหอลม มีคติความเชื่อทางพุทธศาสนา 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนขั้นตอนการทำต้นหอลม และส่วนพิธีกรรม ประเด็นคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย ความเชื่อทางไสยศาสตร์ และ ความเชื่อตามคำสอนในพระพุทศาสนา หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีปอนต้นหอลม คือ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏคือ ด้านความกตัญญู ด้านความสามัคคี ด้านการให้ทาน กัลยาณมิตรธรรม

สรุป

ปอยตันหอลมเป็นประเพณีโบราณของชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน กิจกรรมหลักของปอยตันหอลมคือการเทศนาธรรมบนต้นหอลม ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีโบราณ พิธีทำบุญบูชาธาตุทั้ง 4 ประเพณีปอยตันหอลม มีป่อเกิดประเพณีว่า ปอยตันหอลมเป็นการทำบุญระหว่างพระเจ้าอยู่หัวกับพสกนิกรของเจ้าเมืองในสมัยก่อน โดยได้มีการทำต้นหอลมแข่งกัน ว่าใครจะมีบุญมากกว่ากัน ผลปรากฏว่าชาวบ้านได้บุญมากกว่าพระเจ้าอยู่หัว เพราะว่ามีญาติสองคนผิวเมียมาร่วมเป็นเจ้าภาพด้วย ถือได้ว่าการทำบุญนั้นทุกอย่างอยู่ที่ความตั้งใจจริงของผู้ทำบุญนั่นเอง นอกจากนี้ งานประเพณีดังกล่าว ยังเป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนอีกด้วย อนึ่งประเพณีปอยตันหอลมนั้น เหลือเพียงแห่งเดียวคือที่หมู่บ้านทุ่งกอมูเท่านั้น จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะได้อนุรักษ์ประเพณีนี้ให้คงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ประเพณีปอยตันหอลมเป็นประเพณีที่กำลังจะสูญหายไปจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความยุ่งยากในสร้างหอลม แต่หาประเพณีมีความงดงามและมีเอกลักษณ์ความเป็นไทใหญ่ที่ชัดเจน ดังนั้น จึงสมควรที่จะมีการอนุรักษ์กันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยความร่วมมือของคณะสงฆ์ เพื่อให้ประเพณีปอยตันหอลมยังคงอยู่กับชาวแม่ฮ่องสอนตลอดไป

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดประเพณีปอยตันหอลมให้เป็นหลักสูตรเสริมการเรียนรู้สำหรับเยาวชนคนรุ่นใหม่ เพื่อให้สามารถต่อยอดและรักษาประเพณีสืบไป

บรรณานุกรม

- ปัทมา วัฒนบุญญา และ คณะ. (2561). “ประเพณีสิบสองเดือนของชาวไทยใหญ่ : กรณีศึกษา การฟื้นฟูประเพณีปอยตันหอลม วัดม่วงต้อ”. รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- มณฑิรา ศิริสว่าง. (2562). “ดนตรีกับวิถีชีวิตชาวไทยใหญ่ ตำบลทุ่งยาว อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีดนตรีตะวันตก. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- วีระ เลิศสมพร. (2553). นักการเมืองถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

มุทิตาในพระพุทธศาสนา Kindliness in Buddhism

พระปรภากร เป็งพะยอม

Phra Prakan Pangpayom

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email : prakan_uggatejo@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักมุทิตาในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า มุทิตา หมายถึง ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดีหรือได้รับความสำเร็จ มีความสุข ความเจริญก้าวหน้า เป็นคุณธรรมที่กำจัดความอิจฉาริษยาได้ หลักมุทิตาเป็นส่วนประกอบหนึ่งในหลักพรหมวิหาร ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของผู้บริหาร การพัฒนามุทิตาในพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาจากจิตใจ ซึ่งจะส่งผลต่อการกระทำหรือคำพูด ผู้ที่มีจิตมุทิตาถือเป็นบุคคลที่ยกระดับจิตใจให้สูงกว่าคนธรรมดาสามัญ จิตที่ประกอบด้วยมุทิตานั้นเป็นจิตที่ดีงาม เป็นฐานที่ก่อให้เกิดปัญญา รู้เท่าทันต่อความโลภและความริษยา

คำสำคัญ : มุทิตา, พระพุทธศาสนา, จิต

Abstract

This academic article aims to study the principle of kindness (mudita) in Buddhism.

The results of the study found that kindness means being happy and delighted when others are doing well or are successful, happy, and progressing. It is a virtue that can eliminate envy. The principle of kindness is one of the components of the Brahmaviharas, which can be applied to the management of administrators. The development of kindness in Buddhism must be developed from the mind, which will affect actions or words. People who have kindness

are considered people who have elevated their minds to be higher than ordinary people. A mind composed of kindness is a good mind. It is the foundation for wisdom and awareness of greed and envy.

Keywords: Kindliness, Buddhism, Mind

บทนำ

พรหมวิหารธรรมหรือพรหมวิหาร 4 เป็นหลักทำให้เกิดเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบ คำว่า พรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เป็นธรรมประจำใจและปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 22 ข้อ 192: 319) มีองค์ประกอบ ได้แก่ 1) เมตตา หมายถึง ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ทั่วหน้า หรือการปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผ่ออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลาย คือเมตตาซึ่งมีอาการเป็นความคิดเกื้อกูล 2) กรุณา หมายถึง ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมากด้วยการเข้าช่วยเหลือจุนด้วยใจเต็มใจเสมอ ในทำนองสุขก็สุขด้วยนั่นเอง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2541: 44) 3) มุทิตา หมายถึง ความพลอยยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยความแช่มชื่น เบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้น นอกจากนี้ มุทิตา หมายถึง ความเป็นผู้มีใจชื่นชมยินดีในเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือได้รับความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอาการที่เกิดขึ้นในใจเองโดยมิได้บังคับ เกิดขึ้นเพราะจิตใจปราศจากความอิจฉาริษยา เกิดขึ้นเพราะเป็นผู้มีปกติยอมรับในผลสำเร็จหรือความดีของคนอื่น และ 4) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่ลำเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลาย กระทำแล้วอันควรได้รับผลดีและชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักการวางเฉย สงบใจการมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันอันสมกับความรักรับผิดชอบของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2545: 124)

การแสดงออกซึ่งมุทิตานั้น มิใช่หมายถึงเพียงการนำสักการะไปถวาย การนำกระเช้าดอกไม้ไปให้ การเลี้ยงกันหรือการกล่าวอวยพรกันเท่านั้น มุทิตาที่แท้จริงมุทิตานั้น จะต้องเริ่มต้นเกิดที่จิตใจก่อน คนที่ทำให้จิตเกิดมุทิตาได้ จึงเป็นบุคคลพิเศษที่ยกระดับจิตใจให้สูงกว่าคนธรรมดาสามัญได้แล้ว เป็นคนเปิดใจกว้าง ยอมรับความดีของผู้อื่นและพร้อมเสมอที่จะแสดง

ความชื่นชมยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดี ผู้ทำได้ตั้งหน้าตั้งตาว่าเป็นผู้ยกระดับจิตใจถึงขั้นระดับเป็นพระพรหม เพราะมูทิตาจิตนั้นเป็น “พรหมธรรม” หรือ “พรหมวิหารธรรม” ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมของผู้เป็นพรหมของผู้ใหญ่ผู้ประเสริฐแล้ว จึงกล่าวได้ว่ามูทิตานี้เกิดได้ยาก ที่เกิดได้ง่ายๆ นั้น เพราะเขาฝึกไว้ดีแล้ว (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 9 ข้อ 87 : 53) วิธีกำจัดความรู้สึกอิจฉาริษยา ต้องสร้างมูทิตาจิตให้เกิดขึ้นแทนที่โดยการค่อยๆ มองหาความดีของคนอื่น แม้จะมีเพียงน้อย หาให้พบ นำมากลบความไม่ดีของเขาเสีย โดยไปพูดถึง แล้วหัดชมผู้อื่น นำเอาส่วนดีที่พบมาชม และพยายามทำให้เกิดความเคยชินและชมให้มากขึ้น เมื่อชมเป็นแล้วก็แสดงความยินดีในความสำเร็จ ประพฤติแบบนี้ ไม่นานมูทิตาก็จะเกิดเต็มจิต ความหงุดหงิดงุ่นง่านก็จะหมดไป อย่่างไรก็ตาม ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันคือ การขาดมูทิตาต่อกัน ซึ่งโทษการขาดมูทิตาธรรมในสังคมไทยนั้น คือการเกิดขึ้นเพราะจิตใจมีแต่ความอิจฉาริษยาภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความแค้น ความดุด่า ความเกรี้ยวกราด ความไม่เข้มแข็งแห่งจิตเพราะขาดหลักมูทิตา บุคคลที่มีความริษยา ไม่ยอมรับในความดีและความสำเร็จของคนอื่น แสดงความไม่ชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของคนอื่นได้ด้วยความไม่เต็มใจ คือความคิดประทุษร้ายบุคคลที่มีจิตเต็มไปด้วยความอาฆาต ความพยาบาท สังคมทั้งในระบบการเมืองการปกครองจึงล่มจมเพราะมีแต่ริษยาซึ่งกันและกัน เป็นต้น (พระมหาโก่ง ฐานงุโร (โป๊ะหนองแวง), 2560: 210)

เนื้อหา

1. มูทิตาในพระไตรปิฎก

มูทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองประสบความสำเร็จ ในหน้าที่การงานก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น ดังความในมหาภารตสุตที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสโอวาทแก่พระราชกุมารว่า “เธอจงเจริญมูทิตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญมูทิตาภาวนาอยู่จักละความริษยาได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 ข้อ 228: 232)

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงมูทิตาไว้ว่า มูทิตา คือ การมีความยินดีด้วยเป็นลักษณะ มีความไม่ริษยาเป็นกิจ มีอันกำจัดความไม่ยินดีด้วยเป็นผลปรากฏ มีอันได้เห็นสมบัติของสัตว์ทั้งหลายเป็นบรรทัดฐาน มีความสงบแห่งความไม่ยินดีด้วยเป็นสมบัติ มีอันเกิดความสนุกสำราญเป็นความวิบัติของมูทิตานี้ (พระพุทธโฆสเถระ, 2554: 568)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2551: 161) ได้กล่าวไว้ว่า มูทิตา คือ ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจพอใจสบั้นเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุขพลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ) (2545: 369) ได้ให้ความหมายของมูทิตาไว้ว่า

มูทิตา ความพลอยชื่นชมยินดีเมื่อเห็นคนอื่นได้ดี มูทิตา คือ ความเบิกบานใจ ได้แก่ ความพลอยชื่นชมยินดี ในขณะที่คนอื่นเจริญก้าวหน้า

ตนัย ไชโยธา (2546: 147) ได้กล่าวว่า มูทิตา ความมีจิตพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง การแสดงความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ เช่น การเลื่อนฐานะ ตำแหน่ง ยศ เป็นต้น มูทิตาเป็นคุณธรรมที่สามารถกำจัดความอิจฉาริษยาได้ เพราะการอิจฉาริษยาผู้อื่นย่อมมีแต่ความทุกข์จิตใจจะหาความสุขสงบไม่ได้ แต่บุคคลที่มีมูทิตาจะมีความสุขใจ หน้าที่าสดชื่น แจ่มใสเป็นที่รักของคนทั่วไป

กล่าวโดยสรุป มูทิตา หมายถึง ความชื่นชม ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี มีความเจริญก้าวหน้าพลอยชื่นชมยินดีต่อความสำเร็จของผู้อื่น มีจิตใจแจ่มใสเบิกบานโดยบริสุทธิ์มีความจริงใจพลอยยินดีปรีดาปราโมทย์ บันเทิงใจ ไม่มีความอิจฉาริษยาผู้อื่น ซึ่งเป็นลักษณะของผู้มีจิตใจกว้างขวางยินดีต่อความดีของผู้อื่น ไม่อิจฉาริษยา หรือกลั่นแกล้ง มูทิตาจึงเป็นหลักคำสอนที่แสดงให้เห็นลักษณะของบุคคลที่ใจกว้างไม่คับแคบ

2. ความสำคัญของมูทิตา

มูทิตามีลักษณะสำคัญเปรียบเหมือนมารดาบิดา ผู้มองบุตรน้อยคนเดียวของตน มีความชื่นชมและพูดว่า “สาธุ” ฉันท เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงบนิ่งแห่งจิตในมูทิตานี้ เรียกว่า ปัจจุปฏฐานความชื่นชม เป็นลักษณะความไม่หวาดกลัวเป็นรส ความสิ้นไปแห่งความไม่ชอบเป็นพื้นฐานของมูทิตา (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, 2538: 181)

มาลินี จุฑะรพ (มาลินี จุฑะรพ, 2543: 10) ได้กล่าวไว้ว่า ในสังคมที่ประกอบด้วยบุคคลทุกเพศทุกวัย ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านฐานะหน้าที่การงาน อุปนิสัย ความรู้ ความประพฤติมีทั้งคนดีและคนเลว มีทั้งคนที่แข็งแรงและอ่อนแอ หากไม่มีการปกครอง ไม่มีผู้ใช้อำนาจปกครอง สังคมก็จะสับสนวุ่นวาย ไม่มีระเบียบวินัย เกิดการเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหงกันตามใจชอบ การปกครองจะช่วยควบคุมดูแลสังคมให้มีความเรียบร้อย มีความสงบสุข จะเป็นการปกครองระบอบใดก็ตาม การปกครองที่ดีจะต้องให้ความเรียบร้อย มีความสงบสุข จะเป็นการปกครองใดก็ตาม การปกครองที่ดีจะต้องเป็นการปกครองที่สร้างความเป็นธรรมในสังคม ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักธรรมสำหรับส่งเสริมการปกครองไว้เป็นอันมาก ซึ่งได้ให้ความหมายของ มูทิตา หมายถึง ความพลอยยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้ดี

วราญา ทองอุ่น (2548: 210) ได้กล่าวว่า มูทิตา (Sympathetic Joy) มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความชื่นบานในเวลาผู้อื่นมีความสุข รื่นรมย์ ตกทุกข์ได้ยาก ก็รู้สึกสงสาร ห่วงใจไปตามเมื่อเห็นเขามีความสุข กรุณาธรรมเป็นเครื่องปราบปรามจิตใจไม่ให้คิดเบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความลำบากในการกระทำการ กิจกรรมต่างๆ ย่อมมีความลำบากทั้งกาย และใจจึงมีความเห็นใจ

พลอยหาวิธีไม่ให้เกิดความลำบากแก่ผู้ทำงานด้วยการอำนวยความสะดวก สนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือให้เต็มกำลังในการทำงาน

สรุปว่า มุทิตามีความสำคัญต่อการแสดงออกถึงความชื่นชม ไม่ริษยา ในความสำเร็จของผู้อื่น ทั้งเป็นผู้มีน้ำใจให้กับผู้ร่วมงานโดยไม่หวังสิ่งใด ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่อิจฉาอันเป็นลักษณะสำคัญของมุทิตาอย่างแท้จริง

3. หลักการมุทิตา

มุทิตา คือ สภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีเมื่อบุคคลอื่นได้รับความสุข ความเจริญด้วยสมบัติต่างๆ ปราศจากความริษยา เห็นใครพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตา ตัดความยินร้ายไม่ยินดีด้วยเหตุริษยาเสียได้ มุทิตาจึงเป็นพรหมวิหารอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิตวิธีอบรมคือ ระวังมิให้ริษยาเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติ คือ ความพร้อมต่าง ๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้น ก็พยายามระวังเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดี เมื่อตนได้สมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่งไหนเมื่อคนอื่นเข้าได้จะไปริษยาเขา เช่นว่า “อรรถ โลภนาสิก้า ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก” เมื่อทำมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นได้ ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปสู่คนอื่น สัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไปโดยคิดว่า “จงอย่าวิบัติจากสิ่งที่ได้แล้ว”

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงวิธีเจริญมุทิตากาวนาไว้เป็นแบบอย่างว่า ภิกษุผู้มีจิต ประกอบด้วยมุทิตา ย่อมแผ่มุทิตาจิตไปทางทิศหนึ่งอยู่นั้น คือ ย่อมแผ่มุทิตาจิตไปยังสัตว์ทั้งปวงทุก ๆ จำพวกเหมือนอย่างที่ได้เห็นคนอื่น ซึ่งเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจคนหนึ่งแล้วพึงพลอยโมทนายินดีด้วย ฉะนั้น แล้วพึงเจริญมุทิตาให้ไปในบุคคลนั้นเถิด

มุทิตา คือ มีความสุข ความเจริญ หรือความมีจิตยินดีในลาภยศสรรเสริญสุขของผู้อื่น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า มุทิตา คือ การคิดและการแสดงออกถึงความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีความสุขในทางที่ไม่ผิดศีลธรรมหรือพ้นจากทุกข์ด้วยบริสุทธิ์ และมีลักษณะที่แสดงออกตรงข้ามกับความริษยาและ หมายถึง การมีจิตใจพลอยยินดีต่อความสำเร็จและความสุขที่บุคคลอื่นได้รับอย่างจริงใจ มีจิตที่มุ่งในทางอิจฉาริษยาต่อบุคคลที่ประสบความสำเร็จนั้น ๆ และพร้อมจะส่งเสริมให้บุคคลดังกล่าวมีความสุขหรือสมหวังยิ่งๆ ขึ้นไป (เจือจันทร์ วัชระพันธ์, 2559 : 51)

กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะเป็นการบูรณาการคุณลักษณะผู้บริหารสถานศึกษากับหลักธรรมด้านมุทิตา ดังนี้ (พระครูวิวัฒน์ธรรมานุกูล (ออด ธมฺมบาโล) สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และสมศักดิ์ บุญปุ, 2563 : 33-34)

1) การพัฒนาคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถตามหลักธรรมด้านมุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

(1) มีการตีพิมพ์ผลงานในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เพื่อเผยแพร่ผลงาน เช่น วารสาร

ของโรงเรียน

(2) มีการให้โอกาสได้แสดงผลงานและความสามารถ

(3) มีการสนับสนุนส่งเสริมให้มีโอกาสได้เลื่อนตำแหน่งหรือปรับระดับความสามารถ

2) การพัฒนาคุณลักษณะด้านมีวุฒิภาวะทางสังคมและใจกว้างตามหลักธรรมด้านมุกิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

(1) มีการแสดงความยินดีทุกครั้งเมื่อได้เลื่อนตำแหน่ง

(2) แสดงความยินดีเมื่อได้รับโอกาสหรือรับการคัดเลือกไปศึกษาต่อ หรือดูงานต่างประเทศ

(3) มีการจัดงานวันเกียรติยศเพื่อมอบรางวัลให้เพื่อเป็นเกียรติในการปฏิบัติงานที่ดีหรือมีผลงานที่ดี

3) การพัฒนาคุณลักษณะด้านความรับผิดชอบตามหลักธรรมด้านมุกิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

(1) พุดจายกย่องและชมเชยครูที่ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงาน

(2) ให้แรงจูงใจในการปฏิบัติงานได้เป็นอย่างดี

(3) มีการยกย่องผู้ที่ประพฤติตนเป็นคนดี และมีบทลงโทษผู้ที่กระทำผิดตามความเหมาะสม

4) การพัฒนาคุณลักษณะด้านมีมนุษยสัมพันธ์ดีตามหลักธรรมด้านมุกิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข

(1) มีการสนับสนุนและส่งเสริมผลงานให้เป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ

(2) ยอมรับในความสามารถของผู้ร่วมงานอยู่เสมอ

(3) สร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานอยู่เสมอ

กล่าวโดยสรุป การบูรณาการหลักธรรมด้านมุกิตาจะต้องบูรณาการด้านความรู้ความสามารถ ด้านมีวุฒิภาวะทางสังคมและใจกว้าง ด้านความรับผิดชอบ และด้านมีมนุษยสัมพันธ์

4. รูปแบบของมุกิตา

ด้านมุกิตา คือ คุณธรรมที่ทำให้จิตอ่อนไหวไปตามอารมณ์หรือความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข มุกิตาพรหมวิหารธรรม อาจมองในด้านผดุงความสันติสุขในสังคม ความเป็นธรรมของมนุษยชาติก็ได้ เพราะหลักแห่งมุกิตาพรหมวิหาร คือ หลักแห่งการบริหารที่เปี่ยมด้วยความพลอย ยินดีต่อความสำเร็จหรือการบรรลุเป้าประสงค์ เช่น สามารถประสานเข้าใจได้กับผู้

ได้บังคับบัญชาหรือผู้อื่น นั่นก็หมายความว่า เป็นการชื่นชมในต่อคุณงามความดีของผู้อื่น หรือ ได้ลาภ ได้ยศ ได้รับความสุข ได้รับความสรรเสริญของผู้อื่นดังนั้น ผู้บริหารเมื่อประสบพบเห็นความสำเร็จ การพ้นจากความลำบาก ก็มีความพลอยยินดีกับเขา

ในคัมภีร์วิสุทธิธรรมค ได้แสดงตัวอย่างคนที่ควรเจริญมูทิตาถึงอันดับแรก คือ เพื่อนที่รักมาก จัดเป็นบุคคลที่เป็นบรรทัดฐานพอที่จะให้มูทิตาเกิดขึ้นได้ในอันดับแรก เพื่อนผู้ซึ่งมี อหิชาศัยชอบสนุกกว่าเรงยิ้มก่อนพูดเสมอ นับเป็นบุคคลที่ควรเจริญมูทิตาเป็นอันดับแรก แต่หากเพื่อนหรือคนที่รักเมื่อก่อนเป็นคนมีความสมบูรณ์พูนสุข แต่ต่อมาได้เกิดเปลี่ยนภาวะเป็นคน เชื้อใจได้ทุกข์และประกอบกรรมทำชั่วขึ้น บุคคลต้องระลึกถึงสภาพที่เขาเคยมีความสมบูรณ์พูนสุขในอดีต และยกเอาอาหารที่เขาเคยสนุกกว่าเรงขึ้นมาพิจารณาว่า “คนผู้นี้เมื่อครั้งในอดีตเขาได้เคยเป็นคนร่ำรวยมีบริวารมาก เป็นคนสนุกกว่าเรงเสมอเป็นนิจ” แล้วให้เจริญมูทิตาให้เป็นไป พึงยกเอาอาการที่เขาจะพึงสนุกกว่าเรงขึ้นมาพิจารณาว่า “ชีวิตในอนาคตของคนผู้นี้ เขาจักได้สมบัตินั้นกลับคืนมาอีก” ตัวอย่างนี้จึงเป็นการเจริญมูทิตาให้กับบุคคลต่างๆ

5. รูปแบบการนำหลักมูทิตามาใช้ในการบริหารงาน

พระครูประโชติกิตติสาร (2553: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้หลัก พรหมวิหาร 4 ไปใช้ในการ ปฏิบัติงานโดยให้คำจำกัดความไว้ว่า มูทิตา ได้แก่ ความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จ สนับสนุนให้ มีการประกาศเกียรติคุณของผู้กระทำความดี กระทำการ ยกย่องเผยแพร่การกระทำความดีของ ประชาชน สนับสนุนให้ประชาชนกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ชื่นชมในต่อคุณงามความดีของผู้อื่น

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ (2539: 195) ได้กล่าวว่า ผู้นำหรือนักปกครองต้อง พิจารณาให้ลึกซึ้งและเข้าใจถึงโทษของ “อริติ” คือ ความไม่ยินดีต่อคุณงามความดีของผู้อื่น และ อานิสงส์ของมูทิตา เป็นอันดับแรกเพราะว่า “อริติ” เป็นอกุศลธรรมมีสภาพไม่พอใจ ไม่ยินดีใน ความดีของผู้อื่น เป็นเหตุทำให้จิตเศร้าหมองขุ่นมัว และทำลายกุศลธรรมให้พินาศไป ขัดขวางสิ่ง ที่เป็นกุศลธรรมทั้งปวงที่ยังไม่เกิดขึ้นและ “อริติ” ยังเป็นสาเหตุให้อกุศลธรรมบังเกิดขึ้นอีกด้วย ฉะนั้นแล้ว ผู้นำหรือนักปกครองจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องละ “อริติ” หรือทำทุกวิถีที่จะไม่ให้เกิด ขึ้น เมื่อผู้นำหรือนักปกครองพิจารณาถึงโทษ ของ “อริติ” แล้วหลังจากนั้นให้พิจารณาอานิสงส์ ของมูทิตา คือ ความพลอยยินดีต่อคุณงามความดี ของผู้อื่น อานิสงส์มูทิตามี 11 ประการ มีหลัก ก็เป็นสุขเหมือนกับอานิสงส์ของเมตตาทุกประการ ซึ่ง มูทิตาเป็นธรรมฝ่ายกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ความชุ่มชื่นยินดีมีความสุข ในหนังสือพระอภิธรรม กล่าวว่า “มูทิตามีสุขของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอารมณ์” คือ ผู้ปฏิบัติต้องเจริญมูทิตาไปยังบุคคลที่เป็นสุข แล้วตั้งจิตของตนให้พลอยยินดี มีความสุขกับบุคคลที่มีความสุขนั้นด้วย

หลักธรรมด้านมุทิตาที่ผู้บริหารหรือผู้ใหญ่ควรยึดปฏิบัติในการปกครองตน ประกอบด้วย

- 1) มีความกระตือรือร้น เป็นมิตรและมองโลกในแง่ดี
- 2) ประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้ร่วมงานและผู้อื่น
- 3) ต้องรู้จักยกย่องและชมเชยผู้ร่วมงานที่ทำความดีตามความเหมาะสม
- 4) เผยแพร่ผลงานที่ดีของผู้ร่วมงานทุกคน
- 5) ชื่นชมผลงานการปฏิบัติงานของบุคคลอื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- 6) เป็นกำลังใจให้ผู้ร่วมงานหรือบุคคลอื่นประสบผลสำเร็จในงานที่ได้รับมอบ

หมาย

ความมีมุทิตา คือ การมีความรู้สึกพลอยยินดี เมื่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือเพื่อนร่วมงานและผู้อื่นได้ดีมีสุขทั้งด้วยกาย วาจาและใจ เป็นหลักธรรมที่ผู้บริหารจะต้องใช้ในการปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือผู้ร่วมงานปฏิบัติต่อเพื่อนร่วมงานหรือต่อผู้อื่น

พรหมวิหาร 4 ประการ เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องให้มียู่ประจำในจิตใจ และเป็นท่าทีของจิตใจที่จะทำให้แสดงออกหรือปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างถูกต้องโดยให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เขาประสบ “ในสถานการณ์ที่เขาขยับสูงขึ้นไปในความดีงามความสุขความสำเร็จ เราก็มีมุทิตา หมายความว่า เมื่อเขาเปลี่ยนไปในทางขึ้นสูงได้ดีมีสุข ทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ประสบความสำเร็จ เราก็ย้ายไปเป็นมุทิตา คือ พลอยยินดีด้วย ช่วยส่งเสริมสนับสนุนในวงการทำงานตลอดจนการเป็นอยู่ทั่วไปนั้น เรื่องที่สำคัญมากก็คือ เมื่อคนมีปัญหา มีทุกข์เดือดร้อน เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย หรือยากไร้ขาดแคลน ก็ต้องมีกรุณาที่จะเอาใจใส่แก้ปัญหา เมื่อมีคนประสบผลสำเร็จในการทำ สิ่งดีงาม ทำให้อะไรต่ออะไรพัฒนาก้าวหน้าไป ก็ต้องมีมุทิตาช่วยส่งเสริมสนับสนุน แต่ในยามปกติก็ต้องไม่ปล่อยปละละเลย ต้องเอาใจใส่ต่อการให้เขาอยู่ดีมีสุข เช่น มีสุขภาพดี อยู่ในวิถีทางของความสุขความเจริญ”

พฤติกรรมกรรมการบริหารตามหลักธรรมด้านมุทิตา ซึ่งคุณลักษณะของนักบริหารที่ดีควรมีลักษณะของมุทิตา คือ ความชื่นชม หมายความว่า พลอยยินดีในความสุขหรือความสำเร็จของคนอื่น มุทิตาเป็นธรรมที่พึงเจริญ ในเมื่อเราเห็นคนอื่นดีกว่าตน ต่างจากกรุณาที่เจริญเมื่อเห็นคนอื่นมีทุกข์ต่ำกว่าตนในเชิงปฏิบัติจริงๆ มุทิตานี้ทำได้ยากกว่ากรุณา บางคนมีเมตตา ปราบปรามแต่มีความกรุณาสงสารแต่เจริญมุทิตาไม่ได้ เพราะเราทุกคนมีอนุสัยกิเลส คือ ความริษยา ต่อเนื่องอยู่ในกระแสจิตน้อยคนนักที่จะกำจัดความริษยานั้นได้ จะต้องฝึกฝนไปเรื่อยๆ จึงจะบรรเทาลงได้ การฝึกฝนนั้นก็ต้องประกอบด้วย โยมนิโสมนสิการ คือ ความเข้าใจด้วยเหตุผลว่า ความริษยาไม่ก่อให้เกิดคุณใดๆ

ผู้มีความริษยาจะได้รับผล คือ ขาดบริวารไม่มีใครติดสอยห้อยตามแต่ผู้ที่เจริญมูทิตา โดยกำจัดความริษยาได้ย่อมจะได้รับอานิสงส์ คือ มีบริวารมีมิตรสหายห้อมล้อมความริษยานั้นเป็นธรรมก่อให้เกิดโทษในปัจจุบันและภพต่อไปไม่ว่าเกิดกับผู้ใดก็ทำให้ผู้นั้นตกต่ำไปตลอด การเจริญมูทิตานั้นเหมือนกับการเจริญเมตตาและกรุณา คือ เจริญทางกาย ทางวาจาและทางใจ เป็นการช่วยเหลือผู้อื่นที่ประสบความสำเร็จแล้วให้ได้รับความสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทางวาจาก็เป็นการแนะนำบุคคลนั้นในหนทางที่ดี ทางใจก็เป็นความพลอยยินดีกับความสำเร็จของผู้นั้น

การแสดงออกซึ่งมูทิตาจิตนั้น จะต้องเริ่มต้นเกิดที่จิตใจก่อน เมื่อจิตใจเกิดมูทิตาแล้วก็จะแสดงต่อด้วยการกระทำหรือด้วยคำพูด หากว่าการแสดงออกที่ทำไปด้วยความจำเป็นตามมารยาทสังคมแบบเสียไม่ได้ หรือถูกบังคับให้ทำโดยที่ใจหยาบได้ยินดีด้วยเลย การแสดงออกเช่นนั้นก็หาจัดว่าเป็นการแสดงมูทิตาด้วย คุณธรรมข้อนี้มีไว้ว่าจะเกิดขึ้นง่าย ๆ หรือเกิดขึ้นแก่ทุกคนไม่เพราะปกติธรรมดาคนทั่วไปมักจะไม่ค่อยยอมรับในความไม่ดีของผู้อื่น มักจะไม่ค่อยชื่นชมนัก หากผู้อื่นได้ดีเกินหน้า โดยเฉพาะในคนที่ไม่ชอบหน้ากันอยู่แล้ว มูทิตาจิตจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ดังนั้น คนที่ทำให้จิตเกิดมูทิตาได้จึงเป็นบุคคลพิเศษที่ยกระดับจิตใจให้สูงกว่าคนธรรมดาสามัญได้แล้วเป็นเปิดใจกว้างยอมรับความดีของผู้อื่น และพร้อมเสมอที่จะแสดงความชื่นชมยินดีด้วยเมื่อผู้อื่นได้ดี เพราะมูทิตาจิตนั้นเป็น “พรหมธรรม” หรือ “พรหมวิหารธรรม” ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมของผู้เป็นพรหมของผู้ใหญ่ผู้ประเสริฐแล้ว จึงกล่าวได้ว่า มูทิตานี้เกิดได้ยากนักยากหนา ที่เกิดได้ง่ายๆ นั้น เพราะเขาฝึกไว้ดีแล้ว

นวรรัตน์ ไชวมพู (2560: 110-111) กล่าวว่า มูทิตา เป็นหลักธรรมของผู้บริหารการศึกษาสามารถปฏิบัติได้โดยการชื่นชมยินดีเมื่อผู้ร่วมงานประสบความสำเร็จ ในหน้าที่การงานหรือประสบผลสำเร็จในชีวิต เป็นพฤติกรรมที่ผู้บริหารการศึกษาพร้อมแสดงความยินดี หรือส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานมีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถที่มีอยู่ให้เพิ่มขึ้น เปรียบเสมือนการสร้างแรงจูงใจในการทำงานของผู้ร่วมงาน ให้แสดงออกอย่างเต็มความรู้ความสามารถรวมทั้งพฤติกรรมแสดงความยินดีเมื่อผู้ร่วมงานได้ดี เช่น ยินดีเมื่อผู้ร่วมงาน มีความก้าวหน้าในอาชีพ เป็นยินดีโดยไม่เสแสร้งหรืออคติ ไม่อิจฉาหรือเกรงว่า ผู้ร่วมงานจะได้ดีกว่าตน ดังนั้น มูทิตาจึงมีความเหมาะสมสำหรับผู้บริหารการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในการนำมาใช้สำหรับการครองตน เองจากมูทิตาเป็นการแสดงออกด้านจิตใจที่ผู้บริหารการศึกษาพึงกระทำต่อผู้ร่วมงาน

สรุปได้ว่า การนำหลักมูทิตามาใช้ในการบริหารงาน หมายถึง ผู้บริหาร บริหารงานด้วยคุณธรรม ที่ทำให้จิตใจอ่อนไหวไปตามอารมณ์แจ่มใส จิตใจสุขุมเยือกเย็น ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข การทำนุบำรุงศาสนาอนุรักษประเพณีวัฒนธรรม และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมนุษย์สามารถกระทำได้ด้วยตนเอง โดยแสดงถึงความเมตตาอารีเอื้อเฟื้อแผ่

อุดหนุนจนเจือ เมื่อประสบความสำเร็จและมีน้ำใจพลอยยินดี เมื่อประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน และวางตนเป็นกลาง โดยพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองตามหลักเหตุผล บุคคล สถานการณ์ คุณธรรม จริยธรรม อันจะเป็นผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรและบรรลุปเป้าหมายขององค์กร

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร 4 ดังนี้ เมตตาเป็นเครื่องสลัดซึ่งพยาบาท กรุณาเป็นเครื่องสลัดซึ่งวิหิงสา (ความคิดร้าย) มุทิตา เป็นเครื่องสลัดซึ่งอริติ (ความไม่ยินดี) อุเบกขาเป็นเครื่องสลัดซึ่งราคะ กล่าวคือ เมตตาเป็นคุณธรรมที่ทำลายพยาบาท กรุณาเป็นคุณธรรมที่ทำลายความเบียดเบียน มุทิตาเป็นคุณธรรมที่ทำลายความอิจฉา อุเบกขาเป็นคุณธรรมที่ทำลายความลำเอียง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 8 ข้อ 11: 56)

1) รูปแบบการนำหลักมูทิตามาใช้กับการสอน

การปฏิบัติการสอนของครูโดยใช้หลักมูทิตา พบว่าการนำหลักมูทิตา มาปฏิบัติใช้ในการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอนใช้วิธีการสร้างขวัญกำลังใจยกย่อง ชมเชย ชื่นชมผลงานของผู้เรียนในการเรียนอย่างสม่ำเสมอ โดยการให้ของรางวัลเป็น สิ่งตอบแทนความตั้งใจ ขยันทำงานตามที่ครูมอบหมายให้ทำอย่างเต็มความสามารถ ครูสนับสนุนผู้เรียนตามความรู้ความสามารถของผู้เรียน ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรม หรือไปศึกษาแหล่งเรียนรู้จากที่ต่างๆ เพื่อพัฒนา ตนเองและเผยแพร่ผลงานของผู้เรียนต่อสาธารณชนเพื่อเป็นประโยชน์ต่อตัวผู้เรียน

เมื่อครูผู้สอนนำหลักมูทิตาไปใช้กับนักเรียนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง นักเรียนอีกกลุ่ม มักจะคิดว่าครู มีความลำเอียงเกิดความไม่เสมอภาคกันในระหว่างนักเรียนแต่ละกลุ่มขึ้น ทำให้นักเรียนอีกกลุ่ม มีพฤติกรรมที่ไม่ค่อยสนใจเรื่องที่ครูสอน และไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของ ครู เมื่อครูนำหลักมูทิตาไปใช้ในการสอน ประโยชน์จากการนำหลักมูทิตาไปปฏิบัติในการสอนของครู พบว่าหลักมูทิตาเกิดประโยชน์ทั้งครูและนักเรียนเป็นอย่างมาก ทำให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจใน ผลงานของตนเองที่ได้รับคำชื่นชม และคำยินดีจากครู ส่งผลทำให้นักเรียนตั้งใจเรียนเป็นอย่างดี ทำให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างราบรื่น มีประสิทธิภาพ หลังจากที่ครูแสดงมุทิตา แก่นักเรียนทำให้นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อคุณครู นักเรียนมีความขยัน ตั้งใจเรียนมากขึ้นกว่าเดิม และทำงานตามที่ครูมอบหมายให้ทำเป็นอย่างดี นักเรียนมีความกล้าแสดงความคิดเห็นใน การตอบคำถามต่างๆ จากที่ครูถาม ทำให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (ธวัชชัย กาวิจา และ อุเทน ลาพิงค์, 2561: 119-121)

2) รูปแบบการนำหลักมูทิตามาใช้กับบิดามารดา

บิดามารดาผู้ได้รับสมญานามว่า เป็นพรหมของบุตร ตามคติความเชื่อของศาสนา พราหมณ์ถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลกเป็นเทพเจ้าผู้บันดาลสิ่งทั้งหลายพระพรหมจึงเป็นผู้ ประเสริฐ แต่ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และอภิบาลโลก ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหารธรรม สำหรับหลักธรรมด้านมูทิตา การมีความยินดีกับ บุตรเมื่อบุตรของท่านมีความสุขหรือประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ บิดามารดาจะเป็นผู้ที่มีความ ยินดีให้อย่างจริงใจ ยามเมื่อบุตรได้ดีมีความสุขบิดามารดาก็ยินดีเบิกบานพลอยมีความสุขกับบุตร ด้วย เพราะมีความปรารถนาให้บุตรมีความสุขอยู่แล้ว เมื่อบุตรได้ประสบความสำเร็จ ก็ มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับเป็นความสุขของตน บิดามารดาจะไม่มีควมอิจฉาริษยา ในความสุขความสำเร็จของบุตรแม้แต่น้อย ยิ่งถ้าบุตรมีความสุขมากเท่าใด ท่านก็มีความสุข มากขึ้นเท่านั้น

สรุป

การนำหลักธรรมด้านมูทิตาไปประยุกต์ปรับใช้ในชีวิตประจำได้จริง จะต้องเว้นจาก อคติที่เป็นความลำเอียง 4 อย่าง คือ ลำเอียงเพราะรัก ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลงเชื่อ และลำเอียงเพราะความกลัวภัย เมื่อวันจากอคติแล้ว ก็จะมีความเที่ยงธรรมและความยุติธรรม เป็นคุณธรรมประจำใจ มูทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงแช่มชื่น เบิกบานอยู่ เสมอ ยินดีต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ ดีมีความสุขและมี ความเจริญงอกงาม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ภาครัฐ ควรส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมการมีมูทิตาต่อกันสังคมส่วนร่วมให้ เกิดพื้นฐานของการมีจิตที่เกื้อกูลต่อกันด้วยความจริงใจ และควรสนับสนุนงบประมาณให้กับ องค์กรทางศาสนาเพื่อนำไปใช้กับการพัฒนาจิต อันเป็นฐานรากของการคิดดี ทำดี การเสริม สร้างปัญญาให้เกิดขึ้นเพื่อใช้กับการดำรงชีวิตที่ไม่มีความริษยาต่อกัน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรศึกษารูปแบบการแสดงมูทิตาที่เหมาะสมในสังคมไทย เพราะบางกรณีการแสดง มูทิตาจิตต่อกันกลับกลายเป็นการสร้างความลำบากให้ทั้งแก่ผู้รับมูทิตาและผู้ que แสดงมูทิตา

บรรณานุกรม

- เจือจันทร์ วัฑฒะพันธ์. (2559). “ศึกษาการบริหารงานตามหลักพรหมวิหาร 4 ของผู้บริหารสำนักงานสรรพากรพื้นที่หนองคาย อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- दनัย ไชโยธธา. (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร.
- ธวัชชัย กาวินจาและอุเทน ลาพิงค์. (2561). “การนำหลักพรหมวิหารธรรมไปปฏิบัติในการสอนของครูโรงเรียนเทศบาล 1 บ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. 9 (2): 119-121.
- พระครูประโชติกิตติสาร. (2553). “ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการนำหลักพรหมวิหาร 4 ไปใช้ในการปฏิบัติงานของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ตำบลวัดขนุน อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูวิวัฒน์ธรรมานุกูล (อ๊อด ธรรมบาล) และคณะ. (2563). “การพัฒนาคุณลักษณะพรหมวิหารธรรม สำหรับผู้บริหารสถานศึกษา”. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์**. 7 (1): 33-34.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). (2545). **นิเทศธรรม**. กรุงเทพมหานคร: แปดสิบลีเจ็ด.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). **พระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: คณาจารย์ธรรมการพิมพ์.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2554). **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส .
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์.พรินติ้ง แมสโปรดักส์.
- พระมหา ก้อง ฐานงกรโร (โปัะหนองแวง). (2560). “การศึกษามุทิตาธรรมที่ปรากฏในพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย. (2539) “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2539). **ปรมัตถ์โชติโก มหาภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 9 สมถกรรม ฐานที่ปณี**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มาลินี จุฑะรพ. (2543). **จิตวิทยาการเรียนรู้การสอน.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เปลวอักษร.

วรญา ทองอุ่น. (2548). **มนุษย์สัมพันธ์ในองค์การ.** สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2543). **รวมธรรมะ.** กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.